

TARTU ÜLIKOOL

Andres Reiljan

Rahva usaldus parlamendi vastu Euroopa riikides

Magistritöö

Juhendaja: Piret Ehin, Ph.D.

TARTU 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/Andres Reiljan/

Lühikokkuvõte

Käesolevas magistritöös võtan vaatluse alla parlamendi kui keskse poliitilise institutsiooni usaldamise rahva seas. Usaldus riigi demokraatliku esinduskogu vastu ilmestab hästi suhtumist kogu poliitilise süsteemi legitiimsusesse. Usaldus poliitiliste institutsioonide vastu on viimastel aastatel leidnud palju kajastust nii meedias kui ka teaduskirjanduses. Kui ajakirjanduses on peamiselt pandud rõhku kriisinarratiivile, siis teadlaskonna seas on tegeletud mitmetasandilise lähenemise arendamisega poliitilisele usaldusele.

Oma uurimusega soovingi anda panuse poliitilise usalduse mitmetasandilise käsitluse edasisse arendamisse. Lähtun töös eeldusest, et usaldus parlamendi vastu ei ole käsitletav lihtsalt indiviidi või institutsiooni enda karakteristikuna, vaid erinevate dimensioonide omavahelise koosmõju tulemina. Keskse kohal töös kasutatavas teoreetilises mudelis on indiviidi rahulolu režiimi tulemuslikkusega.

Töö empiirilised tulemused kinnitavad suures osas eelnevalt püstitatud hüpoteese. Parlamenti usaldatakse enam rikastes ja madala korruptsioonitasemega riikides, mille valitsused on suutnud riigi rahanduse enam-vähem korras hoida. Samas esinevad ka riigisisest usalduses suured erinevused. Koostan nii poliitilise süsteemi välistest (eksogeensetest) kui sisestest (endogeensetest) muutujatest koosneva indiviidi tasandi mudeli, mis omab märkimisväärset seletusjõudu nii kõikides valimisse kaasatud riikides eraldi kui kogu valimi lõikes. Tulemused kinnitavad, et parlamenti usaldavad enam kõrgemalt haritud ja sissetulekuga paremini toimetulevad, poliitikast huvitatud ja demokraatiat tähtsustavad inimesed, kes toetavad valitsusse kuuluvaid erakondi ning on rahul riigi majandusliku olukorra ning haridus- ja tervishoiusüsteemi kvaliteediga.

Kõige tugevamat mõju parlamendi usaldamisele omab rahulolu riigi majandusliku olukorraga, mida võib omakorda käsitleda ka vahendava muutujana. Süvendatud analüüs kinnitab, et rahulolu riigi majandusega on tugevalt mõjutatud režiimi objektiivsest tulemuslikkusest (elatus- ja korruptsioonitase, eelarvedistsipliin, majanduskasv) ning ka indiviidi rahulolust leibkondliku sissetulekuga. Seega vahendab režiimi majandusliku tulemuslikkusega rahulolu ka makrotasandi ning eksogeensete indiviidi tasandi muutujate mõju parlamendi usaldamisele.

Sisukord

Lühikokkuvõte.....	3
Sissejuhatus.....	6
I Poliitiliste institutsioonide usaldamine – defineerimine ja laiem uurimisraamistik.....	10
1.1 Poliitiline usaldus kui „õhuke“ usaldus	10
1.2 Poliitiliste institutsioonide usaldus kui osa laiemast poliitilise toetuse raamistikust	11
1.3 Poliitiliste institutsioonide usalduse mõõtmine	16
1.4 Kui oluline on, et poliitilisi institutsioone usaldaks?.....	19
1.5 Poliitiliste institutsioonide usaldus kui latentne muutuja. Esindusinstituudid ja rakendusinstituudid.	23
1.6 Parlament kui keskne esindusinstituut?	28
II Parlamendi usaldustaset mõjutavad muutujad	31
2.1 Erinevad teoreetilised lähenemised poliitiliste institutsioonide usalduse selgitamisele .	31
2.2 Makrotasandi lähenemised poliitilisele usaldusele	34
2.3 Eksogeensed indiiditasandi lähenemised – „võitja“ hüpotees ja „rahulolematud demokraadid“	40
2.4 Indiiditasandi endogeensed lähenemised – režiimi tulemuslikkusega rahulolemise mõju institutsioonide usaldamisele	47
III Hüpoteesid, andmed ja metodoloogia	53
3.1 Hüpoteesid.....	53
3.2 Andmestik	56
3.3 Metodoloogia ja valim	57
3.4 Muutujate operatsionaliseerimine	58
IV Empiirilised tulemused	63
4.1 Keskmine parlamendi usaldustase Euroopa riikides.....	63
4.2 Valitsussektori majandusliku ja poliitilise tulemuslikkuse mõju parlamendi usaldamisele	64
4.3 Indiiditasandi muutujate mõju parlamendi usaldamisele.....	70
4.4 Režiimi tulemuslikkusega rahulolu kui vahendav muutuja.....	78
4.5 Empiirilise analüüsi tulemuste kokkuvõte ja diskussioon.....	83
Kokkuvõte	92
Kasutatud kirjandus	97

Summary	102
Lisa 1 – Riikide taustainfo.....	105
Lisa 2 – Indiviiditasandi muutujate jaotused ja keskmised näitajad 26 riigi lõikes (kaalutud andmed).....	108

Sissejuhatus

Jälgides igapäevaselt uudiseid maailmas toimuva kohta, võib tihti kohata terminit „usaldus“ asetatuna poliitilisse konteksti. Rahva usaldus on midagi, mille poole poliitilised institutsioonid ja süsteem tervikuna pidevalt püüdlevad. Madal usaldustase ja usalduse langus omavad mitmeid negatiivseid seoseid: üldjuhul on need millegi negatiivse tagajärg ning samamoodi võivad olla ka ebameeldivate ja soovimatute arengute tekkepõhjuseks. Madal usaldus ja rahulolematuse riigi poliitiliste institutsioonide suhtes võib tuua kaasa massilist kodanikuallumatust, proteste ja isegi vägivalda - kõike sellist, mis destabiliseerib ühiskonda. Kõrge usaldus poliitilise süsteemi suhtes seostub aga stabiilsuse ja legitiimsusega. Eriti vajab rahva usaldust demokraatlik režiim, mis ei saa piiramatult kasutada sunnimeetmeid. Demokraatlikult kokkulepitud reeglid ja neid reegleid jõustav valitsussektor peavad olema rahva silmis legitiimsed, sest mitte ükski valitsus ei suuda kontrollida kõikide kodanike käitumist kõikides valdkondades, mis kuuluvad modernsete rahvusriikide vastutusalasse. Seega võib poliitilist usaldust käsitleda „demokraatia tsemendina“, mis seob omavahel kokku poliitilise süsteemi ja rahva (Bovens ja Ville 2011: 63).

Kuna poliitilise usalduse tähtsus demokraatlikes ühiskondades on sedavõrd ilmne, on seda teemat mõistagi ka palju uuritud. Mispärast siis kirjutada sel teemal veel üks mahukas uurimus?

Esiteks, ei ole poliitiline usaldus ja seda seletavad seaduspärad ajas ja ruumis muutumatud. Erinevatel ajahetkedel ning erinevates poliitilistes kontekstides on täheldatud vägagi erinevaid seoseid (Catterberg ja Moreno 2005). Käesolevas magistritöös on vaatluse demokraatlikud Euroopa riigid 2012-2013. aastal. Ajal, mil Euroopa triivib jätkuvalt 2008. aastal alanud globaalse majanduskriisi järellainetuses ning üha enam räägitakse ka poliitilise usalduse kriisist.

„Usaldus meie poliitiliste institutsioonide vastu on kokkuvarisenud,“ leiab Hispaania poliitikaanalüütik.¹ „Usaldus valitsuse, parlamendi ja poliitikute vastu (Suurbritannias)

¹ Crisis of trust as economic downturn in Spain ends, *Financial Times* - <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/671e1626-dc31-11e3-8511-00144feabdc0.html#axzz3A1BwbM7> (vaadatud: 10.08.2014)

on kõigi aegade madalaimal tasemel,“ väidavad Suurbritannia sotsiaalteadlased.² „Usalduse kadu erakondade vastu on hakanud ohustama kogu Eesti poliitilist süsteemi,“ kirjutavad Eesti ühiskonnateadlased palju kõneainet pakkunud Harta12 tekstis.³ Poliitika ja poliitiliste institutsioonide usalduskriisi kogu Euroopas kuulutab Euroopa Parlamendi president Martin Schulz.⁴ Kõik need väljaütlemised pärinevad aastatest 2012 kuni 2014 ning sarnaseid tsitaate ja pealkirju võib leida veel paljude Euroopa riikide kohta. Viimati räägiti poliitilise usalduse kadumisest niivõrd süstemaatiliselt 1990. aastatel, mil Läänemaailmas hakati täheldama märgatavat langust institutsioonide usaldustasemes rahva seas (Klingemann 1999). 21. sajandi esimese kümnendi arengud ei andnud aga kinnitust mingisugusele püsivale poliitilise usalduse languse tendentsile. Mõned aastad pärast suurt majanduskriisi, mis paljudes Euroopa riikides läks peagi üle rahanduskriisiks, on ehk sobilik hetk teha läbilõige poliitilise usalduse olukorrast üle Euroopa ning uurida, kas varasemalt avastatud seaduspärasused kehtivad veel või oleme sattunud täiesti uude olukorda. Kasutatavad Euroopa Sotsiaaluuringu kuuenda laine andmed pärinevad aastatest 2012-2013 ning annavad võimaluse teha just selline läbilõige poliitilise usalduse olukorrast Euroopas pärast kriisi.

Samas ei ole käesoleva magistritöö eesmärk lihtsalt varasemalt avastatud seoste ülekontrollimine võimalikult kaasaegses kontekstis. Poliitiliste institutsioonide usaldamist selgitavate tegurite ning nende omavaheliste seoste osas ei ole teadlaste seas kindlasti jõutud lõpliku üksmeeleni. Viimasel kümnendil on institutsioonide usaldamise uurimise diskursuses toimunud märgatavad muutused ning domineerima on hakanud mitmetasandiline uurimissuund. Teoreetilise mudeli ülesehitamisel toetun paljuski ECPR Pressi poolt 2011. aastal väljaantud kogumikteosele „Poliitiline usaldus – miks kontekst loeb“. Selle raamatu läbivaks ideeks on justnimelt poliitilise usalduse

² Britain 'is suffering a huge loss of faith in its institutions': Trust in all politicians has slumped to an all-time low, say researchers, *The Daily Mail* - <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2296085/Britain-suffering-huge-loss-faith-institutions-Trust-politicians-slumped-time-low-say-researchers.html> (vaadatud: 10.08.2014)

³ 17 ühiskonnategelase pöördumine: Eesti demokraatia laguneb meie nähes, *ERR Uudised* - <http://uudised.err.ee/v/arvamus/fd7e2146-7e61-41e9-ae0-67842e8a04b7> (vaadatud: 11.08.2014)

⁴ Schulz: me kas kõik koos kaotame või kõik koos võidame, *Euroopa Parlament* - <http://www.europarl.europa.eu/news/et/news-room/content/20120113STO35292/html/Schulz-me-kas-k%C3%B5ik-koos-kaotame-v%C3%B5i-k%C3%B5ik-koos-v%C3%B5idame> (vaadatud: 11.08.2014)

kontseptsiooni mitmetasandilisus. Institutsioonide usaldamist ei vaadelda lihtsalt kui indiviidi (usaldaja) või institutsiooni/süsteemi (usaldatava) karakteristikute tagajärge, vaid nende kahe omavahelise suhestumise tulemit (Van der Meer ja Dekker 2011: 95). Samas ei ole indiviidi- ja süsteemitasand ainsad dimensioonid, mida tuleb arvesse võtta. Samamoodi võivad omavahel suhestuda poliitilise süsteemi suhtes eksogeensed ehk välistekkelised ning endogeensed ehk sisetekkelised muutujad. Käesolev töö võtab poliitiliste institutsioonide usaldamisele just sellise mitmedimensioonilise lähenemise.

Sellise lähenemise omaksvõtmise tõttu on ka töö teemafookus küllaltki lai. Minu eesmärgiks on selgitada, millised tegurid mõjutavad läbi milliste mehhanismide usaldust parlamendi vastu demokraatlikes Euroopa riikides. Sealjuures soovin selgitada nii riikide- kui individidevahelise variatsiooni põhjuseid. Kindlasti on õigustatud küsimus, miks ei võiks keskenduda mingi spetsiifilise sõltumatu muutuja või muutujaterühma mõjule. Asetades erinevad muutujad aga ühisesse mitmedimensioonilisse mudelisse, ei saa uurida üht ilma teisteta. Süsteemitasandil toimuval on paratamatult mõju individitasandi muutujatele, samuti on inimeste sotsiaaldemograafilistel karakteristikutel mõju nende rahulolule poliitilise süsteemi toimimisega, millel omakorda on tugev mõju institutsioonide usaldamisele. Kui ahelast mõni tähtis lüli välja jätta, on oht jõuda poolikute või lausa ebaõigete järeldusteni.

Uurimus jaguneb neljaks osaks: esimene ja teine peatükk on teoreetilised, kolmas ja neljas empiirilised.

Esimese osa keskmes on töö sõltuv muutuja. Peatüki eesmärgiks on defineerida poliitiline usaldus ning teha võimalikult konkreetselt selgeks, mida käesolevas ikkagi magistritöös uuritakse. Selgitan poliitiliste institutsioonide usalduse asetumist poliitilise toetuse laiemasse konteksti, võttes aluseks Pippa Norrise viieastmelise uurimisraamistiku. Käsitlen põhjalikult poliitiliste institutsioonide usaldamise olulist ning poliitilise usalduse mõõtmise temaatikat. Peatüki viimases kolmandikus selgitan parlamendi olulisust ning teatavat kesket staatust poliitiliste institutsioonide seas, vastamaks küsimusele, miks on käesoleva uurimuse empiirilise osa sisuks just parlamendi usaldamise uurimine.

Teise peatüki fookuses on aga sõltumatud muutujad. Tutvustan nelja peamist lähenemist poliitiliste institutsioonide usaldamise selgitamisele ning ehitan nende põhjal üles

mitmedimensioonilise teoreetilise mudeli, mille keskmes on indiviidi hinnangud režiimi toimimisele.

Tuginen töö teooriaosas suuresti kahele kogumikteosele. Esimeses peatükis esitletav laiem poliitilise toetuse uurimisraamistik pärineb 1999. aastal avaldatud Pippa Norrise poolt toimetatud teosest „Kriitilised kodanikud“, mis sisaldab paljude tuntud sotsiaalteadlaste poolt kirjapandud peatükke. Teises osas esitletav teoreetiline mudel on aga enim mõjutatud juba mainitud kogumikust „Poliitiline usaldus – miks kontekst loeb“, mille toimetajateks on Sonja Zmerli ja Marc Hooghe.

Kolmanda peatüki eesmärgiks on empiirilise analüüsi sissejuhatamine. Lähtuvalt teises peatükis esitletud neljast peamisest lähenemisest poliitiliste institutsioonide usaldamisele, püstitan hüpoteesid. Seejärel tutvustan töö andmestikku ja uurimismetoodikat ning töös uuritavate muutujate operatsionaliseerimist.

Töö viimane sisupeatükk hõlmab endas põhjalikku empiirilist analüüsi, kus esmalt selgitan parlamendi usalduse varieerumist riikide vahel ning seejärel indiviiditasandil. Viimaks püüan süvendatud analüüsi käigus kõik väljajoonistatud dimensioonid omavahel kokku viia. Peatükk lõppeb tulemuste arutelu ja edasiste uurimissuundade visandamisega.

I Poliitiliste institutsioonide usaldamine – defineerimine ja laiem uurimisraamistik

1.1 Poliitiline usaldus kui „õhuke“ usaldus

Selleks, et alustada poliitiliste institutsioonide usaldamise uurimist, tuleb esmalt selgitada poliitilise usalduse kontseptsiooni teatavat eripärasust. Üldjuhul mõistetakse usalduse all inimestevahelist intensiivset sidet, mis põhineb usalduse objekti (teise inimese) põhjalikul tundmisel. Usaldaja peab omama piisavalt teavet usaldatava motivatsiooni kohta käituda tema huvides. Samuti peab usaldaja omama ülevaadet mitmetest usaldatava isikuomadustest ja oskustest, otsustamaks, kas võib teda erinevates olukordades usaldada. Usaldus kuulub sellisel juhul samasse kognitiivsesse kategooriasse teadmise ja selline usaldamine saab põhineda vaid konkreetsetel kogemustel. Poliitiline süsteem on aga - eriti pärast 19.-20. sajandil toimunud riigiaparaadi jõulist laienemist rahvusriikides - hoomamatult mitmetahuline ja keerukas ning inimestel lihtsalt ei jätku piisavalt kognitiivseid ressursse selle jälgimiseks kogu selle kompleksuses (Warren 1999: 3). Niisugust usalduse käsitlust kasutades jõuab Russell Hardin järeldusele, et poliitilise süsteemi usaldamise või mitteusaldamise otsuse tegemiseks ei ole enamikul inimestest kaugeltki piisavalt informatsiooni (Hardin 1999: 24).

Siiski näeme, et suur osa inimesi suudab poliitilise süsteemi kui terviku ja selle erinevate osade usaldamise suhtes mingi seisukoha võtta, vaatamata vähestele või olematutele isiklikele kogemustele ning piiratud teadmistele. Peamiselt põhineb selline usaldus sekundaarsetel allikatel, eriti massimeedial (Newton 1999: 179). Seega tuleb poliitilist usaldust vaadelda pigem kui režiimi legitiimsuse tunnustamist ning ootust, et poliitiliste institutsioonide ja nendes töötavate ametnike ning poliitikute töö vastab üldiselt demokraatlikult kokkulepitud reeglitele. Selline lähenemine ei eelda Hardini poolt nõutud rikkalikke isiklike kogemusi usalduse objektiga seoses (Hooghe ja Zmerli 2011: 3). Samuti ei eelda selline usaldamine kahepoolsust: teist inimest usaldades eeldame üldjuhul ka temapoolset usaldust enda suhtes. Poliitilise institutsiooni kui sellisega ei ole võimalik sedalaadi vastastikust suhet omada, see saab pigem olla

teatavate empiiriliste või teoreetilise teadmiste või uskumuste objektiks (Warren 1999: 6-7). Seega on selge, et poliitilist usaldust tuleb eristada usalduse personaalsematest intensiivsematest vormidest (Hooghe ja Zmerli 2011: 3).

Parlamendi usalduse uurimiseks on selline definitsioon igati sobiv. Ei osuta ju parlament inimestele igapäevateenuseid nagu paljud teised riigiasutused, vaid on pigem demokraatia sümbol. Seega ei ole suurel osal inimestest parlamendiga otseseid kokkupuuteid. Nii võibki parlamendi usaldamist näha pigem kui usku või eeldust, et parlamendisaadikud töötavad oma parema äranägemise järgi kogu rahva huvides ning on piisavalt kompetentsed ja sõltumatud, täitmaks endale pandud ülesandeid. Kas sellist eelduslikku suhtumist saab üldsegi nimetada usalduseks? Nii Hooghe ja Zmerli (2011) kui Newton (1999) leiavad, et tegemist on usalduse „õhukese“ vormiga, mida ei saa otseselt võrrelda isiklikel sidemetel põhineva usaldusega, ent mida võib tinglikult siiski usalduseks nimetada. Sellest „õhukese“ usalduse kontseptsioonist lähtub ka käesolev magistritöö.

1.2 Poliitiliste institutsioonide usaldus kui osa laiemast poliitilise toetuse raamistikust

Uurides poliitilist toetust, tuleb võtta arvesse selle mõiste mitmetasandilisust. Käesoleva magistritöö fookuses olev poliitiliste institutsioonide, täpsemalt parlamendi, usaldus on üks osa sellest mitmetahulisest kontseptsioonist. Poliitilise toetuse uurimise teerajajaks võib paljuski pidada David Eastonit, kes töötas 1960ndatel aastatel välja teoreetilise raamistiku, mis eristab poliitilise kogukonna, režiimi (sh selle väärtused, normid ja institutsioonid) ja konkreetsete võimukandjate tasandit (Lühiste 2013b: 5). Selle eristusega paralleelselt tutvustas Easton ka siimaani palju kasutust leidvat „hajusa“ ja „spetsiifilise“ poliitilise toetuse jaotust. Poliitiline kogukond on sellel skaalal kõige hajusam tasand, konkreetset poliitilised tegutsejad kõige spetsiifilisem. Nende vahele jääb režiimitasand.

1980ndatel ja 1990ndatel aastatel hakkas üha enam kogunema võrreldavat rahvusvahelist andmestikku poliitilise toetuse kohta erinevates riikides ning empiirika näitas üha selgemalt, et režiimitasand vajab täiendavaid eristusi. Eriti just Läänemaaailma riikide andmed näitasid selgelt, et režiimi üldisi (demokraatlikke)

põhimõtteid toetab valdav enamus elanikkonnast. Sellega ei kaasnenud aga tingimata ka rahulolu demokraatia toimimisega ning usaldus demokraatlike institutsioonide vastu. 1999. aastal esitleti mitmete tunnustatud sotsiaalteadlaste koostöös valminud ja Pippa Norrisi poolt toimetatud raamatus „Kriitilised kodanikud“ (ingl k „Critical Citizens“) analüüsiraamistikku, mis jagas Eastoni režiimitasandi kolmeks: toetus režiimi põhimõtetele, rahulolu režiimi toimimisega ja usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. See jaotus haakub samuti Eastoni hajusa ja spetsiifilise usalduse kontiinumiga: režiimi põhimõtete toetamine kaldub kõige enam hajusa poliitilise toetuse poole, usaldus poliitiliste institutsioonide vastu on aga kõige spetsiifilisem režiimitasandi toetusvorm (vt Joonis 1) (Norris 1999a: 9-12).

Joonis 1. Poliitilise toetuse viieastmeline raamistik

Hajus usaldus

↑ ↓	Toetuse objekt		Toetuse sisuline väljendus	
	Poliitiline kogukond		Poliitilise kogukonna piiritlemise tunnustamine ja seotustunne kogukonnaga	
	Režiimi põhimõtted		Režiimi aluspõhimõtete ja -väärtuste toetamine	
	Režiimi toimimine		Rahulolu režiimi toimimisega	
	Režiimi institutsioonid		Usaldus poliitiliste institutsioonide (parlament, valitsus jt) vastu	
	Poliitilised tegutsejad		Suhtumine konkreetsetesse võimukandjatesse ja poliitikutesse	

Spetsiifiline usaldus

Allikas: Norris (1999)

Mõistagi ei ole antud juhul tegemist klassikalise intervallskaalaga, kus iga tasand on järgmisega võrreldes võrdse mõõdetava ühiku jagu spetsiifilisem või hajusam. Samuti ei ole erinevad tasandid üksteisest sõltumatud, vaid suuremal või väiksemal määral omavahelises vastastikmõjus. Ideaalses olukorras on nii hajusam kui spetsiifilisem toetus poliitilise süsteemi suhtes kõrged ning tugevdavad seeläbi teineteist

vastastikusest, tekitades positiivse nõiaringi. Halvimal juhul on aga nii hajus kui spetsiifiline toetus madalad ning ka need suhtumised võimendavad teineteist vastastikku, tekitades negatiivse nõiaringi. Sellisel juhul võib näha juba süsteemset legitiimsuskriisi (Christensen ja Lægreid 2005: 490). Demokraatlikus riigis tähendab see sisuliselt olukorda, kus inimesed ei usalda poliitikuid ega institutsioone, ei ole rahul demokraatia toimimisega ning on seeläbi hakanud kaotama usku ka demokraatlikesse põhimõtetesse ning demokraatiasse kui eelistatavasse riigikorda, mis omakorda tugevdab negatiivseid eelarvamusi poliitikute ja poliitiliste institutsioonide suhtes.

Kui hajusa või spetsiifilise toetusvormina võib näha käesoleva magistritöö uurimisobjekti – poliitiliste institutsioonide (parlamendi) usaldust?

Siinkohal on raske anda ühest vastust, kuna teooria ja empiirika kipuvad tihtipeale lahknema. Teoreetiliselt on võimalik selgelt eristada institutsioonide usaldamise ning konkreetsete võimukandjate (ametisolev valitsus, konkreetset poliitikut) tasandit. Uurides poliitiliste institutsioonide usaldust, mõeldakse selle all vähemalt teoreetiliselt institutsioone üldises tähenduses, sõltumatult konkreetsetest isikutest või poliitilistest jõududest, kes antud ajahetkel selles institutsioonis domineerivad. Sofie Marien käsitleb poliitiliste institutsioonide usaldamist seega hajusa usalduse vormina, mööndes küll selle väga tugevat seost spetsiifilise poliitilise usaldusega, täpsemalt rahuloluga valitsuse tegevusega (Marien 2011: 34-35). Ka Bovens ja Ville eristavad rahulolu ametisoleva valitsusega selgelt režiimi institutsioonide usaldamisest ja üldisest rahulolust demokraatia toimimisega, leides, et madal rahulolu konkreetse valitsuskabineti tegevusega on pigem peaministri ja tema „spin-doktorite“ probleem, samas kui rahulolematust ja usaldamatust režiimitasandil osutab juba oluliselt tõsisematele süsteemsetele probleemidele (Bovens ja Ville 2011: 49). Korralikult toimivas demokraatias peaks eksisteerima režiimitasandil teatav toetuse varu⁵, mis toimib kui puhver: vähemalt lühiajaline rahulolematust süsteemi majanduslike ja/või poliitiliste tulemitega avaldub rahulolematustes ametisoleva valitsusega, ent ei kandu edasi režiimitasandile, kuna kodanikud siiski tunnevad, et elavad toimivas demokraatlikus süsteemis ning usaldavad keskseid institutsioone. Selline varu peaks olema suurem pikaajalisemates ja hästi konsolideerunud demokraatias, kuna seal on

⁵ Easton nimetab seda „hea tahte reservuaariks“ (*reservoir of good will*) (Lühiste 2013a: 7)

saanud toetus režiimi suhtes pikemat aega akumul eeruda (McAllister 1999: 202). Seda toetuse varu võibki käsitleda kui hajusat poliitilist usaldust.

Eelnevast arutluskäigust nähtub, et selline usaldus peaks olema ajas suhteliselt stabiilne ja staatiline. Empiiriline reaalsus kipub siiski näitama midagi muud. Kuigi uuringud on näidanud, et inimesed suudavad erinevaid režiimitasandi toetuse objekte ning poliitiliste tegutsejate tasandit eristada (Lühiste 2013b: 7), ei saa mööda vaadata ka Norrise viietasandilise raamistiku kolme alumise astme omavahelistest väga tugevatest seostest, seda ka konsolideerunud Lääne-Euroopa demokraatiates. Poliitiliste institutsioonide usaldamine on väga märkimisväärses korrelatsioonis nii ametisoleva valitsuse tegevuse kui ka režiimi toimimisega rahulolemisega (McAllister 1999, Miller ja Listhaug 1999, Christensen ja Lægreid 2005, Marien 2011 jt). Sarnaselt pidevalt kõikuva valitsusega rahulolu näitajaga, on ka poliitiliste institutsioonide usaldamine väga dünaamiline. Kuigi andmed kinnitavad, et tõepoolest on uuemates Kesk- ja Ida-Euroopa demokraatiates institutsioonide usaldus võrreldes pikaajalisema demokraatiakogemusega riikidega volatiilsem (Marien 2011: 30), ei saa ka Lääne-Euroopa puhul kinnitada, et poliitilisi institutsioone kaitseb hea tahte puhver, mis hoiab usalduse taset ka kehvade majanduslike ja poliitiliste tulemuste tingimustes. Isegi konsensuslikes ja jõukates Skandinaavia demokraatiates nagu Rootsi ja Norra - riikides, mida iseloomustab üldiselt elanike kõrge rahulolutase demokraatia toimimisega ja usaldus süsteemi suhtes – on täheldatud, et institutsioonide usaldamine on tsükliline ning kõigub sõltuvalt valimistsükli faasist ning rahulolust valitsuse tegevusega (Holmberg 1999: 110-114, Christensen ja Lægreid 2005: 489). Samuti, nagu juba mainitud, on poliitiliste institutsioonide usaldamine peaaegu ideaalses lineaarses seoses Norrise käsitluses ühe astme võrra hajusama toetusvormi, režiimi toimimisega rahuloluga (Slomczynsky ja Janicka 2009: 20).

Poliitilise toetuse vorme, mida iseloomustab tsüklilisus ja volatiilsus, ei saa kahtlemata pidada Eastoni hajusa poliitilise toetuse alla kuuluvateks. Seega, käsitlen poliitiliste institutsioonide usaldust pigem spetsiifilise toetuse vormina. Norrise viieastmelise raamistiku jaotaksin ma seeläbi kaheks: toetus poliitilisele kogukonnale ja režiimi aluspõhimõtetele on hajusa poliitilise toetuse vormid, kuna need on stabiilsetes rahvusriikides üldjuhul kõrged ja stabiilsed (Norris 1999b, Klingemann 1999) – nendel

tasanditel võib tajuda kirjeldatud „hea tahte reservuaari“ ning immuunsust süsteemi kehvide tulemite suhtes. Rahulolu režiimi toimimisega, usaldus poliitiliste institutsioonide suhtes ning toetus konkreetsetele poliitilistele tegutsejatele jäävad aga spetsiifilise usalduse sfääri. Nii teoreetilised eeldused kui empiirika kinnitavad, et toetuse tase väheneb iga astmega, olles kõrgeim hajusamatel tasanditel ning madalam spetsiifilisematel (Norris 1999a, Klingemann 1999).

Norrise raamistiku kaheks jaotamise korrektsust kinnitab see, et just režiimi põhimõtete toetamise astmelt režiimi toimimisega rahulolu tasandile liikudes, toimub toetuse osas eriti järsk langus. Illustreerin seda astmelist langust andmetega viimasest Euroopa Sotsiaaluuringu lainest, esitades erinevate tasandite kaupa keskmised toetuskoorid⁶ (Joonis 2).

Joonis 2. Poliitiline toetus Euroopa riikides keskmiselt erinevatel raamistiku tasanditel

Toetuse tasand	Toetuse objekt ja keskmine skoor	
Režiimi aluspõhimõtted	Demokraatia tähtsustamine – 8,49 ¹	
Režiimi toimimine	Rahulolu demokraatia toimimisega – 5,26	-3,23
Režiimi institutsioonid	Usaldus parlamendi vastu – 4,00	-1,26
Poliitilised tegutsejad	Usaldus poliitikute vastu – 3,28	-0,72

Märge: kõikide tasandite osas on esitatud kõikide vastajate hinnangute aritmeetiline keskmine vastavas küsimuses (skaala 0-10). 1 – Vastused küsimusele „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“, kus 0 tähendab „ei ole üldse oluline“ ja 10 „äärmiselt oluline“. Riikide arv: 26⁷; Vastajate arv (sõltuvalt küsimusest: 46 747 – 47 481). Andmed on kaalutud (*design weight*). Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring (2012).

⁶ Kogukonna tasand on antud juhul välja jäetud.

⁷ Kaasatud on samad riigid, mis kuuluvad ka töö empiirilise osa valmisse. Vt täpsemalt ptk 3.2.

Mõistagi ei ole erinevate tasandite operatsionaliseerimine ühene ja kõikides uuringutes samasugune, ent Joonisel 2 nähtavas jaotuses on kasutatud vastavat toetuse astet võimalikult laialdaselt katvaid operatsionaliseeringuid. Kõik näidud on omavahel võrreldavad, kuna on esitatud skaalal nullist kümneni. Näeme, et demokraatlikult valitsetavas riigis elamise tähtsustamise keskmine skoor Euroopa Sotsiaaluuringu on 8,49. Seega on toetus demokraatlikule valitsemisele kui režiimi alusväärtusele väga kõrge. Rahulolu režiimi (demokraatia) toimimisega on aga oluliselt madalam – keskmiselt 5,26. Poliitiliste institutsioonide usalduse osas olen kasutanud parlamendi kui keskse demokraatliku institutsiooni (Bouckaert ja van de Walle 2003: 901) keskmist usaldusnäitu ning võib näha, et langus hajusamalt spetsiifilisema toetuse suunas liikudes jätkub – keskmine skoor on 4,00. Kuigi Euroopa Sotsiaaluuringus on ka poliitikud tinglikult institutsioonide alla liigitatud, lähtun antud hetkel käsitlesest, mis liigitab poliitikud ikkagi poliitiliste tegutsejate ehk siis kõige spetsiifilisema toetuse tasandi alla. Sellist lähenemist on samuti üsna sagedasti kasutatud (Norris 1999a: 12). Joonis 2 kinnitab, et poliitikute suhtes on usaldus keskmiselt veelgi madalam – 3,28. Seega näeme üldist trendi, et poliitiline toetus langeb hajusamatelt toetuse vormidelt spetsiifilisemate suunas liikudes ning eriti märgatav on langus, mis esineb režiimitasandi kõige hajusamalt toetusvormilt (aluspõhimõtete toetamine) „allapoole“ liikudes.

1.3 Poliitiliste institutsioonide usalduse mõõtmine

Eelmise alapeatüki lõpus esitatud illustreeriv tabel annab teatava aimduse sellest, kuidas mõõdetakse poliitilist toetust selle erinevatel tasanditel. Käesolevas alapeatükis tutvustan mõõtmise temaatikat lähemalt ning keskendun just poliitiliste institutsioonide tasandi usalduse tabamisele.

Esimesed tõsisemad katsed teaduslikult poliitiliste institutsioonide usaldust mõõta ning debatid korrektse metodoloogia üle algasid 1960ndatel ja 1970ndatel aastatel Ameerika Ühendriikides. *American National Election Studies*´ raames hakati läbi viima avaliku arvamuse uuringuid, mis hõlmasid ka küsimusi poliitilise usalduse kohta. Kasutati küsimusi nagu „Kas Te arvate, et võite usaldada valitsust Washingtonis, tegemaks mis

õige?“, „Kas valitsus raiskab palju raha?“, „Kas poliitikud teavad, mida nad teevad?“ ja „Kas te arvate, et valitsust juhtivad inimesed on valelikud (*crooked*)?“. 1970ndatel aastatel oli tekkinud juba piisav aegrida, tegemaks teatavaid üldistusi trendide kohta ning peamiseks järelduseks oli, et usaldus poliitilise süsteemi vastu on alates 1960ndatest märgatavalt langenud. Jack Citrin vaidles aga sellele väitele vastu, leides, et antud juhul on mõõdetud pigem usaldust ametisoleva valitsuse vastu, mitte poliitiliste institutsioonide või süsteemi suhtes üldiselt (Marien 2011: 14-15). Tõepoolest võib antud juhul näha, et režiimi ja poliitiliste tegutsejate tasand on mõnevõrra segunenud, näiteks küsimustes valitsejate valelikkuse ja pädevuse kohta. Seega näeme taaskord, et Norrise raamistiku alumised spetsiifilisema toetuse tasandid on omavahel tugevas seoses ning see on põhjustanud operatsionaliseerimise osas probleeme ning segadust, et mida ikkagi täpselt milliste küsimustega mõõdetakse (Catterberg ja Moreno 2005: 33). Institutsioonide usalduse tasandit on võimalik paremini tabada, kui küsida usaldust institutsiooni suhtes võimalikult konkreetselt, ilma viideteta valitsevatele isikutele või institutsionaalsele tulemuslikkusele (Mishler ja Rose 2001: 40; 2011: 123).

Uuemates rahvusvahelistes arvamusuuringutes ongi hakanud domineerima just selline suund, kus vastajalt küsitakse konkreetselt usalduse kohta erinevate institutsioonide (parlament, kohus, politsei jne) vastu. Küll aga ilmneb lahknevusi selles osas, kas usaldust kontseptualiseeritakse dihhotoomselt (vastaja kas usaldab või ei usalda) või astmeliselt (vastaja usaldab või ei usalda mingi tasemeni) (Levi ja Stoker 2000: 476). Esimest lahendust kasutab näiteks Eurobaromeeter (EB), mille küsimustikus palutakse vastajal hinnata, kas ta pigem usaldab või pigem ei usalda vastavat poliitilist institutsiooni. Maailma Väärtusuuringus on kasutatud nelja-astmelist miniskaalat: vastaja võib avaldada institutsiooni suhtes suurt või üsna suurt usaldust, teisele poole lävendit jäävad variandid (usaldab) „mitte eriti palju“ ja „üldse mitte“. Samasugust nelja vastusevariandiga skaalat on kasutatud ka Eesti poliitiliste institutsioonide usalduse uurimiseks Emori ja Turu-uuringute AS-i poolt (vt täpsemalt Reiljan ja Pettai 2012).

Laiemaid analüüsivõimalusi pakuvad uurijatele aga pikemad numbrilisi hinnanguid eeldavad skaalad, mis annavad vastajale enam võimalusi valida, mil määral nad institutsiooni usaldavad või ei usalda. Eelnevas alapeatükis teooria illustreerimiseks kasutatud andmed pärinevad Euroopa Sotsiaaluuringust (ESS), mis alates 2002. aastast

viib paljudes Euroopa riikides läbi põhjalikke arvamusuuringuid. Püsivateks uurimisobjektideks igas uuringu laines on ka usaldus viie riikliku ja kahe rahvusvahelise poliitilise institutsiooni vastu. Vastajal palutakse hinnata usaldust skaalal, kus 0 tähendab usalduse puudumist ning 10 täielikku usaldust. Kesk- ja Ida-Euroopa postkommunistlike riikide elanike vaateid uurivas *New Europe Barometer*’is (NEB) on vastajal võimalik hinnata usaldust poliitiliste institutsioonide vastu skaalal, kus 1 tähendab tugevat usaldamatust ja 7 tugevat usaldust.

Lisaks numbrilistele hinnangutele ja enamatele vastusevariantidele, erinevad ESS ja NEB lähenemised EB ja Maaailma Väärtusuuringu omadest ka selle poolest, et neil skaaladel on aritmeetiline ja psühholoogiline keskpunkt. ESS-i uuringus on selleks hinnang 5, NEB-s 4. Mishler ja Rose peavad ka seda oluliseks teoreetiliseks eeliseks, kuna seeläbi saab eristada institutsiooni suhtes „skeptiliste“ vastajate grupi, kes ei ole (veel) kindlat seisukohta institutsiooni usaldusväarsuse kohta võtnud ning on avatud negatiivsetele ja positiivsetele mõjutajatele, mis võivad kallutada vastaja ühele või teisele poole skaala keskpunkti (Mishler ja Rose 2011: 123). Samas ei saa olla täiesti kindel, mis põhjustel on vastaja end just skaala keskpunkti asetanud. Üheks põhjuseks võib olla vähene informeeritus institutsioonide usaldusväarsuse kohta ning seetõttu oskamatus seisukohta võtta (Hardini lähenemine). Sellisel juhul võivad skaala keskpunkti sattuda ka vastajad, kes võiksid samahästi valida vastusevariandi „ei oska öelda“. Nii võib tekkida küsimus, et kas ka need vastajad, kes on tõesti valinud variandi „ei oska öelda“, võiks või tuleks liita sellele grupile, kes on end asetanud skaala keskele. Teisalt aga võib ka oluliselt informeeritum vastaja kognitiivselt palju keerukama protsessi läbi jõuda selleni, et paigutab end skaala keskpunkti. Seda, et enda skaala keskpunkti asetamine võib tuleneda erinevatest motiividest, kinnitab ka see, et tihtipeale annab küsitlustes suurim hulk vastajaid institutsioonidele just neutraalse hinnangu ⁸. See, kumb institutsioonide usalduse kontseptualiseerimine (dihhotoomne või astmeline) on sobilikum, ei olegi tõenäoliselt üheselt vastatav küsimus. See, milliseid andmeid eelistada, sõltub paljuski sellest, milliseid meetodeid soovib uurija kasutada.

⁸ Ehk siis näiteks ESS uuringutes on parlamendi usalduse osas kõige populaarsem vastusevariant „5“.

1.4 Kui oluline on, et poliitilisi institutsioone usaldataks?

Läbi küsitlustulemuste on võimalik saada näidud, mis iseloomustavad poliitiliste institutsioonide usaldustaset riigis. Dihhotoomse jaotuse puhul saame protsendi vastanutest, kes usaldavad mingit poliitilist institutsiooni, pikema numberskaala puhul võib esitada näiteks kõikide vastuste aritmeetilise keskmise. Selliste skooride alusel on võimalik võrrelda poliitiliste institutsioonide usaldust erinevates riikides, aegrealiste andmete puhul vaadelda ka usalduse dünaamikat ajalisel plaanis. Mida peaksime sellistest näitudest aga järeldama? Kas on üldse tähtis, et poliitilisi institutsioone usaldataks?

Russell Hardin püstitab oma essee pealkirjas küsimuse „kas me tahame usaldust valitsuse vastu?“ ja vastab sellele lihtsalt: ei. Kuna inimestel ei saa olla piisavalt informatsiooni, et teha pädevat otsust, kas valitsust⁹ usaldada või mitte usaldada, saab igasugune selline seisukohavõtt põhineda vaid eksimusel. Mõistlik suhtumine oleks nii usalduse kui usaldamatuse puudumine valitsuse suhtes. Samuti toob ta välja poliitiliste institutsioonide usaldamise vastukäivuse traditsioonilise liberalistliku mõtlemisega, mille kohaselt peaksid inimesed olema valitsuse suhtes pigem valvsad ja mitteusaldavad (Hardin 1999: 22-24).

Ka alapeatükis 1.2 tutvustatud poliitilise toetuse uurimisraamistikku esitlenud teosest „Kriitilised kodanikud“ kumab läbi argument, mis näib eelneva mõttesuunaga teataval määral ühtivat: sõjajärgsel ajal Läänemaailmas sündinud ja materiaalse kindlustunde tingimustes üleskasvanud põlvkonna esindajate hulgas on paljud demokraatlikult meelestatud kodanikud muutunud institutsioonide osas nõudlikumaks ning hindavad neid üha kriitilisema pilguga. See võib vähendada nii rahulolu demokraatia toimimise suhtes kui usaldust poliitiliste institutsioonide vastu (Norris 1999a: 27). Ent see ei tähenda sugugi demokraatia kriisi, kuna usk demokraatiasse kui parimasse võimalikku valitsemisviisi on ühtviisi kõrge nii Lääneriikides kui ka Lõuna-Ameerikas, Aasias ja Aafrikas (Klingemann 1999: 43-46). Selliste „rahulolematute demokraatide“ kriitika ja surve võib demokraatia ohustamise asemel anda hoopiski tõuke reformideks, mis muudavad poliitilist süsteemi avatumaks ja kaasavamaks (Klingemann 1999: 56; Norris

⁹ Selle all mõtleb ta valitsussektorit laiemas tähenduses, mitte ainult valitsuskabinetti.

1999c: 270). Seega ei peaks poliitiliste institutsioonide usaldusnäitused kindlasti vaatlema lähtuvalt loogikast, et ideaalne on sajabrotsendiline usaldus ja iga poliitiline süsteem peaks töötama sellise eesmärgi suunas. Teatav „eluterve usaldamatus“ (*healthy distrust*) on demokraatlikes ühiskondades täiesti normaalne, aktsepteeritav ning isegi vajalik nähtus (Christensen ja Lægreid 2005: 487-488). Kui usaldus kesksete poliitiliste institutsioonide nagu parlament või valitsus suhtes ulatub mõnes riigis uuringute kohaselt tõepoolest saja protsendi lähedusse, peaks sellesse suhtuma pigem tõsise kahtlusega: on väga tõenäoline, et tegemist on autoritaarse süsteemiga, kus poliitilise juhtkonna kritiseerimine avalikus ruumis on keelatud või vähemalt tugevalt piiratud. Näiteks 2000. aasta Maailma Väärtusuuringu andmete põhjal olid kuus kõrgeima parlamendi usaldustasemega riiki maailmas Vietnam, Hiina, Bangladesh, Tansaania, Uganda ja Pakistan, kus parlamendi usaldajate osakaal ulatus 76-st 98 protsendini. Seega ei ole erilist mõtet võrrelda omavahel demokraatlike ja mitte-demokraatlike riikide institutsionaalseid usaldusnäite (Zmerli ja Newton 2011: 73). Seda on silmas peetud ka käesoleva töö riikide valimi piiritlemisel.

Tänapäeva demokraatlikes riikides poliitiliste institutsioonide „üleusaldamine“ siiski probleemiks ei ole. Pigem kannatavad paljud demokraatlikud süsteemid usalduse defitsiidi käes. Hardin, kes vaatleb poliitilist usaldust pigem abstraktsemal tasandil, leiab, et institutsioonide usaldamine ei ole otseselt vajalik ega soovitav. Norris ja Klingemann näevad (poliitiliste institutsioonide suhtes) kriitilistes kodanikes potentsiaali anda tuge demokraatia kvaliteeti parandavate reformide läbiviimiseks. Siiski on viimasel kümnendil jäänud nii teadlaste ringis kui ka laiemas avalikkuses domineerima pigem poliitiliste institutsioonide usaldust selgelt positiivse ning vajaliku nähtusena käsitlev suund. Miks on see nii?

Erinevates uuringutes väljatoodud põhjused sellisele lähenemisele võib kokku tuua ühe peamise ühisnimetaja alla: poliitilised süsteemid, mille institutsioonide usaldustase rahva seas on kõrge, toimivad paremini. Seega on tegu funktsionaalset laadi lähenemisega. Poliitiliste institutsioonide usaldamine ei pruugi olla ratsionaalselt täielikult põhjendatud, ent me soovime seda ühiskonnas siiski näha, kuna see on süsteemi toimimisele kasulik. Analüüsides poliitiliste institutsioonide usaldamise ratsionaalsust indiviidi seisukohalt, võib öelda, et tegu on teataval määral paradoksaalse

olukorraga. Ühelt poolt on õigus Hardinil, kes leiab, et otsus usaldada institutsiooni, mille kohta ei omata piisavalt infot, et nende usaldusväärsuses kindel olla, on ebaratsionaalne, kuna see suurendab usaldaja „haavatavust“. Institutsiooni usaldamist võib näha indiviidi käitumist mõjutava tegurina. Kui inimene usaldab poliitilist institutsiooni, siis võib eeldada, et ta ka käitub vastavalt. Kui otsus usaldada on aga tehtud institutsiooni suhtes, mis ei ole tegelikult usaldusväärne (ei tegutse indiviidi huvides), võib usaldamisel põhinev käitumine osutuda kahjulikuks. Kui aga individ ei suuda kognitiivsete ressursside piiratuse tõttu hankida piisavalt infot, tegemaks informeeritud otsust poliitilise institutsiooni usaldusväärsuse kohta, siis kuidas saab usaldamist pidada ratsionaalseks? Siinkohal tuleb võtta arvesse just indiviidi ressursside (aeg, teadmised, ligipääs informatsioonile jne) piiratust. Tehes otsuse mingit institutsiooni usaldada, vähendab see indiviidi jaoks informatsioonikulu ja võimaldab suunata piiratud ressursse muudesse valdkondadesse, eriti nendesse, kus on enim põhjust usaldamatuseks. Näiteks, kui inimene ei usalda üldse oma kaaskodanikke ega politseid kui institutsiooni, avaldab see tõenäoliselt märgatavat mõju ka tema käitumisele. Halvemal juhul ei julge ta oma kodust üldsegi lahkuda või siis vajab turvatunde saavutamiseks kalleid valvesüsteeme. Tehes aga otsuse usaldada, vähendab see nii ebamugavustunnet kui rahalisi kulusi. Samas, kui see usaldus osutub valeks otsuseks – kaaskodanike seas on ebaausaid ja kuritegelikke inimesi ning politsei ei suuda või ei soovi indiviidi nende eest kaitsta -, võib lõplik kahju olla aga veelgi suurem (Warren 1999: 2-6).

Seega joonistub individitasandi ratsionaalsest perspektiivist välja dilemma, mida võiks analüüsida mõne mänguteoreetilise mudeli abil. Viies selle lähenemise süsteemi tasandile, tekib küsimus: milliseid tagajärgi võib kaasa tuua see, kui enamik inimesi teeb otsuse, et ei saa poliitilisi institutsioone usaldada ning käituvad sellele vastavalt? Milliseid aga see, kui enamik inimesi on teinud otsuse paigutada oma usaldus süsteemi institutsioonidesse ning lähtuvad sellest ka oma käitumises? Kuigi ühe kaasaegse riigi valitsussektori ressursid on mõõtnatult palju suuremad kui üksikul indiviidil, ei ole ka need piiramatud. Riik on võtnud endale väga palju vastutusalasid ning teostada kõikide indiviidide tegevuse üle pidevat ja tõhusat kontrolli kõikides neis domeenides ei ole lihtsalt võimalik. Seega on indiviidide usaldus poliitilise süsteemi vastu tähtis kollektiivse tegevuse probleemide lahendamiseks (Offe 1999: 71). Poliitiline süsteem

vajab seda, et suur osa kodanikest alluks ühiskondlikele reeglitele vabatahtlikult ning süsteemides, kus suurem osa inimesi on teinud otsuse usaldada, võib seda vabatahtlikku allumist üldjuhul oluliselt rohkem näha (Job 2005: 3). Üheks tähtsamaks selliseks vabatahtliku allumise vormiks võib pidada maksude tasumist riigikassasse ning mitmed uuringud on näidanud, et just kõrgema rahva usaldusega poliitilistes süsteemides on enam ausaid maksumaksjaid ja vähem nõ *freeridereid* ehk kodanikke, kes üritavad ise panust andmata nautida süsteemi ühishüvesid (Newton 2001: 205).

Samuti on täheldatud positiivset seost valimisaktiivsuse ja poliitilise usalduse vahel: poliitiliste institutsioonide suhtes suuremat usaldust tundvad inimesed lähevad tõenäoliselt ka valima ning kõrgema institutsionaalse usaldusega riikides on valimisaktiivsus kõrgem (Lühiste 2013b: 10). Samas on püstitatud ka vastupidiseid hüpoteese, mille kohaselt just poliitiline usaldamatus motiveerib inimesi osalema. Uuringud on näidanud enamjaolt siiski seda, et poliitiline usaldamatus võib soodustada pigem kodanikualgatusel põhinevaid poliitikas osalemise vorme nagu petitsioonide algamine ja meeleavalduste korraldamine ning ka seda vaid teatud tüüpi inimeste puhul (nt haritumad ja poliitikast enam huvitatud inimesed). Valimistel osalevad aga vähemusaldavad kodanikud väiksema tõenäosusega (Levi ja Stoker 2000: 486-488). Madal valimisaktiivsus omakorda võib õhnestada süsteemi legitiimsust ning teatavast piirist alates olla juba tõsiseks ohumärgiks.

Neid seoseid ei saa aga vaadelda kindla mõjusuunaga kausaalsete ahelatena, kus usaldamatus eelneb alati reeglitele mitteallumisele ja valima mitteminemisele. Pigem tuleks neid näha dünaamiliste nõiaringidena. Institutsioonide usaldamine suurendab vabatahtlikult seadustele allumise ja valimas käimise tõenäosust, mis omakorda hõlbustab süsteemi tööd (parem maksudistsipliin täidab enam riigikassat, politseile allumine muudab politseinike töö lihtsamaks jne) ja suurendab selle legitiimsust rahva silmis, mis peaks ilmnema süsteemi paremas tulemuslikkuses, mis omakorda suurendab usaldust. Samamoodi võib tekkida negatiivne nõiaring, kus usaldamatus institutsioonide suhtes tekitab motivatsiooni reeglitele mitte alluda¹⁰ ja vähendab huvi minna endale esindajaid valima, mis omakorda väljendub süsteemi kehvemas tulemuslikkuses

¹⁰ Näiteks võib inimene leida enda jaoks põhjenduse makse mitte maksta, kuna arvab, et tema maksuraha ei kulutata otstarbekalt ega ühishüvidest lähtuvalt.

(eelarve puudujääk kehvide maksulaekumiste tõttu, politsei ei suuda kodanikke kaitsta jne) ja madalamas legitiimsuses rahva silmis ning seeläbi suureneb usaldamatus poliitiliste institutsioonide suhtes veelgi.

Kirjeldatud nõiaringidesse on kaasatud Norrise režiimitasandi kolmeksjaotuse kaks alumist astet: usaldus poliitiliste institutsioonide vastu ja rahulolu režiimi toimimisega. Nagu mainitud, on usk demokraatlikesse väärtustesse jäänud režiimi ebarahuldavatest tulemustest üldjuhul puutumata ning säilinud kõrgena. Siiski ei saa välistada, et pikaajaliselt kestav lõhe rahva ootuste ning (demokraatliku) režiimi institutsioonide reaalse toimimise vahel, hakkab õõnestama ka usku demokraatlikesse väärtustesse. Üheks näiteks institutsionaalse usalduse puudumise, kodanikuallumatuse ja süsteemi kehva toimimise nõiaringist võib pidada Kreekat, mis vaevleb tõsisel kriisis juba aastaid. Sellises olukorras on populaarsust kogunud ka äärmuslikud poliitilised jõud nagu näiteks paremäärmuslik erakond Kuldne Koidik, kes kasutab avalikult natsi-ideoloogiat, korraldab vägivaldseid reide immigrantide vastu ning ülistab mitmeid 20. sajandil tegutsenud diktaatorlikke valitsejaid. Sellised arengud näitavad, et pikaajaliselt kestav väga madal usaldus poliitilise süsteemi suhtes võib tõepoolest asuda ohustama ka demokraatlike väärtusi ühiskonnas ning kinnitab veelgi poliitiliste institutsioonide usalduse tähtsust. Poliitiliste institutsioonide usaldamist võib seega näha kui tähtsat vahelüli, kui „liimi, mis hoiab süsteemi koos“ (Van der Meer 2010: 518). Vabades demokraatlikes ühiskondades on - eriti tänapäevastes informatsiooni äärmiselt kiire leviku tingimustes - väga väike tõenäosus, et „eluterve usaldamatus“ poliitiliste institutsioonide suhtes ohtlikult madalale langeb. Küll aga võib juhtuda, et poliitiliste institutsioonide usaldus langeb rahva seas hoopiski nii madalale, et see võib süsteemi toimimise halvata ning halvemal juhul viia isegi demokraatlike väärtuste hägustumiseni ühiskonnas.

1.5 Poliitiliste institutsioonide usaldus kui latentne muutuja.

Esindusinstitutsioonid ja rakendusinstitutsioonid.

Kuigi käesoleva magistritöö empiiriline osa seisneb rahvusparlamentide usaldust mõjutavate tegurite analüüsimises, olen eelnevates alapeatükkides pidevalt käsitlenud poliitiliste institutsioonide usaldust ühtse muutujana. Selline lähenemine toetub

arvukatele empiirilistele uuringutele, mis on tõestanud, et erinevate poliitiliste institutsioonide usaldusnäidud on omavahel tugevas korrelatsioonis ning neist moodustub üldjuhul ühedimensiooniline skaala. Sellest tulenevalt on paljudes uuringutes kasutatud sõltuva muutujana just institutsionaalse usalduse koondindeksit, mitte üksiku institutsiooni nagu parlament või valitsus usaldamist (Mishler ja Rose 2001; Catterberg ja Moreno 2005; Christensen ja Lægreid 2005; Slomczynsky ja Janicka 2009; Oskarsson 2010; Marien 2011 jt).

Sellised tulemused kinnitavad, et usaldus mingi poliitilise institutsiooni vastu ei ole enamasti otsesel informatsioonil selle konkreetse institutsiooni kohta¹¹ või isiklikul kogemusel põhinev ratsionaalne hinnang. Pigem on institutsionaalse usalduse näol tegu üldise hinnanguga riigis valitsevale poliitilisele kultuurile (Hooghe ja Zmerli 2011: 4). Seega on raske eristada hinnanguid seadusandliku ja täidesaatva võimu usaldusväärsele, kuna need mõõdavad sisuliselt sama asja: üldist heakskiitu ja usaldust poliitilise süsteemi suhtes (Bovens ja Ville 2011: 57). See kinnitab veelgi väidet, et poliitilise usalduse näol on tegemist usalduse õhukese ja abstraktse vormiga.

Tabel 1-s on väljatoodud nelja osaliselt samu ning osaliselt erinevaid institutsioone kaasava institutsionaalse usalduse komponendi parameetrid. Näeme, et kõikide institutsioonide korrelatsiooninäidud latentse institutsionaalse usalduse indeksiga on väga kõrged. Sõltuvalt sellest, milliste andmete põhjal on uuring läbi viidud ning millised institutsioonid on indeksisse kaasatud, seletab üldine institutsionaalse usalduse komponent keskmiselt 50-70% variatsioonist üksikute institutsioonide usalduses. Samas ei saa siiski väita, et see, millised institutsioonid indeksisse täpselt kaasata, ei oma üldse tähtsust. Sofie Marieni indeksis näeme, et politsei usalduse seos ühiskomponendiga on märgatavalt väiksem kui teistel institutsioonidel (0,62). Parlament on aga komponendiga äärmiselt tugevas korrelatsioonis (0,9). Seega seletab institutsionaalse usalduse komponent ca 80% parlamendi usaldusest, politsei usaldusest aga märgatavalt vähem - 38%. Ka kohtute usalduse variatsioonist seletab komponent parlamendiga võrreldes oluliselt vähem (54%).

¹¹ Nt „usaldan parlamenti, kuna oman ulatuslikku informatsioon, mis kinnitab, et see institutsioon tegutseb kogu rahva huvides ning on seadusloome menetlemisel pädev“ või „usaldan kohtusüsteemi, kuna oman ulatuslikku informatsiooni, mis kinnitab, et kohtud kohtlevad kõiki kodanikke võrdselt ning on oma töös pädevad“

Tabel 1. Poliitiliste institutsioonide usalduse korrelatsioonid latentse institutsionaalse usalduse komponendiga ning latentse komponendi poolt seletatud variatsioon

Institutsioon	Marien (ESS)	Slomczynzky ja Janicka (ESS)	Mishler ja Rose (NEB)	Zmerli ja Newton (WVS) ¹
Parlament	0,90	0,87	0,75	0,65
Erakonnad	0,80	0,85	0,69	0,62
Poliitikud	0,84	-	-	-
Valitsus	-	-	-	0,61
Avalik teenistus	-	-	-	0,57
Politsei	0,62	-	0,78	0,53
Kohtusüsteem	0,74	0,80	0,79	0,60
Sõjavägi	-	-	0,63	-
R ²	0,61	0,71	0,53	0,60

¹ Zmerli ja Newtoni skaala parameetrid ei ole teistega üheselt võrreldavad, kuna Maailma Väärtusuuringu raames ei anta vastajale usalduse hindamiseks numbrilist skaalat, vaid neli usaldust või usaldamatust väljendavat sõnalist hinnangut. Seetõttu on kasutatud erinevat komponentanalüüsi meetodikat.

Allikad: Marien 2011; Slomczynzky ja Janicka 2009; Mishler ja Rose 2011; Zmerli ja Newton 2011

Mishleri ja Rose'i indeksi osas näeme aga, et suurim korrelatsioon ühiskomponendiga on hoopis kohtul ja politseil. Osalt võib erinevust selgitada see, et Mishleri ja Rose'i näitajad põhinevad *New Europe Barometer*-il, mis uurib postkommunistlikke riike, erinevalt Euroopa Sotsiaaluuringust, kuhu on kaasatud ka Lääne-Euroopa maad. Teisalt võib aga näha erinevust ka kaasatud institutsioonide tasakaalu osas. Poliitilisi institutsioone on kategoriseeritud mitmel moel. Järgnevalt esitan kaheksjaotuse, mis põhineb McAllisteri (1999), Marieni (2011) ning Zmerli ja Newtoni (2011) eristustel, mille osas esineb nii kattuvusi kui teatavaid erinevusi. Järgnev jaotus vastab kõige enam käesoleva uurimuse eesmärkidele:

- 1) Esindusfunktsiooni kandvad otseselt poliitiliste otsuste vastuvõtmisega tegelevad institutsioonid. Vastavad kõige täpsemalt alapeatükis 1.1 esitatud „õhukese“ usalduse definitsioonile. Institutsioonid, mille osas kujundatakse

arvamus väga suures osas sekundaarsete allikate põhjal ja millega inimestel isiklikke otseseid kokkupuuteid üldjuhul ei toimu. Nende institutsioonide olemuse juurde käib parteipõhine võimuvõitlus ja erinevate huvide omavaheline konflikt. Selle kategooria alla liigituvad parlament, poliitilised parteid ja valitsus(kabinet).

- 2) Rakendusfunktsiooni kandvad institutsioonid, mis tegelevad süsteemi tööshoidmisega administratiivsel tasandil. Nende institutsioonidega on inimestel suurem tõenäosus omada isiklikke kokkupuuteid, mistõttu nende usaldamine kaugeneb mõnevõrra „õhukese“ usalduse kontseptsioonist. Nendelt institutsioonidelt eeldatakse erapooletust ja poliitilist neutraalsust. Selle kategooria alla liigituvad avalik teenistus (nii tervikuna kui selle erinevad osad), samuti omavad siin tähtsat rolli avaliku korra säilitamise ja riigikaitse eest vastutavad institutsioonid - kohtud, politsei ja relvajõud.

Selle jaotuse põhjal võib juba palju konkreetsemalt selgitada Mishleri ja Rose'i komponendi sisemiste korrelatsioonide erinevust Marieni ning Slomczynsky ja Janicka omast. Viimastes domineerivad institutsioonid, mis kannavad esindusfunktsiooni: Marieni komponendis on neid viiest kolm, Slomczynsky ja Janicka omas kolmest kaks. Mishleri ja Rose'i indeksis on enamus aga rakendusfunktsioonide kandvatel institutsioonidel (3/5). Zmerli ja Newtoni skaala parameetrid ei ole mõnevõrra erineva metodoloogia tõttu teistega otseselt võrreldavad, ent selle skaala puhul võib näha, et esindus- ja rakendusinstitutsioonide osakaalud on võrdsed (3/3). Sellise jaotuse korral omavad komponendiga mõnevõrra tugevamat seost esindusinstitutsioonid, ent sisemiste korrelatsioonide erinevused on märgatavalt väiksemad.

Kuigi ühedimensioonilise institutsionaalse usalduse komponendi saab kokku panna ka nii esindus- kui rakendusinstitutsioone kaasates, ei saa siiski jätta märkamata ka nendevahelisi erinevusi. Eelnevalt väljatoodud teoreetilised aspektid annavad aluse eeldada esindus- ja rakendusinstitutsioonide vahel ka empiirilisi lahknevusi. Mitmed uuringud näitavad, et hoolimata tugevatest omavahelistest korrelatsioonidest, teatavad erinevused tõepoolest eksisteerivad.

Esiteks, on leidnud tugevat kinnitust see, et usaldus rakendusfunktsiooni kandvate institutsioonide vastu on esindusinstitutsioonide omast märgatavalt kõrgem (Zmerli ja

Newton 2011, Mishler ja Rose 2011). Selle erinevuse üheks peamiseks põhjuseks peetakse esindusinstituutides toimuvat parteipoliitilist võimuvõitlust, mis on inimeste jaoks eemaletõukav (Bouckaert ja Van de Walle 2003; Bovens ja Ville 2008, 2011).

Statistilise analüüsi läbiviimise seisukohalt veelgi olulisem aspekt on aga see, et rakendusinstituutide osas võivad kehtida ka teataval määral teistsugused kausaalsed seosed. Sofie Marien, kes teostab Euroopa Sotsiaaluuringusse kaasatud viie siseriikliku instituutiooni usalduse põhjal komponentanalüüsi (vt Tabel 1), leiab, et kohtusüsteemi ja politsei usalduse vahel on tugev kovariatsioon ka poliitiliste instituutide üldise usalduse komponendist mittetuleneva variatsiooni osas. See näitab samuti, et korrakaitseinstituutide suhtes on inimeste arvamused ja neid arvamusi mõjutavad tegurid mõnevõrra erinevad ning sõltuvalt uurimisküsimusest soovib ka Marien vajadusel teha eristus esindus- ja rakendusinstituutide vahel (Marien 2011: 18-19). See, millised teistsugused kausaalsed seosed võivad esineda just korrakaitset puudutavate instituutide osas, jääb käesoleva uurimuse piiridest välja. Ühe näitena võib tuua sotsiaalse (inimestevahelise) usalduse eriti tugeva korrelatsiooni politsei ja kohtusüsteemi usaldusega, mida võib seletada sellega, et need instituudid vastutavad just selle eest, et inimeste käitumine säiliks usaldusväärseks (Zmerli ja Newton 2011: 70).

Kokkuvõttes võib leida põhjendusi nii laiemate kui kitsamate piiritlemiste eelistamiseks. Kitsama, vaid esindusinstituutide kaasava¹² defineerimise eeliseks on selgus ja lihtsus. See on eriti tähtis riikidevahelises analüüsis (McAllister 1999: 191). Ka Marien, kes otsustab siiski laiema definitsiooni kasuks, mõnab, et riikide vahel esinevad teatavad erinevused selles, kui palju mõni instituut üldise institutsionaalse usalduse komponendiga seotud on. Seetõttu vajab indeks mõningat töötlemist, enne kui seda statistilistes mudelites korrektselt rakendada saab (Marien 2011: 22-24).

¹² Või siis ka vaid rakendusinstituutide kaasava, kui on huvi uurida just seda poliitilise süsteemi osa.

1.6 Parlament kui keskne esindusinstituut?

Kuna käesoleva magistritöö fookuses on just otseselt poliitiliste otsuste tegemise eest vastutavad institutsioonid, on loogiline lähtuda kitsamast usalduse objekti definitsioonist. Aga ka sellisel juhul tõstatuvad mitmed teoreetilised ja metodoloogilised küsitavused.

Euroopa Sotsiaaluuringu küsimustikust jääksid sellise definitsiooni juures sõelale parlament, poliitilised parteid ja poliitikud. Siinkohal tekib aga küsimus, kas inimesed näevad erakondi ja poliitiku institutsioonidena või poliitiliste tegutsejatena. Norrise raamistikus jäävad poliitikud kindlalt tegutsejate ehk siis kõige spetsiifilisema toetusvormi kategooriasse. Sellisest loogikast on lähtunud paljudes uurimustes ning poliitikud kui institutsioon on üsna harva institutsionaalse usalduse ühisindeksites esindatud. Küll aga on indeksitesse väga tihti kaasatud usaldus erakondade vastu.¹³ Teoreetilisel tasandil on tõepoolest võimalik näha erinevust poliitikute (kui teatava klassi) ning erakondade (kui organisatsioonide) vahel ning erakondi on lihtsam mahutada institutsiooni mõiste alla. Võib eeldada, et just organisatsioonilised ühendused on need, mis inimeste teadvuses institutsioonidega seostuvad. Empiirika näitab aga, et tegelikult on poliitikud ja poliitilised parteid inimeste teadvuses sisuliselt kokkusulanud. Marien toob komponentanalüüsi põhjal välja, et sarnaselt politseile ja kohtusüsteemile, on ka erakondade ja poliitikute usalduse vahel just eriti märgatav omavaheline kovariatsioon institutsionaalse usalduse indeksi poolt seletamata variatsiooni osas. Samuti võib läbi erinevate Euroopa Sotsiaaluuringu lainete näha, et keskmised näitajad poliitikute ja erakondade usalduses on peaaegu identsed¹⁴. Eelnevalt tulenevalt püstitab Marien eeldused, et vastajad: 1. ei erista omavahel erakondi ja poliitiku; 2. peavad erakondi ja poliitiku „vähem institutsioonideks“ kui parlamenti, kohtusüsteemi ja politseid (Marien 2011: 19).

Seega võib ka erakondade kaasamise poliitiliste institutsioonide usaldamise indeksisse, hoolimata tugevast korrelatsioonist latentse komponendiga kahtluse alla seada. Leian, et mõnevõrra korrektsem oleks nad asetada poliitiliste tegutsejate kategooriasse. Sarnase

¹³ Näiteks Tabel 1-s esitatud usaldusindeksites on parlament ja erakonnad ainsad institutsioonid, mis figureerivad kõigis neljas komponendis.

¹⁴ 2004. aastal: poliitikud 3,66/erakonnad 3,67; 2006: 3,67/3,70; 2008: 3,44/3,46 (Marien 2011: 26)

arutluskäigu tulemusena on üldjuhul institutsionaalse usalduse indeksist väljajäetud ka valitsus(kabinet) ja president, kuigi mitmetes uuringutes on ka need institutsioonidena küsimustikku kaasatud (vt näiteks Holmberg 1999, Christensen ja Lægreid 2005, Reiljan ja Pettai 2012). Probleemiks on justnimelt see, et isegi kui sõnastada küsimus selliselt, et palutakse hinnata usaldust presidendi või valitsuse vastu üldiselt, mitte konkreetsel ajahetkel ametisoleva presidendi või kabineti suhtes, on hinnangud tegelikult ikkagi väga tugevalt mõjutatud rahulolust just ametisolevate poliitiliste tegutsejatega.

Seega jääb keskse esindusdemokraatliku institutsioonina alles parlament – institutsioon, mis kinnitab ametisse valitsuse ja võtab vastu riigieelarve; kus toimub parteide võimuvõitlus ning kus, olenevalt riigi poliitilisest reeglistikust, võidakse valida ka president. Seega võib parlamenti demokraatlikus riigis näha kui keskset lahinguvälja, kus erinevad poliitilised tegutsejad end kehtestada püüavad. „Parlament on poliitika esindusliku loomuse kõige nähtavam ja tähelepanuväärsem sümbol“ (Bouckaert ja Van de Walle 2003: 901).

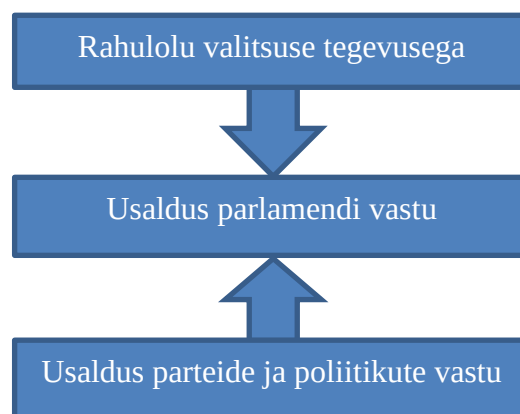
See ei tähenda aga tingimata, et parlament on domineeriva mõjuga institutsioon, mille maine on see, mis mõjutab väga tugevalt kogu poliitilise süsteemi usaldamist. See, millised konkreetsed institutsioonid (ja kas üldse) on need, mis mõjutavad eriti selgelt ka teiste institutsioonide usaldamist, on vaieldav¹⁵, samuti sõltub see vastava süsteemi institutsionaalsest struktuurist ja poliitilisest kultuurist, lisaks võib see ka ajas muutuda. (Ibid, lk 899-901) Mõneti väljendub parlamendi „kesksus“ just selles, et see koondab endasse erinevate tegutsejate ja institutsioonide tegevuse negatiivseid ja positiivseid mõjusid. Kui parlamendis võetakse kõikide või enamiku poliitiliste jõudude konsensusel vastu näiteks (parlamendi)parteide riigieelarvelist rahastamist või parlamendiliikmete kuluhüvitisi jõuliselt suurendav seaduseelnõu, peetakse selle eest vastutavaks tõenäoliselt poliitikuid ja erakondi. Kui valitsuserakondade häälega „surutakse“ parlamendis läbi mingi vastuoluline ja rahvast ärritav või arvamusi polariseeriv eelnõu, langeb vastutus valitsuskabinetile. Parlament on aga pidevalt nähtav ja otsustavate protsessidega seotud. Vähemalt valitsuse ja parlamendi usalduse

¹⁵ Nt presidentaalse süsteemiga USA-s on väidetud, et kogu süsteemi mainet mõjutab enim president kui kõrgeim juht, ent samas on leitud ka, et suurim mõju on Kongressil, kus toimub avalik poliitiline debatt (Bouckaert ja Van de Walle 2003: 900-901).

omavahelise tugeva korrelatsiooni osas nähakse kausaalset seost suunaga valitsuselt parlamendile. Just rahulolemine valitsuskabineti tööga on see, mis mõjutab enim nii valitsuse kui parlamendi usaldamist (Holmberg 1999: 113-114). Arvestades seda, et valitsuskoalitsioonid põhinevad üldjuhul parlamendienamusel ning parlament võtab enamasti vastu valitsuse poolt esitatud eelnõusid, on selline seos ka igati ootuspärane.

Sarnast loogikat võib eeldada ka parteide/poliitikute ja parlamendi vahelise tugeva seose osas: parlament kui selline ei saa lihtsalt võtta vastu mingit vastuolulist otsust, selle taga on mingid poliitilised jõud. Seega võib eeldada, et mõju suund on pigem parteidelt/poliitikutelt parlamendile. Seega, käsitlen parlamenti mõneti kui poliitilise süsteemi piksevarrast, mis maandab endas nii positiivseid kui negatiivseid „lööke“ (vt Joonis 3). Seetõttu on käesoleva magistritöö sõltuvaks muutujaks just usaldus parlamendi vastu.

Joonis 3. Parlament kui keskne poliitiline esindusinstituutsioon

II Parlamendi usaldustaset mõjutavad muutujad

2.1 Erinevad teoreetilised lähenemised poliitiliste institutsioonide usalduse selgitamisele

Magistritöö teise peatüki eesmärk on anda ülevaade uurimuse sõltumatutest muutujatest ehk teguritest, millelt võib eeldada mõju parlamendi kui keskse poliitilise esindusinstitutsiooni usaldusele. Mõistagi on institutsioonide usaldamise selgitamiseks loodud suur hulk erinevaid teooriaid ning teostatud arvukalt nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid meetodeid kasutavaid uurimusi. Laiemas plaanis võib erinevaid lähenemisi eristada kahe dimensiooni alusel:

- 1) Institutsioonide usaldamist võib vaadelda kas sisetekkelise (endogeenne lähenemine) või välistekkelisena (eksogeenne lähenemine).
- 2) Eristatakse indiviidi- ja makrotasandile keskenduvaid teooriaid.

Endogeensed teooriad, mida nimetatakse ka ratsionaalseteks või institutsionaalseteks lähenemisteks, vaatlevad poliitiliste institutsioonide usaldust kui poliitilise süsteemi tulemuslikkuse (*performance*) või institutsionaalse struktuuri tagajärge. Süsteemi tulemuslikkust hinnatakse üldiselt läbi poliitilise protsessi efektiivsuse ja läbipaistvuse, avalike teenuste kvaliteedi ning majandusliku edukuse (Bouckaert ja van de Walle 2003; Lühiste 2013b: 16). Endogeensed makrotasandi teooriad rõhutavad institutsioonide objektiivse tulemuslikkuse tähtsust. Institutsioonide usaldus on sellise lähenemise kohaselt tugevalt seotud erinevate makromajanduslike ning teiste süsteemi edukust ja inimeste elujärge kajastavate indikaatoritega (Miller ja Listhaug 1999; Mishler ja Rose 2001). Endogeensed indiviiditasandi teooriad näevad peamise poliitiliste institutsioonide usalduse mõjutajana mitte institutsioonide agregeeritud tulemuslikkust, vaid indiviidide subjektiivseid hinnanguid süsteemi tulemuslikkusele. Need hinnangud ei pruugi aga põhineda täielikult objektiivsetel tulemuslikkuse näitudel, vaid võivad sõltuda sellest, mida vastav indiviid tähtsustab ning milliste valdkondade eest peab ta valitsussektorit enam vastutavaks (Mishler ja Rose 2001: 36; Van de Walle ja Bouckaert 2003: 898).

Mõistagi ei ole parlament kui esindusinstituutsioon otseselt vastutav süsteemi poliitilise ja majandusliku tulemuslikkuse eest. Samas, nagu magistritöö I peatükis väljatoodud, on usaldus poliitiliste instituutsioonide suhtes üldise iseloomuga, kandudes ühtedelt instituutsioonidelt üle teistele. See eeldab, et erinevate instituutsioonide usaldamist mõjutavad üldjoontes samad muutujad. Seega võivad parlamendi usaldusele mõju avaldada ka sellised režiimi tulemuslikkust ilmestavad näitajad, mille eest parlament otseselt vastutav ei ole.

Eksogeensed teooriad on võrreldes endogeensetega oluliselt deterministlikumad: poliitiliste instituutsioonide enda tegevuse roll usalduse kujunemisel jääb tagaplaanile. Peamiste instituutsioonide usalduse mõjutajatena nähakse poliitilise süsteemi väliseid tegureid. Enamasti nimetatakse selliseid lähenemisi kultuurilisteks (Mishler ja Rose 2001, 2011; Lühiste 2013b) või sotsiaalkultuurilisteks (Oskarsson 2010). Makrotasandile keskenduvad eksogeensed teooriad käsitlevad institutsionaalse usalduse taset teatava üldise ühiskonnas valitseva usalduse või usaldamatuse kultuuri väljendusena, süsteemi objektiivne tulemuslikkus ei oma sellise üldise suhtumise korral eriti tugevat mõju. Selline kultuur võib tuleneda mitmetest eksogeensetest teguritest, näiteks ajaloolisest traditsioonist, sotsiaalse kapitali tasemest ühiskonnas või massimeedia mõjust (Bouckaert ja van de Walle 2003; Bovens ja Ville 2008; Van der meer 2010).

Indiviiditasandi eksogeensed teooriad püüavad poliitilist usaldust seletada läbi sotsiaaldemograafiliste ja teiste indiviidi sotsialiseeritust kajastavate muutujate. Sellise lähenemise kohaselt võib ka kultuuriliselt homogeensetes ühiskondades usalduse tase indiviidide vahel märgatavalt varieeruda, sõltuvalt nende haridustasemest, sissetulekust, religioossetest ja poliitilistest vaadetest, soost, vanusest jne (Mishler ja Rose 2001: 35; Catterberg ja Moreno 2005: 41-42). Seega võivad eksogeensete lähenemiste kohaselt parlamendi usaldusele mõju avaldada mitte ainult sellised tegurid, mille eest parlament ise otseselt vastutav pole, vaid ka sellised, mille üle valitsussektoril tervikuna kontroll puudub.

Neid nelja peamist lähenemist poliitiliste instituutsioonide usalduse tekkimise ja kadumise selgitamiseks ei saa vaadelda üksteist välistavatena ega rangelt eristatuna. Paljuski on see, milliseid lähenemisi rakendatud on, olnud mõjutatud sellest,

missuguseid andmeid on uurimuste teostamiseks võimalik kasutada. Osalt just seetõttu, et puudusid riikidevahelised võrreldavad andmed, domineerisid kuni 1990ndate aastateni selgelt indiviidipõhised lähenemised poliitilise usalduse tekkele (Lühiste 2013b: 14). Eelmisel kümnendil, seoses rahvusvaheliselt võrreldavate andmete kättesaadavuse paranemisega, hakkas aga populaarsust koguma mitmetasandiline uurimissuund, mis ühendab endas indiviidi- ja makrotasandi. Sellisel juhul ei vaadelda poliitilist usaldust kui usaldaja (indiviid) või usaldatava (poliitiline süsteem/institutsioon) karakteristikut, vaid kui hinnangut indiviidi ja süsteemi/institutsiooni suhtele. Seega püütakse samaaegselt vaadelda nii usaldaja kui usaldatava karakteristikuid kui ka nende omavahelist interaktsiooni (Van der Meer ja Dekker 2011: 95-97). 2011. aastal ECPR Pressi poolt välja antud poliitilist usaldust analüüsiva kogumiku „Political Trust: Why Context Matters?“ pealkiri ja üldine rõhuasetus ilmestab seda diskursuse muutust: poliitiline kontekst omab märgatavat mõju institutsioonide usaldamisele, sealhulgas indiviiditasandi seostele, ning selle eiramise tagajärjeks võivad olla ebaõiged järeldused (Hooghe ja Zmerli 2011: 5).

Samuti on püütud ühendada endo- ja eksogeenseid lähenemisi. Teaduskirjanduses on domineerima jäänud endogeensed ehk valitsussektori tulemuslikkusel põhinevad seletused poliitiliste institutsioonide usaldusele. Paljuski on see nii ilmselt seetõttu, et statistilistes mudelites on hinnangud valitsussektori tulemuslikkusele enamasti kõige kõrgemate koefitsientidega muutujad. See on kohati viinud ka eksogeensete muutujate kõrvalejätmiseni. Tõepoolest, kui võrrelda endo- ja eksogeensete muutujate otsest mõju poliitilisele usaldusele, domineerivad selgelt esimesed. Siiski ei tähenda see, et poliitilise süsteemi välised muutujad on tähtsusetud. Selle asemel, et lihtsalt võrrelda erinevate muutujate koefitsiente, tasub tähelepanu pöörata ka sellele, millist mõju võivad teatavad eksogeensed muutujad omada endogeensel lähenemisel põhinevatele seostele. Indiviiditasandi seoste osas on näiteks leitud, et muutujad nagu vastaja haridustase ja sissetulek, samuti ka väärtused ning vaated võivad mõjutada seda, millised valitsussektori tulemuslikkust väljendavad näitajad mõjutavad poliitiliste institutsioonide usaldamist enam ja millised vähem (Van der Meer 2010: 530; Uslaner 2011: 159).

Colin Hay võtab selliste seoste analüüsimisel kasutusele majanduslikud terminid: nõudlus ja pakkumine. Nõudlusepoole tegurid on poliitilise süsteemi suhtes eksogeensed. Siia alla liigitab Hay näiteks postmaterialistlike väärtuste esiletõusu ja haritud inimeste osakaalu kasvu ühiskonnas. Sellised arengud avaldavad mõju ka sellele, mida inimesed valitsussektorilt ootavad. Pakkumisepoole tegurid omakorda on poliitilise süsteemi suhtes endogeensed ehk põhinevad valitsussektori enda tegevusel (Hay 2007: 55-56). Sarnaselt majandusele, ei ole nõudlus ja pakkumine ka poliitikas teineteisest sõltumatud. Poliitilise eliidi soov on oma positsioone hoida, ent demokraatlikus riigis on selleks vaja rahva toetust. Seega, kui rahva ootused poliitika suhtes (nõudlus) muutuvad, tekitab see surve muudatusteks ka valitsussektoris (pakkumises). Nii on eriti just majanduslikult kõrgemalt arenenud riikides võetud vastu reforme, mis suurendavad valitsemise läbipaistvust ja kodanike kaasatust poliitilisse protsessi (Norris 1999c: 270; Bovens ja Ville 2011: 58). Kui nõudluse ja pakkumise vahele tekivad märkimisväärsed „käärid“ ehk valitsusinstituutsioonid ei suuda rahva ootustele vastata, võib eeldada ka poliitilise usalduse vähenemist.

Käesolevas magistritöös lähtungi eeldusest, et ühtegi neist kahe dimensiooni põhjal tekkivast neljast põhilisest kategooriast, mida selles alapeatükis tutvustasin, ei saa vaadelda täiesti eraldiseisvana. Nii indiviidi- ja makrotasand kui poliitilise süsteemi suhtes endo- ja eksogeensed muutujad on omavahel erinevatel viisidel seotud. Järgnevates alapeatükkides tutvustan teooriaid ja muutujaid, mis lähtuvad nii indiviidi- ja makrotasandi kui endo- ja eksogeensest lähenemisest, asetades need mitmedimensioonilisse konteksti.

2.2 Makrotasandi lähenemised poliitilisele usaldusele

Nagu mainitud, domineerisid poliitilise usalduse uuringutes kuni 1990ndate aastateni selgelt indiviiditasandi lähenemised, paljuskki rahvusvaheliselt võrreldavate andmete puudumise tõttu. Sealt alates on rohkem hakatud arutlema selle üle, kas poliitiliste instituutsioonide usaldamist peaks ikkagi käsitlema pigem indiviiditasandi nähtusena või tuleks hoopis võrrelda terveid ühiskondi ja nende kollektiivse usalduse tasemeid. Kollektiivse usalduse ja erinevate ühiskondade (üldjuhul riikide) usaldustasemete

võrdlemise aluseks on idee, et usaldust tuleks interpreteerida kui inimeste hinnangut neid ümbritsevale maailmale (Newton 2001: 207).

Sellisel lähtealusel on poliitiliste institutsioonide usaldustasemetel selgitamiseks loodud nii endo- kui eksogeenseid teooriaid. Mõnevõrra levinum ja ka empiiriliselt oluliselt hõlpsamini uuritav on endogeenne suund, mille kohaselt on poliitiline usaldus peamiselt süsteemi majandusliku ja poliitilise tulemuslikkuse (*performance*) tagajärg (Miller ja Listhaug 1999; Bouckaert ja van de Walle 2003; Keele 2007; Hooghe ja Zmerli 2011).

Eriti suurt tähelepanu on saanud süsteemi majandusliku tulemuslikkuse mõju poliitilise usalduse tasemele erinevates ühiskondades. Majandusliku tulemuslikkuse objektiivseks mõõtmiseks kasutatakse erinevaid makromajanduslikke indikaatoreid nagu riigi sisemajanduse koguprodukt (elaniku kohta), samuti ka lühiajalised näitajad nagu inflatsioon, töötus ja majanduskasv. Rikkamates riikides on poliitiliste institutsioonide usaldus enamasti struktuurselt kõrgem, kõikumist usaldustasemes võivad selgitada aga lühiajalised majandusnäitajad. Majanduslikult headel aegadel usaldus kasvab, samas kui majanduslangust ja sellega kaasnevaid probleeme tõlgendatakse tihtipeale valitsussektori kehva hakkamasaamisena ning usaldus kesksete poliitiliste institutsioonide vastu langeb (Holmberg 1999: 114-115; Bouckaert ja van de Walle 2003: 898; Reiljan ja Pettai 2012).

Küll aga võib aga selliste majandusnäitajate osas tekkida küsitavus nende endogeensuse suhtes ehk siis kui palju ikkagi on majanduskasv, inflatsioon või töötusemäär valitsussektori kontrolli all. Uslaner toob oma poliitilist usaldust Ameerika Ühendriikides käsitlevas kirjutises välja seose, et objektiivsed majandusnäitajad mõjutavad vaid nende inimeste usaldust institutsioonide vastu, kes peavad valitsust majanduse eest vastutavaks (Uslaner 2001: 130). Sellised andmed kinnitavad taaskord, et usaldus poliitiliste institutsioonide vastu on indiviidi- ja riigitasandi interaktsiooni tulem. Lähtudes loogikast, et inimeste hinnangut kesksete institutsioonide usaldusele peaksid enam mõjutama just sellised majandusnäitajad, mille üle on valitsusel selgem kontroll, käivad Miller ja Listhaug (1999) välja hüpoteesi, et parimaks valitsuse majandusliku tulemuslikkuse indikaatoriks võiks olla riigieelarve defitsiit. Kuigi ka eelarve tasakaalustamine on keerukates majandusoludes valitsuse jaoks kahtlemata raskem ülesanne, on eelarvepuudujääk siiski otsesemalt kontrollitav näitaja kui

majanduskasv, inflatsioon või tööpuudus. Miller ja Listhaug leiavad oma hüpoteesile ka esialgset kinnitust, tuvastades 24 riigi andmete põhjal makrotasandil statistiliselt märkimisväärse seose institutsionaalse usalduse ja valitsussektori eelarvepuudujäägi vahel. Siiski ei ole sellele hüpoteesile edasistes uuringutes enam eriti tähelepanu pööratud, osalt ilmselt ka probleemi tõttu, mille Miller ja Listhaug (1999: 208) isegi esile tõstavad: lühiajaliselt on valitsusel võimalik defitsiidipoliitikaga hoopiski usaldust kasvatada, võttes eelarve tasakaalu arvelt vastu rahva seas populaarseid otsuseid. See muudab muutuja mõju uurimise statistiliste meetodite abil keerukamaks. Seoses 2008. aastal alguse saanud üleilmse majanduskriisiga, mis peagi läks mitmetes Euroopa riikides üle valitsuste võlakriisiks, võiks see lähenemine aga uuesti tähelepanu pälvida, kuna Eurobaromeetri andmed näitavad, et mitmetes riikides, mis sattusid tõsisesse eelarveprobleemidesse, langes usaldus institutsioonide suhtes eriti järsult (Reiljan 2014: 37).¹⁶

Majanduslike näitajate kõrval omab suurt tähtsust ka režiimi poliitiline tulemuslikkus. Poliitilist tulemuslikkust ilmestab institutsioonide ausus ja läbipaistvus, avalike teenuste kvaliteet, samuti ka see, kui hästi on kaitstud inimeste demokraatlikud õigused. Võrreldes makromajanduslike näitajatega, on selliste muutujate osas nende endogeensus riigi poliitilise süsteemi suhtes oluliselt selgem. Kui majanduslanguses võib süüdistada ebasoodsaid arenguid välisturgudel, siis režiimi institutsioonide ebaaause, ebaefektiivsuse ja ebademokraatlikkuse eest on vastutust eemale lükata oluliselt keerulisem. Poliitilisele usaldusele kõige tugevamat mõju avaldavaks režiimi poliitilise tulemuslikkuse indikaatoriks on mitmete uuringute kohaselt korruptsioonitase (della Porta 2000; Mishler ja Rose 2001, 2011; Van der Meer 2010). Korruptsioon viitab institutsioonide ebaefektiivsusele ja ebakompetentsusele, samuti sellele, et poliitikud ja ametnikud seavad iseendi huvid kõrgemale rahva omadest. Kokkuvõttes on korruptsioon vastand kõigele sellele, mis võiks teha institutsioonid inimeste jaoks usaldusväärseks (Van der Meer ja Dekker 2011: 98).

Tugevat mõju võib avaldada ka see, kui hästi saab valitsussektor hakkama erinevate avalike teenuste pakkumisega. Väga kesksedeks ja suurt mõju avaldavateks avaliku

¹⁶ Tõsi, samal ajal eelarvepuudujäägi suurenemisega, on neis riikides enamasti langenud ka majandus ja kasvanud tööpuudus.

sektori teenusteks peetakse tervishoiu- ja haridussüsteemi. Hea tervishoiusüsteem on üheks peamiseks sotsiaalse heaolu indikaatoriks, samas kui hästitoimiv haridussüsteem annab märku sellest, et avalik sektor suudab edukalt ette valmistada uusi tööturule sisenejaid, mis omakorda on väga tähtis ka majanduskasvu jaoks (McAllister 1999: 196).

Süsteemi demokraatlikkust saab hinnata selle järgi, kui hästi on riigis kaitstud inimeste poliitilised ja kodanikuõigused ning kui vabalt saab tegutseda ajakirjandus.¹⁷ Mishler ja Rose (2001) ja Lühiste (2006) leiavad postkommunistlike riikide poliitilist usaldust uurides, et režiimi edukusel kodanike õiguste ja vabaduste kaitsmisel on kerge positiivne mõju institutsioonide usaldamisele. Tihtipeale takerduvad sellised uuringud aga just võrreldavate andmete puudumisse poliitilise usalduse osas. Saamaks esinduslikku valimit erineva poliitiliste ja kodanikuõiguste tasemega riikidest, on tarvis võrreldavaid andmeid erinevatest piirkondadest. Enamik rahvusvahelisi uuringuid keskendub aga mingile kindlale regioonile. Kõige tunnustatumaks üleilmseks uuringuks, kuhu on kaasatud ka küsimused poliitiliste institutsioonide usaldamise kohta, on Maailma Väärtusuuring. Nagu juba alapeatükis 1.4 mainitud, on need andmed kohati üsnagi segadusseajavad ning võivad viia järelduseni, et mida ebademokraatlikum on režiim, seda enam usaldatakse selle institutsioone.¹⁸ Käesolevasse magistritöösse on kaasatud vaid poliitiliselt vabadeks hinnatud Euroopa riigid, seega keskendun poliitilise tulemuslikkuse osas korruptsioonimuutujale, mis pakub erinevate Euroopa riikide osas võrreldes demokraatiaindeksitega oluliselt suuremat tulemuste variatsiooni.

Lisaks valitsussektori tulemuslikkusele ning valitsuse ideoloogilisele suunitlusele ja erakondlikule koosseisule, on ka kolmas väljapaistev grupp poliitilise süsteemi suhtes endogeenseid muutujaid, mille võib koondada ühisnimetaja institutsionaalne struktuur alla. Uuritud on näiteks parlamentaarse ja presidentaalse, samuti unitaarse ja föderaalise riigikorra mõju institutsionaalsele usaldusele. Enim tähelepanu on nendest teguritest pälvinud tõenäoliselt aga valimissüsteem. Sõltuvalt teoreetilistest lähtealustest, on püstitatud hüpoteese nii proportsionaalse kui majoritaarse valimissüsteemi positiivsest

¹⁷ Rahvusvaheliselt võrreldavaid andmeid nende näitajate osas pakuvad näiteks Freedom House'i raportid Freedom in the World ja Freedom of the Press

¹⁸ Näiteks 2000. aasta Maailma Väärtusuuringu andmete põhjal olid kuus kõrgeima parlamendi usaldustasemega riiki maailmas Vietnam, Hiina, Bangladesh, Tansaania, Uganda ja Pakistan (lk 10, ptk 1.4)

mõjust institutsioonide usaldusele. Proportsionaalse valimissüsteemi eeliseks peetakse seda, et võimalikult paljude inimeste eelistatud poliitilised jõud pääsevad parlamenti ehk siis parlament peegeldab paremini valijaskonna huve. Samas aga on majoritaarsetes süsteemides, mille tagajärjeks on tihtipeale üheparteivalitsused, lihtsam poliitikuid ja erakondi vastutusele võtta (Van der Meer 2010: 522). Samuti on leitud, et ühemandaadilised valimisringkonnad tugevdavad valijate ja valitute vahelisi sidemeid (Norris 2001: 878). Küll aga peetakse majoritaarse süsteemi miinuseks seda, et see tekitab rohkem poliitilisi „kaotajaid“ – valijaid, kelle eelistatud poliitiline jõud ei ole osaline valitsuses (Norris 1999b). Sarnaselt teoreetilistele alustele, on ka tulemused valimissüsteemi mõju osas vastakad. Leitud on proportsionaalse süsteemi tugevat positiivset mõju (van der Meer 2010), majoritaarse süsteemi kerget positiivset mõju (Norris 1999) kui ka seda, et seos nende muutujate vahel on kurvilineaarne: usaldus institutsioonide suhtes on kõrgeim väga proportsionaalse ja väga majoritaarse süsteemiga riikides (Marien 2011). Saadud tulemused sõltuvad paljuski ka kasutatud metodoloogiast ning kaasatud riikide valimist. Käesolevas magistritöös uurin Euroopa riike ning valimis domineerivad selgelt parlamentaarsed unitaarriigid ja proportsionaalsed valimissüsteemid. Samuti võib probleeme tekitada kurvilineaarse seose sobitamine lineaarsetesse mudelitesse. Seetõttu jätan institutsionaalse struktuuri muutuja kõrvale..

Poliitilise süsteemi suhtes endogeensed teooriad otsivad seega selgitust institutsioonide usaldamisele süsteemi enda selgelt identifitseeritavatest ja mõõdetavatest karakteristikutest nagu tulemuslikkus ja institutsionaalne struktuur. Makrotasandi kultuurilised teooriad lähtuvad aga põhimõttest, et usaldus poliitiliste institutsioonide vastu ei pruugi kuigipalju olla seotud sellega, mida ja kuidas valitsus teeb (Bovens ja Ville 2008: 288), rõhutades poliitilise süsteemi suhtes väliste tegurite mõju poliitilisele usaldusele. Bouckaert ja Van de Walle tõstavad esile „usaldamatuse kultuuri“ (*culture of distrust*) kontseptsiooni. Kui ühiskonnas valitseb selline üldine „usaldamatuse kultuur“, on negatiivne suhtumine valitsusinstitutionidesse üldlevinud eelarvamus ja kultuuriline element. Valitsusinstitutionidesse suhtutakse negatiivselt just seetõttu, et nad on valitsusasutused ning seetõttu, et arvatakse, et ka kõik teised suhtuvad negatiivselt. Sellisel juhul tehakse otsus mitteusaldada mitte andmete-, vaid teooriapõhiselt ning selgitusi usaldustasemele tuleks otsida pigem sotsioloogilistest

teooriatest kui avaliku halduse ja politoloogia valdkonda kuuluvatest lähenemistest (Bouckaert ja Van de Walle 2003: 905-906).

Poliitikavastases „ajastu vaimust“ (*zeitgeist*) rääkis Jack Citrin poliitilist usaldust Ameerika Ühendriikides analüüsides juba 1970ndatel, väites, et üldine suhtumine ühiskonnas julgustab kasutama poliitikuid ja poliitilisi institutsioonide kritiseerivat retoorikat ning tekkinud on teatav „ritualistlik“ negativism poliitika suhtes (Citrin 1974: 973). Tihtipeale üsna hägusatel väidetest põhinev negatiivne suhtumine poliitikutesse ja poliitilistesse institutsioonidesse on tuttav kindlasti kõigile, kes on inimestega poliitikateemadel vestelnud. Millised tegurid võivad olla seotud poliitilise „usaldamatuse kultuuri“ tekkimisega ühiskonnas? Üheks võimaluseks on otsida põhjuseid (poliitilisest) ajaloost. Näiteks on postkommunistlikes Euroopa riikides täheldatud võrreldes Lääne-Euroopaga oluliselt madalamat usaldust poliitiliste institutsioonide suhtes. Ühelt poolt on seda võimalik selgitada ka nende poliitiliste süsteemide madalama tulemuslikkusega (kehvema majandusnäitajad, suurem korruptsioonitase jne), teisalt aga on tõstatatud ka küsimus, kas madalam usaldus ei võiks olla autoritaarse valitsemisperioodi pärand. Autoritaarsed repressiivsed võimuinstitutsioonid kultiveerivad inimestesse usaldamatust ning on võimalik, et see usaldamatuse kultuur on kandunud edasi ning kujundab suhtumist ka demokraatlikesse institutsioonidesse (Van der Meer 2010: 528). Kui tõepoolest eksisteerib selline rajasõltuvus, võib institutsioonidel kuluda aastakümneid selleks, et võita efektiivsemaks toimimiseks vajalik inimeste usaldus (Mishler ja Rose 2001: 33).

Samas ei ole üleüldine usaldamatus poliitiliste institutsioonide suhtes vaid postkommunistlikes riikides esinev nähtus. Nagu varasemalt mainitud, on usalduse erosioonist Ameerika Ühendriikides räägitud juba 1970ndatel ning Lääne-Euroopas tõusis see enam päevakorda 1990ndatel aastatel. Ühe poliitilise süsteemi suhtes eksogeense ja poliitikavastast „ajastu vaimu“ taastootva tegurina on mitmed teadlased nimetanud meediat. Massimeedias kujundatakse üldised arvamused ühiskonna käekäigust ja valitsussektori tulemuslikkusest, seega on ajakirjanduse käes märkimisväärsed hoovad ka poliitiliste institutsioonide usaldustaseme mõjutamiseks (McAllister 1999: 189). 21. sajand on toonud kaasa infotehnoloogia hüppelise arengu ning nii on ka poliitiliste institutsioonide tegevust vahendavate meediumite hulk

jõuliselt kasvanud. See kõik on muutnud valitsuse inimeste jaoks avatumaks ning informatsiooni leviku oluliselt kiiremaks (Bovens ja Ville 2011: 59). Suurem avatus ei tähenda automaatselt midagi halba ega pea vähendama valitsusinstituutide usaldust rahva seas. Küll aga on muutunud ka meedia iseloom. 20. sajandi teises pooles on toimunud märgatav massimeedia kommertsialiseerumine ning konkurents uudisteturul on üha kasvanud. See on kaasa toonud ajakirjanduse muutumise üha skandaalijanusemaks. Pealkirjad stiilis „Valitsus teeb väga head tööd“ ei too inimesi telekate ette ega pane neid ajalehti ostma ega internetis uudise peale klikkima. Seetõttu on täheldatud üha suuremat meedia fookust skandaalidele ning halbadele uudistele, samuti üldiselt ründavamast stiili poliitikute suunas. Sellised arengud on pannud paljusid poliitikavaatlejaid arvama, et käesolev poliitiliste juhtide põlvkond ei ole hullem varasematest, küll aga on kasvanud rahva teadlikkus skandaalsetest ja korruptiivsetest tegevustest (Bovens ja Ville 2008: 294).

Seega võime näha, et mitmed poliitilise süsteemi suhtes nii endo- kui eksogeensed makrotasandi muutujad võivad poliitiliste instituutide usaldamisele omada vägagi märkimisväärset mõju ning nende ignoreerimine analüüsis oleks kindlasti viga.

2.3 Eksogeensed indiiditasandi lähenemised – „võitja“ hüpotees ja „rahulolematud demokraadid“

Kuigi riikidevaheliste erinevuste (instituutide usaldamises) selgitamisel on makrotasandi muutujad olnud küllaltki efektiivsed, on uuringud kinnitanud ka suurte riigisüsteemide usalduslõhede eksisteerimist. Makrotasandi indikaatorid on aga kõikidele riigi elanikele ühised, seega on indiididevaheliste erinevuste selgitamiseks tarvis kaasata indiiditasandi muutujaid. Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on anda ülevaade teooriatest, mis otsivad seletust poliitiliste instituutide usaldamisele indiidide endi karakteristikutest.

Laias plaanis võib poliitilise süsteemi suhtes eksogeensed indiiditasandi tegurid jagada kaheks. Esimeseks muutujategrupiks on sotsiaaldemograafilised tegurid nagu isiku vanus, sugu, haridustase, sissetulek, elukoht, rahvus. Teiseks, mõnevõrra hajusamaks grupiks on indiidide väärtused ja vaated, sh poliitilised vaated.

Selliste muutujate mõju osas poliitilisele usaldusele on erinevatel ajahetkedel ja erinevates riikides ning regioonides täheldatud erinevaid tulemusi (Catterberg ja Moreno 2005). Kaheks enam kandepinda leidnud teooriaks võib lugeda „võitja“ hüpoteesi ning „rahulolematute demokraatide“ (*dissatisfied democrats*) hüpoteesi. Lisaks on mitmed teadlased saanud kinnitust ka nullhüpoteesile, mille kohaselt on poliitiline usaldus erinevate sotsiaaldemograafiliste gruppide lõikes üsna võrdne ning usaldustaset mõjutavad teised tegurid (Newton 1999: 181). Viimase kümnendi uurimustes on siiski jäänud domineerima järeldused indiviiditasandi eksogeensete muutujate statistiliselt märkimisväärselt, kuigi mitte väga tugevast mõjust.

„Võitja“ hüpoteesi keskmes on eeldus, et suuremat usaldust poliitiliste institutsioonide suhtes näitavad üles inimesed, kes on elus edukamad ehk sotsiaalsed „võitjad“. Samuti on „võitja“ hüpoteesi laiendatud poliitilistele vaadetele ja erakondlikule eelistusele: enam usaldavad need, kes toetavad valitsusse kuuluvat erakonda („kodumeeskonna“ efekt) ning need, kelle poliitilised vaated kattuvad valitsuse poliitilise suunitlusega (Newton ja Zmerli 2011: 69-71; Oskarsson 2010: 432; Lühiste 2006: 480). Seega, võib „võitjad“ jaotada kaheks: sotsiaalsed ja poliitilised „võitjad“. Sotsiaalseteks „võitjateks“ liigitatakse inimesi, kes on kõrge sotsiaalse staatuse ja sissetulekuga, kuuluvad riigis enamusrahvuse hulka, omavad kõrgharidust ning on eluga üldiselt rahulolevad (Newton ja Zmerli 2011: 70; Newton 2001: 204). Selgitusi sellele, miks sotsiaaldemograafilised tegurid nagu sissetulek, sotsiaalne positsioon, haridustase ja rahvus mõjutavad poliitilist usaldust, on mitmeid. Indiviidi sissetuleku ja institutsioonide usaldamise vahel on tuvastatud märkimisväärne positiivne korrelatsioon paljudes uuringutes. Sissetulek ning sotsiaalne positsioon (klass) on omavahel tihedalt seotud ning sissetulekut võib pidada klassi üheks peamiseks aluseks. Enam teenivad inimesed asuvad sotsiaalses hierarhias üldiselt kõrgemal ning see põhistab nende usaldust valitsusinstitutionide vastu (Catterberg ja Moreno 2005: 43). Samas aga hierarhias madalamal olevad väiksema teenistusega inimesed usaldavad poliitilisi institutsioone vähem, kuna demokraatlik süsteem peaks tagama kõikidele inimestele eluks võrdsed võimalused ning nende seisukohalt on institutsioonid selles osas ebaõnnestunud (Schoon et al 2010: 149).

Haridustaseme positiivset mõju poliitilisele usaldusele analüüsides, tuleb esmalt tõsta esile hariduse tugevat korrelatsiooni sotsiaalse positsiooni ja sissetulekuga. Paljuski

mõjutab haridus poliitilist usaldust läbi selle, et kõrgemalt haritud inimestel on enamasti ka töökoht, mis asetab nad ühiskonnas paremale positsioonile ning tagab korraliku sissetuleku (Ibid. lk 148) Siiski nähakse hariduse positiivse mõju taga poliitilisele usaldusele ka teistsuguseid põhjuseid. Kõrgemalt haritud inimeste kognitiivne võimekus on üldjuhul kõrgem, mistõttu on eeldatavalt ka nende teadlikkus poliitiliste institutsioonide tööst ning ülesannetest suurem ja nad mõistavad paremini seda, kuidas süsteem toimib. See omakorda peaks omama positiivset mõju ka süsteemi institutsioonide usaldamisele (Christensen ja Lægreid 2005: 494).

See, kas ka rahvus on oluliseks indiviiditasandi mõjutajaks poliitiliste institutsioonide usaldamise osas, sõltub samuti paljuski sellest, milline on vähemusrahvuste esindajate sotsiaalmajanduslik staatus. Rahvusliku või rassilise vähemuse hulka kuulumine ei tähenda automaatselt madalamat usaldust. Kui vähemuste esindajad on aga ühiskonnas pigem tõrjutud positsioonil, on ka tõenäoline, et nad tunnevad end sotsiaalsete „kaotajatena“ ning usaldavad institutsioone vähem. Samas võivad end rahvusliku või rassilise kuuluvuse tõttu diskrimineerituna tunda ka sotsiaalmajanduslikult heas positsioonis olevad inividid. See võib tuleneda ajaloolistest kogemustest või kultuurilisest-keelelisest diskrimineerimisest, samuti ka üldisest ühiskonnas valitsevast negatiivsest hoiakust vähemuste suhtes. Nii näiteks on USAs leitud, et mustanahaliste seas on usaldustase oluliselt väiksem, sealjuures nii vaesemate kui ka rikkamate afroameeriklastest kodanike hulgas (Patterson 1999: 190-191). Seega, kui mingi vähemusrahvuse (või ka muu vähemusgrupi) esindajad tunnevad end oma rahvusliku kuuluvuse tõttu diskrimineerituna, vähendab see ka nende usaldust poliitiliste institutsioonide vastu.

Nende sotsiaaldemograafiliste karakteristikutega (sissetulek, sotsiaalne staatus, haridustase, rahvus) korreleeruvad ka teatavad sotsiaalsetele „võitjatele“ omased eluvaated: edukamad inimesed on enamasti ka õnnelikumad ning oma eluga rohkem rahul. Uuringud on kinnitanud, et ka selline ellusuhtumine on positiivselt seotud institutsioonide usaldamisega (Newton ja Zmerli 2011: 79-80).

Kui sotsiaalsetel „võitjatel“ on põhjust oma eluga enam rahul olla ning see omakorda tekitab positiivsemat hoiakut ka süsteemi institutsioonide suhtes, siis poliitilistel „võitjatel“ on rohkem alust rahuloluks poliitilise hetkeolukorraga. „Kodumeeskonna“

efekti kehtimine on leidnud empiiriliselt korduvalt tõendust: andmed kinnitavad, et võimul oleva partei toetajad usaldavad rohkem ka keskseid poliitilisi institutsioone (Newton 1999, 181–183; Norris 1999b: 234). Rääkides „kodumeeskonna“ efekti mõjust parlamendi usaldamisele, tuleb taaskord rõhutada juba magistritöö alapeatükis 1.6 väljatoodud seost valitsuskabineti ja parlamendi usalduse vahel. Nimelt on leidnud kinnitust, et parlamendi usaldamine sõltub tugevalt just sellest, kui rahul on vastav indiviid valitsuskabineti koosseisu ja tegevusega. Seega tuleb valitsusega rahulolu käsitleda siinkohal vahemuutujana. Mingi partei toetamine ei peaks normaalses demokraatlikus süsteemis omama iseeneslikult tugevat mõju parlamendi usaldamisele, küll aga omandab see tähtsuse seoses sellega, kas antud erakond on võimul või opositsioonis.

Samasugune loogika kehtib ka vasak- ja parempoolsete poliitiliste vaadete osas. Kuigi on püstitatud ka hüpoteese, mille kohaselt peaksid vasakpoolsete vaadetega inimesed olema süsteemi institutsioonide suhtes usaldavamad, kuna vasakpoolsus seondub suurema toetusega avalikule sektorile ja tugevale riigile (Christensen ja Lægreid 2005: 494), on rahvusvahelistes uuringutes leidnud siiski tõestust see, et vasak- ja parempoolsete vaadete mõju usaldusele on seotud sellega, millise ideoloogilise suunitlusega valitsus riigis võimul on, mitte vaadete kui sellistega (Newton 1999: 181). Selline seos võib kehtida ka konkreetsete poliitiliste teemade osas. Näiteks Rootsis täheldati 1990ndatel aastatel märgatavat lõhet valitsusinstitutsioonide ja rahva suhtumises Euroopa Liidu liikmelisusesse ja immigratsioonipoliitikasse. Uuringud näitasid, et parlamendiliikmed olid Euroopa Liidu ja sisserände suhtes oluliselt positiivsemad kui rahvas üldiselt. See positiivne suhtumine avaldus ka poliitilistes otsustes. Seega ei kattunud valitsussektori poolt „pakutud“ poliitika nende küsimuste osas kuigivõrd hästi nõudlusega.¹⁹ Indiviiditasandi arvamusuuringud näitasid, et Euroopa Liidu ja immigratsiooni suhtes negatiivset hoiakut omavate vastajate usaldus kesksete poliitiliste institutsioonide vastu oli võrreldes teiste küsitletutega märkimisväärselt madalam (Holmberg 1999: 116). Sellised andmed kinnitavad, et poliitiliste vaadete ja erakondliku eelistuse mõju parlamendi usaldamisele on indiviidi- ja makrotasandi muutujate interaktsiooni tulem.

¹⁹ Holmberg nimetab sellist eliidi ja massi vahelist vaadete kattuvust (või kattumatust) *issue agreement*’iks.

Teatavat tüüpi poliitiliste parteide toetamise ja vaadete puhul võib aga eeldada ka otsesemat seost kõikide süsteemi institutsioonide usaldamisega. Sellesse gruppi liigituvad radikaalsete vaadetega erakonnad, mis tegutsevad poliitilise süsteemi äärealadel. Valitsuskoalitsioonidesse neid üldjuhul äärmuslike vaadete tõttu ei kaasata ning nad ka ei taotle seda. Nende retoorika keskendubki pigem kehtiva korra kritiseerimisele ja valijate veenmisele, et süsteem vajab radikaalseid muudatusi. Selliste erakondade toetajad on üldjuhul ka ise äärmuslike vaadetega ning poliitiliste radikaalide seas on täheldatud madalamat usaldust institutsioonide vastu (Newton ja Zmerli 2011: 71; Catterberg ja Moreno 2005).

Sotsiaalse „võitja“ hüpoteesi keskmes on sotsiaaldemograafilised muutujad, mis on ajas küllaltki stabiilsed. Sotsiaalne positsioon ja jõukus ei teki ega kao enamasti lühikese aja jooksul, samuti ei saa inimene kaotada oma haridustaset ning teatud vanusegrupist alates on küllalt ebatõenäoline ka kõrgema haridustaseme saavutamine. Poliitilise „võitja“ või „kaotaja“ staatus võib demokraatlikes ühiskondades oluliselt rohkem vahelduda. Kui võimule saab vasakpoolsetest parteidest koosnev valitsus, on „võitjad“ nende erakondade valijad, ent juba järgmistel valimistel või isegi valimiste vahelisel ajal võib võimule tulla hoopis parempoolne valitsus, mis teeb poliitilisteks „võitjateks“ parempoolsete vaadetega kodanikud. Seega, võib neid „võitja“ hüpoteesi kaht poolt näha teineteist täiendavana. Kui sotsiaalsete „võitjate“ ja „kaotajate“ osakaalud ühiskonnas aitavad paremini selgitada üldist struktuurset usaldust või usaldamatust²⁰, siis valitsuskabineti koosseis ja ideoloogia võivad olla edukamad lühiajalisemate muudatuste põhjendamisel.

Nagu käesoleva magistritöö alapeatükis 1.4 mainitud, hakkas 1990ndatel aastatel sotsiaalteadlaste tähelepanu pälvima poliitiliste institutsioonide usalduse vähenemine demokraatlikes ühiskondades, samas kui demokraatlike põhimõtete väärtustamise osas sellist erosiooni märgata ei olnud. Selliste arengute selgitamisel jõuti „rahulolematute demokraatide“ (*dissatisfied democrats*) hüpoteesini, mis põhineb paljuski Ronald Ingleharti väärtusrevolutsioonide teoorial, mille kohaselt on Lääne ühiskondades seoses põlvkondade vahetumisega ja materiaalse heaolu kasvuga tekkinud postmaterialistlik

²⁰ Nt võib eeldada, et väga ebavõrdsetes ühiskondades on rohkem sotsiaalseid „kaotajaid“ ja seega vähem usaldust (Newton ja Zmerli 2011: 86)

nihe inimeste väärtushinnangutes (Inglehart 1977, 1990). „Rahulolematute demokraatide“ hüpoteesi kohaselt langes usaldus institutsioonide vastu mitte sotsiaalsete „kaotajate“ seas, vaid pigem just nooremate, haritud, demokraatlikult meelestatud ja poliitikast huvitatud kodanike seas, kes ei ole rahul institutsioonide tööga ning soovivad enam kodanikke kaasavate osalusvormide arendamist. Postmaterialistlike vaadetega inimeste jaoks ei domineeri majanduslikud küsimused nii tugevalt teiste kaalutluste üle, tähtsamaks muutuvad näiteks keskkonda puudutavad teemad ja demokraatliku valitsemise kvaliteet. „Rahulolematute demokraatide“ hüpotees leidis 1990ndate aastate andmete põhjal ka empiirilist kinnitust (Norris 1999a: 27; Lühiste 2013b: 10, 12).

„Rahulolematute demokraatide“ ja sotsiaalse „võitja“ hüpoteeside osas võib näha teatavaid kattumisi selles, milliseid muutujaid nende paikapidavuse kinnitamiseks või ümberlükkamiseks uurima peab. Mõlemad kaasavad näiteks haridustaseme, samuti seonduvad postmaterialistlikud väärtused majandusliku kindlustundega. Seega võiks neid kaht hüpoteesi teineteisele lausa vastandada: kui haritumad ja jõukamad inimesed usaldavad poliitilisi institutsioone rohkem, leiab tõendust „võitja“ hüpotees, kui vähem, siis „rahulolematute demokraatide“ hüpotees. Siinkohal tuleb aga sarnaselt poliitilise „võitja“ lähenemisele võtta arvesse poliitilist konteksti. Alapeatükis 2.1 tõin välja Colin Hay poolt rakendatud nõudluse ja pakkumise raamistiku. Nii võib „rahulolematute demokraatide“ esiletõusu käsitleda muutusena nõudluses ja nagu alapeatükis 2.1 mainitud, on mitmetes Lääne-Euroopa riikides toimunud ka vastavad reformid poliitilise pakkumise osas ning süsteemi on muudetud avatumaks ja kaasavamaks. See, kui palju on poliitiline süsteem demokraatlikult meelestatud kodanike nõudmistele vastu tulnud, mõjutab kindlasti ka haridustaseme, postmaterialistlike vaadete ja poliitikahuvi mõju suunda ja tugevust poliitilisele usaldusele. Seega võib muutujate nagu haridustase ja huvi poliitika vastu mõju institutsioonide usaldusele käsitleda kui poliitilise süsteemi lakmuspaberit. Kui haritumate ja poliitikaga enam kursis olevate inimeste seas on usaldus selgelt kõrgem, võib eeldada, et süsteemi pakkumise pool on „kriitiliste kodanike“ nõudmistega vähemalt mingil määral vastavusse viidud. Kui aga seosed on vastupidised, võib aimata suuremaid puudujääke demokraatliku valitsemise kvaliteedis. Sellist mõttearendust kinnitab ka Catterbergi ja Moreno uuring, kuhu kaasati väga erineva poliitilise süsteemiga riike erinevatest regioonidest. Tulemused kinnitasid, et

näiteks haridustaseme seos institutsioonide usaldamisega on Lõuna-Ameerikas ja endistes Nõukogude Liidu riikides negatiivne (Catterberg ja Moreno 2005: 44). Lääne-Euroopa maades on aga leidnud korduvalt kinnitust haridustaseme ja ka poliitika huvi positiivne seos institutsioonide usaldamisega (nt Christensen ja Lægneid 2005; Van der Meer 2010; Schoon et al 2010 jne).

Lisaks eelnevalt lahtiseletatud „võitja“ ja „rahulolematute demokraatide“ teooriatele on küllalt palju uuritud ka sotsiaalset usaldust kui võimalikku poliitilise usalduse mõjutajat. See teooria põhineb peaaesjalikult ideel, et usaldamine on üldine isiksusejoon ning inimesed, kes usaldavad teisi inimesi, kalduvad usaldama ka poliitilisi institutsioone (Job 2005; Oskarsson 2010). Samas on leitud tugevat empiirilist tõendust ka väide, et sotsiaalne ja poliitiline usaldus põhinevad erinevatel alustel ning mingisugust üldist usaldamise „sündroomi“ ei eksisteeri (nt Newton 2001; Zmerli et al 2007). Märkimisväärsed lahkarvamused poliitilise ja sotsiaalse usalduse seose hindamisel tekivad selles osas, kumba muutujat tuleks käsitleda sõltuva ja kumba sõltumatuna. Statistiline korrelatsioon nende kahe muutuja vahel on korduvalt tõendust leidnud, ent teadlased tõlgendavad seda erinevalt. Näiteks Brehm ja Rahn (1997) leiavad, et poliitiline usaldus võib sotsiaalset usaldust mõjutada samapalju kui sotsiaalne poliitilist, Zmerli ja Newton (2011) väidavad aga, et sotsiaalne usaldus on kausaalselt eelnev poliitilisele usaldusele. Leidub ka vastupidiseid lähenemisi, mille kohaselt on hoopis inimestevaheline usaldus demokraatlike institutsioonide tegevuse tagajärg (Muller ja Seligson 1994, Freitag 2006). Selle seose analüüsimine jääb käesoleva magistritöö haardeulatusest välja ning just eelpool kirjeldatud kausaalsuse probleemide tõttu jätan sotsiaalse usalduse muutuja kõrvale töö empiirilise osa statistilisest mudelist. Tõenäoliselt omaks sotsiaalse usalduse muutuja statistiliselt märkimisväärselt mõju, ent saadav regressioonikoefitsient võib olla eksitav, kui tegelikkuses on muutujate mõjusuund hoopis vastupidine.

2.4 Indiviiditasandi endogeensed lähenemised – režiimi tulemuslikkusega rahulolemise mõju institutsioonide usaldamisele

Eelnevates alapeatükkides tutvustasin kolme neljast peamisest lähenemisest poliitiliste institutsioonide usalduse tekkele. Nii indiviiditasandi eksogeensete kui erinevate makrotasandi muutujate mõju osas poliitilisele usaldusele on tuvastatud märkimisväärsed seoseid, ent samamoodi on neid seoseid kahtluse alla seatud ning püütud selgitada läbi mingite teiste mehhanismide. Indiviiditasandi endogeensete muutujate tähtsuse osas on aga tulemused kõige selgemad. Erinevad statistilised uuringud on korduvalt tõestanud, et kui mudelisse lisada muutujad, mis kajastavad indiviidi subjektiivset rahulolu režiimi majandusliku ja poliitilise tulemuslikkusega, osutuvad need kindlalt kõige tugevamat mõju omavateks teguriteks ja varjutavad teiste muutujate tähtsuse (Oskarsson 2010; Van der Meer ja Dekker 2011; Mishler ja Rose 2001, 2011). Viimasel kümnendil on seoses uurimismeetodite arenguga hakatud uurima pigem seda, kuidas on need indiviiditasandi seosed mõjutatud erinevate süsteemitasandi muutujate poolt (Lühiste 2013b: 11). Samuti on täheldatud, et tulemuslikkuse hinnangute ning poliitilise usalduse seos on mõjutatud indiviiditasandi eksogeensetest teguritest nagu indiviidi isiklik (majanduslik) olukord ja väärtused ning vaated (Mishler ja Rose 2001; 2011). Indiviiditasandi endogeensete muutujate seos poliitilise usaldusega on seega mõjutatud ka kolme ülejäänud põhilise lähenemise (makro-endogeenne, makro-eksogeenne, mikro-eksogeenne) alla kuuluvatest muutujatest.

Nende mitmetasandiliste seoste osas kerkib üles kaks põhilist küsimust. Esiteks, milliste valitsussektori tulemuslikkuse aspektide mõju poliitiliste institutsioonide usaldamisele on kõige tugevam ning kuidas see varieerub riikidevaheliselt ja riigisiselt? Teiseks, mille alusel annavad individidid režiimi poliitilisele ja majanduslikule tulemuslikkusele hinnangu ning kuidas see varieerub riikidevaheliselt ja riigisiselt?

Kõige enam tähelepanu on pälvinud režiimi majandusliku tulemuslikkuse hinnangute mõju poliitilisele usaldusele (Lühiste 2013b: 12). Hinnang riigi majanduse olukorrale on süsteemi institutsioonide usaldamisega tugevalt seotud ning see kinnitab, et inimesed peavad valitsust majanduse käekäigu eest paljuski vastutavaks. Mille alusel hindab aga individid riigi majanduse olukorda? Kõige lihtsam vastus sellele küsimusele oleks

tõenäoliselt, et indiviid annab oma hinnangu režiimi objektiivse tulemuslikkuse alusel. Seega kui riigi makromajanduslikud näitajad on head, peaks ka indiviidide subjektiivne rahulolu majanduse käekäiguga olema kõrge. Selline vastus on aga vaid osa tõest. Kui hinnangu aluseks oleks vaid objektiivne tulemuslikkus, peaksid indiviidide hinnangud majanduse käekäigule riigisiselt olema küllaltki ühtlased. Erinevad empiirilised analüüsid näitavad aga subjektiivsete hinnangute suurt varieeruvust ka samades makromajanduslikes tingimustes (Mishler ja Rose 2001; 2011, Van der Meer ja Dekker 2011). See viitab subjektiivse majandushinnangu seotusele ka indiviiditasandi eksogeensete teguritega. Ühelt poolt võib indiviidi hinnangut mõjutada tema isiklik majanduslik olukord. Kui sotsiotroopne hinnang majanduse üldise olukorra suhtes ning egotsentriline hinnang ehk rahulolu isikliku majandusliku olukorraga lisada ühte statistilisse mudelisse eraldi muutujatena, avaldab enamasti märgatavalt tugevamat mõju sotsiotroopne hinnang ning egotsentrilise mõju võib statistilise tähtsuse sootuks kaotada (Clarke et al 1992; McAllister 1999). See ei tähenda aga tingimata seda, et rahulolu isikliku/leibkondliku sissetulekuga on poliitilise usalduse kujunemisel vähetähtis või üldsegi tähtsusetu. Võimalik, et see omab teatavat vahendavat mõju.

Teisalt mõjutavad subjektiivset rahulolu majandusega ka indiviidi vaated. Kui valitsus lähtub majanduspoliitikas monetaristlikest alustõdedest, võib eeldada, et keinsistlike vaadetega indiviidid on majanduse olukorraga vähem rahul kui monetaristid, isegi juhul kui makromajanduslikud indikaatorid viitavad majanduse heale käekäigule (Mishler ja Rose 2011: 121).

Makrotasandi objektiivse tulemuslikkuse ja indiviiditasandi eksogeensete tegurite vahele jääb massimeedia kui makrotasandi eksogeense muutuja mõju subjektiivsetele majandushinnangutele. See, millistele majandusliku tulemuslikkuse indikaatoritele millise tonaalsusega meedias tähelepanu pööratakse, kujundab tugevalt üldisi seisukohti majanduse käekäigu kohta (McAllister 199: 189; Bovens ja Ville 2008: 295). Samas kui süsteemi objektiivse majandusliku tulemuslikkuse indikaatorid on kõikide riigi elanike jaoks ühised, siis massimeediat ei saa vabas demokraatlikus ühiskonnas käsitleda kui mingit kindlat seisukohta kultiveerivat ühtset jõudu. Erinevad ajalehed ja telekanalid esindavad erinevaid vaateid ning indiviididel on vaba võimalus valida, milliseid väljaandeid kasutada. Nii võib näiteks eeldada, et britt, kes saab peamiselt infot riigi

majanduse olukorra kohta The Guardianist, on enam rahul vasakpoolsema majanduspoliitika korral, samas kui The Daily Telegraphi lugeja hinnang majanduse olukorrale riigis on kõrgem parempoolse valitsemise ajal.

Seega näeme, et subjektiivne rahulolu riigi majanduse olukorraga võib olla mõjutatud nii makrotasandi endo- kui eksogeensetest muutujatest kui indiviidi isiklikest vaadetest ja elutingimustest. Viimastel aastatel on hakanud tähelepanu pälvima ka see, kuidas makrotasandi kontekst mõjutab lisaks rahulolule majandusega ka sotsiotroopsete majandushinnangute ja poliitilise usalduse vahelise seose tugevust. Mitmetasandilised mudelid on andnud esialgset kinnitust hüpoteesile, et mida rikkam on riik, seda väiksem on majandusliku rahulolu seos demokraatia toimimisega rahulolemisega (Lühiste 2013a). Rahulolu demokraatia toimimisega on omakorda tugevalt seotud institutsioonide usaldamisega, mis annab alust eeldada sarnast negatiivset interaktsiooni ka parlamendi usalduse osas. Sellise seose selgitamiseks tuleb taaskord rakendada Ronald Ingleharti väärtusrevolutsioonide teooriat, mille kohaselt suurt majanduslikku heaolu nautivates ühiskondades hakkavad esile tõusma n-ö postmaterialistlikud väärtused. Seetõttu väheneb majandusliku tulemuslikkuse roll inimeste poliitilise usalduse kujunemisel ning selle kõrvale tõusevad teistsugused kaalutlused (Inglehart 1999, Norris 1999b, Bovens ja Ville 2008). Samuti võib majandusliku rahulolu ja institutsionaalse usalduse seose tugevuse põhjuseid otsida riigi poliitilisest ajaloost. Mishler ja Rose seletavad väga tugevat seost nende kahe muutuja vahel postkommunistlikes riikides sellega, et suur osa elanikkonnast on üleskasvanud sotsialistlikus riigi poolt jõuliselt kontrollitavas majanduskeskkonnas ning on seega harjunud valitsust majanduse käekäigu eest täielikult vastutavaks pidama (Mishler ja Rose 2001: 46).

Võttes vaatluse alla poliitilise tulemuslikkuse subjektiivsete hinnangute mõju, tuleb eristada hinnanguid süsteemi üldisele toimimisele ja aususele ning rahulolule konkreetsete avaliku sektori teenustega. Uurides subjektiivseid hinnanguid valitsussektori korrumpeeritusele ja demokraatia toimimisele, on oht jõuda tautoloogilise argumendini. Kui vastaja ei ole rahul demokraatia toimimisega riigis ning arvab, et riigiinstitutsioonid on tugevalt korrumpeerunud, on täiesti elementaarne ka tema madal usaldus institutsioonide vastu (Christensen ja Lægreid 2005: 493). Seetõttu

on korruptsioonimuutuja kaasatud statistilistesse mudelitesse pigem makroindikaatorina ning makrotasandil on tuvastatud ka väga tugev statistiline seos korruptsiooni ja poliitilise usalduse vahel. See, läbi milliste indiviiditasandi hinnangute korruptsioon poliitilist usaldust mõjutab, on jäänud nii teoreetiliselt kui empiiriliselt suhteliselt häguseks. Sellele küsimusele heidavad valgust Van der Meer ja Dekker, kes samuti mitmetasandilist regressioonanalüüsi kasutades jõuavad järeldusele, et korruptsioonitase riigis on tugevalt seotud indiviidide hinnangutega sellele, kas poliitikuid huvitavad inimeste arvamused ning kas nad hoolivad rahvast. Samuti on korruptsioonitase tugevas negatiivses seoses rahuloluga majandusolukorraga ning ka avalike teenuste kvaliteediga (Van der Meer ja Dekker 2011: 102, 106-107).

See, kas vastaja tähtsustab institutsioonide hindamisel enam majanduslikku või poliitilist tulemuslikkust, võib sõltuda ka tema isiklikust majanduslikust olukorrast. Uslaner on avastanud, et suurema sissetulekuga inimesed hindavad poliitiliste institutsioonide usaldusväärsust rohkem korruptsiooni (poliitilise tulemuslikkuse) alusel, samas kui majanduslikult raskemas seisus olevad vastajad tähtsustavad enam majandusnäitajaid (Uslaner 2011: 159).

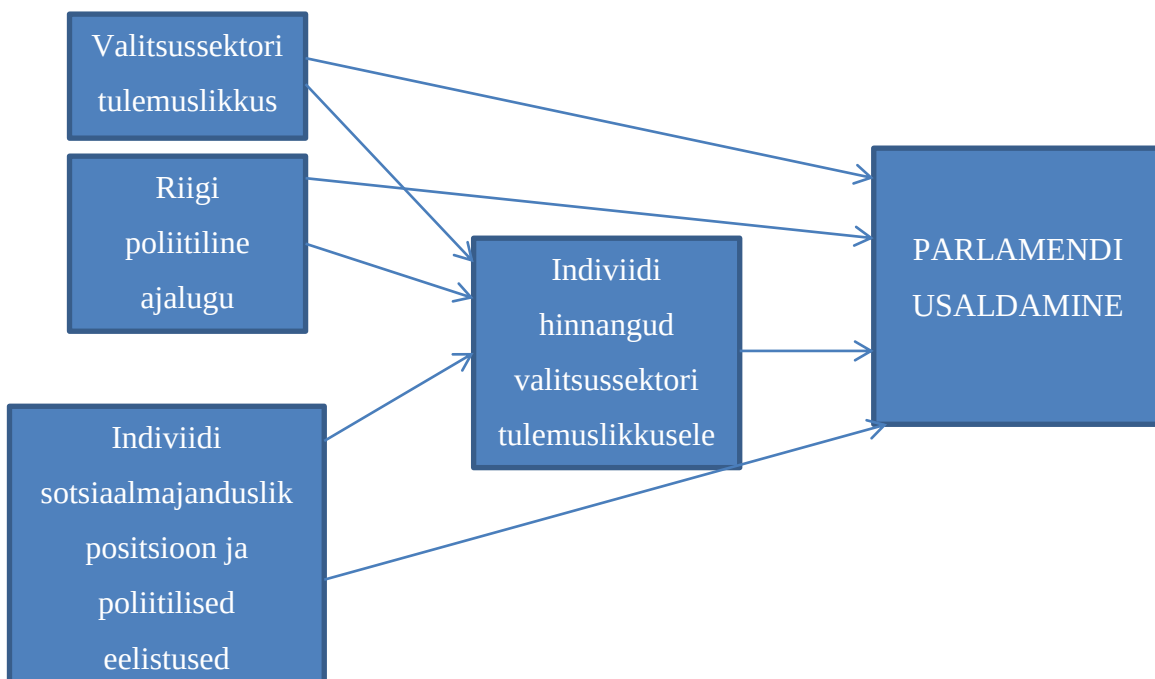
Avaliku sektori teenustega rahulolu ja poliitilise usalduse seoste osas võib näha majandushinnangute mõjuga mõneti sarnaseid mitmetasandilisi efekte. See, milliste avalike sektori teenuste hinnangud mõjutavad poliitilist usaldust, sõltub sellest, milliste teenuste osutamise eest peavad individid valitsussektorit vastutavaks (Bouckaert ja Van de Walle 2003: 898). See on omakorda seotud indiviidi vaadetega: võib eeldada, et parempoolsemate vaadetega inimesed eeldavad valitsuselt vähem teenuseid kui vasakpoolsed. Samuti on sellised eelistused mõjutatud riigis valitsevast üldisest poliitilisest kultuurist ja ajaloolisest pärandist. Nii näiteks on ilmnenu Ameerika Ühendriikide ja Euroopa riikide elanike kodanike vaateid võrreldes, et Ameerikas, kus valitseb tugevalt individualistlik ühiskondlik ja poliitiline kultuur, peab oluliselt väiksem hulk inimesi valitsust vastutavaks mitmete eurooplaste jaoks kesksete avalike teenuste eest nagu tervishoid ja haridussüsteem (Dalton 2004: 103-106). Euroopa riikides tehtud uuringud on siiski kinnitanud, et hinnangud tervishoiu-, haridus- ja sotsiaalteenustele on poliitilise usaldusega statistiliselt tugevas seoses (Christensen ja Lægreid 2005; Oskarsson 2010; Dekker ja van der Meer 2011).

See, mille alusel hindab indiviid enda rahulolu selliste avalike teenustega, sõltub sarnaselt majandushinnangutega nii mikro- kui makrotasandi endo- ja eksogeensetest muutujatest. Hinnang võib põhineda agregaatandmetel: tervishoiuteenuse kvaliteeti võib hinnata inimeste keskmise eluea alusel, haridussüsteemi edukust kõrgharitude protsendi põhjal (McAllister 1999). Samuti võivad mõju avaldada rahvusvahelised võrdlevad andmed, haridussüsteemi puhul näiteks PISA-testi tulemused või ülikoolide kohad rahvusvahelistes pingeridades. Selliseid võrdlevaid uuringuid vahendab inimestele enamasti massimeedia. Lisaks objektiivsetele agregaatandmetele võib meedia esile tõsta ka üksikuid juhtumeid, mis viitavad mingi teenuse heale või halvale kvaliteedile. Seega on sarnaselt majandushinnangutega ka avalike teenustega rahulolu kujunemise osas ajakirjandusel tähtis roll. Samuti võivad rahulolu mõjutada indiviidi isiklikud elutingimused ja vaated. Kui töötu inimene ei saa võrreldes hõivatutega osa majanduse edust, ei saa haigekassakindlustust mitteomav inimene kindlustatutega sarnaselt osa tervishoiusüsteemi hüvedest. Samuti võib eeldada, et kui avalik sektor on mingite teenuste osutamise (osaliselt) loovutanud erasektorile, on sellisel juhul enam rahul majanduslikult parempoolsete vaadetega kodanikud. Lisaks sellele võib rahulolu avalike teenustega ja seeläbi poliitilist usaldust mõjutada ka indiviidi otsene isiklik kogemus mingi teenuse osas (Bouckaert ja Van de Walle 2003; Christensen ja Lægreid 2005).

Indiviiditasandi endogeensete muutujate mõju poliitilisele usaldusele on seega seotud ka makrotasandi muutujate ning eksogeensete teguritega ning ilmestab hästi seda, et erinevad lähenemised poliitilisele usaldusele ei ole üksteist välistavad. Võti institutsionaalse usalduse selgitamiseks peitub nii indiviidi- ja makrotasandi kui endo- ja eksogeensete lähenemiste ühendamises.

Joonis 4 illustreerib peatükkides 2.1-2.4 esitatud teoreetilist raamistikku. Kõikide nelja peamise lähenemise alla kuuluvatelt muutujatelt võib eeldada teatavat otsest ja unikaalset mõju parlamendi usaldamisele, ent osalt võib see mõju olla vahendatud läbi indiviiditasandi hinnangute režiimi tulemuslikkusele.

Joonis 4. Skemaatiline kujutis parlamendi usaldust mõjutavatest muutujatest.

III Hüpoteesid, andmed ja metodoloogia

3.1 Hüpoteesid

Püstitan hüpoteesid lähtuvalt eelnevalt kirjeldatud teoreetiliste lähenemiste neljaosalisest jaotusest, alustades makrotasandi teooriatega.

Makrotasandi endogeensete lähenemiste kohaselt sõltub poliitiliste institutsioonide usaldamine režiimi tulemuslikkusest. Seega peaks kõrgemat majanduslikku ja poliitilist tulemuslikkust näitavates ühiskondades olema parlamendi usaldus kõrgem. Majandusliku tulemuslikkuse puhul eksisteerib erinevaid lähenemisi selles osas, millised indikaatorid ikkagi usaldust mõjutavad. Alapeatükis 2.2 esitletud teoreetiliste lähenemiste põhjal püstitan järgnevad hüpoteesid:

H1: Mida kõrgem on riigi elatustase, seda kõrgem on selle riigi parlamendi usaldustase.

Samas on riigi elatustase sõltuv ka paljudest teguritest, mis ei ole valitsussektori kontrolli all. Seega võib seada kahtluse alla selle, kuivõrd on näiteks riigi sisemajanduse koguprodukti suurus ja dünaamika valitsussektori suhtes endogeenne. Lähtuvalt Milleri ja Listhaugi teooriast eeldan, et ka valitsussektori eelarvedistsipliin võib mõjutada parlamendi usaldustaset. Küll aga leian, et ei ole põhjust eeldada lineaarset seost näiteks riigivõla või eelarvedefitsiidi ja parlamendi usalduse vahel. Nagu alapeatükis 2.2 mainitud, on täheldatud, et lühikeses perspektiivis võib defitsiidipoliitikaga hoopiski usaldust juurde võita. Küll aga on drastiline poliitilise usalduse langus langenud mitmetes riikides ajaliselt kokku eelarvekriisiga. Seega võib eeldada, et on teatav lävend, mille ületamise korral kehv eelarvedistsipliin parlamendi usaldamist mõjutama hakkab. Seega püstitan järgneva majandusliku tulemuslikkuse põhise hüpoteesi:

H1.1: Väga kehva fiskaaldistsipliiniga riikides on parlamendi usaldustase madalam kui stabiilsema fiskaaldistsipliiniga maades.

Režiimi poliitilise tulemuslikkuse mõju osas institutsioonide usaldamisele peetakse tähtsaimaks indikaatoriks korruptsioonitaset, kuna korruptsioonil on tugev usaldust õõnestav mõju. Seega võib püstitada hüpoteesi:

H2: Mida kõrgem on riigis korruptsioonitase, seda madalam on selle riigi parlamendi usaldustase.

Makrotasandi eksogeensete lähenemiste kohaselt mõjutavad poliitiliste institutsioonide usalduse taset ka tegurid, mis ei ole sugugi seotud sellega, mida ja kui hästi valitsussektor teeb. Suhtumine poliitilistesse institutsioonidesse võib olla riigi poliitilise ajaloo tagajärg. Lähiminevikus autoritaarse või totalitaarse valitsemise all elanud riikides võib inimeste seas olla tekkinud üleüldine negatiivne suhtumine valitsussektorisse, mis võib mõjutada ka suhtumist uutesse demokraatlikesse institutsioonidesse. Sellisel juhul võib ka hea tulemuslikkuse korral minna väga kaua aega, enne kui inimesed hakkavad keskseid demokraatlikke institutsioone usaldama. Sellest teooriast tulenevalt püstitan järgneva hüpoteesi:

H3: Autoritaarse poliitilise lähiajaloo riikides on parlamendi usaldustase madalam kui Lääne-Euroopa pikaajastes demokraatlates.

Ka indiiditasandi eksogeensed lähenemised lähtuvad ideest, et institutsioonide usaldust mõjutavad tegurid, mis pole institutsioonide objektiivse tegevusega sugugi seotud. Suuremat usaldust režiimi institutsioonide vastu eeldatakse indiididelt, kel on põhjust oma sotsiaalmajandusliku ja poliitilise olukorraga enam rahul olla. Selliseid inimesi võib nimetada (sotsiaalseteks ja poliitilisteks) „võitjateks“. Tegurid, mis teevad inimesest sotsiaalse „võitja“, on kõrge sissetulek, haridustase ja sotsiaalne positsioon, samuti enamusrahvuse hulka kuulumine. Poliitilisteks „võitjateks“ nimetatakse võimul olevate erakondade toetajaid. Seega püstitan järgnevad hüpoteesid:

H4: Sotsiaalsete võitjate seas on usaldus parlamendi vastu kõrgem kui sotsiaalsete kaotajate seas.

H5: Poliitiliste võitjate seas on usaldus parlamendi vastu kõrgem kui poliitiliste kaotajate seas.

„Rahulolematute demokraatide“ hüpoteesi kohaselt põhjustas poliitiliste institutsioonide usalduse languse 1980-1990ndatel aastatel mitte sotsiaalsete „kaotajate“, vaid pigem nooremate, kõrgelt haritud, demokraatlikult meelestatud ja poliitikast huvitatud inimeste pettumine demokraatlike institutsioonide töös. Paljuki just muutunud poliitilisest

„nõudlusest“ tulenevalt, tehti 1990ndatel aastatel Euroopa riikides mitmeid reforme, mis muutsid poliitilist süsteemi avatumaks ja kaasavamaks. Hilisemad andmed on kinnitanud, et 21. sajandil ei ole säärane usalduse languse trend Euroopa riikides jätkunud. Seega võib eeldada, et poliitiline „pakkumine“ on suutnud vähemalt mingil määral „nõudlusele“ vastu tulla. Kuna käesoleva magistritöö valimisse on kaasatud vaid demokraatlikud Euroopa riigid, lähtun eeldusest, et demokraatlikumalt meelestatud ja poliitikast enam huvitatud inimeste suhtumine institutsioonidesse on positiivsem. Sellest tulenevalt püstitan hüpoteesi:

H6: Poliitikast huvitatud ja demokraatiat tähtsaks pidavate indiviidide seas on usaldus parlamendi vastu kõrgem kui poliitika vastu huvi mittetundvate ja demokraatiat mittetähtsustavate indiviidide seas.

Indiviiditasandi endogeense lähenemine kohaselt mõjutab poliitiliste institutsioonide usaldamist see, kuidas indiviid hindab režiimi poliitilist ja majanduslikku tulemuslikkust. Nagu alapeatükis 2.4 väljatoodud, avaldab rahulolu riigi majandusliku olukorraga ning avaliku sektori teenuste kvaliteediga tugevat positiivset mõju suhtumisele poliitilistesse institutsioonidesse. Tulenevalt nendest eeldustest püstitan hüpoteesid:

H7: Mida enam on indiviid rahul majandusliku olukorraga riigis, seda enam usaldab ta riigi parlamenti.

H8: Mida enam on indiviid rahul avaliku sektori teenuste kvaliteediga riigis, seda enam usaldab ta riigi parlamenti.

Need hüpoteesid puudutavad nelja erinevate teoreetilise lähenemise alla kuuluvate muutujate otsest mõju parlamendi usaldamisele. Kui tulemused vastavad eeldusele ning mudelis domineerivad režiimi tulemuslikkusega rahulolu väljendavad muutujad (H7 ja H8), teostan ka süvendatud analüüsi selle kohta, kuidas on need rahuloluhinnangud omakorda seotud teiste muutujatega ning kas neil võib olla teatav vahendav mõju.

3.2 Andmestik

Püstitatud hüpoteeside testimiseks kasutan nii makroindikaatoreid režiimi tulemuslikkuse kohta kui indiviiditasandi küsitlusandmeid. Töö põhiandmestikuks on Euroopa Sotsiaaluuringu kuuenda laine küsitlustulemused, mis on kogutud 2012.-2013. aastal. Euroopa Sotsiaaluuring (ESS) on rahvusvaheline sotsiaalteaduslik suurprojekt, mille käigus on viidud esindusliku valimiga küsitlusi läbi enam kui kolmekümnes riigis. ESS alustas 2001. aastal ning sellest ajast alates on viidud uuringuid läbi iga kahe aasta tagant. ESS mõõdab eurooplaste suhtumisi, uskumusi ja käitumismustreid ning selle peamiseks eesmärgiks on kaardistada stabiliseerumist ja muutusi Euroopa riikide sotsiaalses struktuuris ning inimeste suhtumistes. Samuti seab ESS eesmärgiks rahvusvaheliste sotsiaalteaduslike küsitlusuuringute standardite tõstmise ning pöörab seetõttu palju tähelepanu küsimustike paremale disainimisele ja eelkatsetamisele, samuti valimite koostamisele ja andmete kogumisele, mis toimub alati läbi silmast silma intervjuude.²¹

Käesoleva magistritöö läbiviimiseks on ESSi andmed võrreldes teiste uuringutega kõige sobivamad, kuna võimaldavad lisaks sotsiaaldemograafilistele muutujatele edukalt operatsionaliseerida ka paljusid poliitilisi vaateid, eelistusi ja rahulolu väljendavaid tegureid. Samuti on esindatud lai valik Euroopa riike: käesolevas magistritöös kasutatavad kuuenda laine andmed hõlmavad 29 riiki. Küllaltki sarnaseid küsimusi ESSiga ning arvestatavat riikidevalikut pakub ka *Comparative Study of Electoral Systems* (CSES) uuring, ent ESSil on CSESi ees antud uuringu kontekstis mitmeid eeliseid. ESSi andmed on kogutud riikides enam-vähem samal ajal (ühe aasta jooksul), mis võimaldab riike omavahel otseselt võrrelda. CSESi raames viiakse küsitlusi vastavas riigis läbi aga pärast valimisi. See tekitab omakorda metodoloogilise probleemi, kuna parlamendi usaldamine on teatavasti tsüklilise iseloomuga²² ning tsükli kulg on seotud just parlamendivalimiste toimumisega. Täpselt pärast valimisi antud hinnangud parlamendi usaldusele võivad olla märgatavalt seotud sellega, kui rahul on vastaja äsjaste valimistulemustega ning see võib märgatavalt varjutada teiste uuritavate

²¹ About the European Social Survey - <http://www.europeansocialsurvey.org/about/index.html> (vaadatud: 17.07.2014)

²² Vt alapeatükk 1.2

muutujate mõju. Seega on Euroopa Sotsiaaluuringu andmestik käesoleva töö eesmärkide saavutamiseks kõige parem variant. Töös kasutatavaid makroindikaatoreid ja nende allikaid kirjeldan täpsemalt muutujate operatsionaliseerimist käsitlevas alapeatükis.

3.3 Metodoloogia ja valim

Peamiseks meetodiks töös püstitatud hüpoteeside testimiseks on lineaarne OLS regressioonanalüüs. Esimesena võtan uurimise alla makrotasandi muutujaid puudutavad hüpoteesid. Makrotasandi andmetega regressioonanalüüsi tehes tuleb silmas pidada väikest juhtumite arvu, mis tähendab, et aktsepteeritava statistilise vea piiridesse mahuvad üldiselt vaid väga tugevad seosed. Seega tuleb regressiooni tulemustesse suhtuda mõnevõrra ettevaatlikult. Indiviiditasandil on üheks juhtumiks üks indiviid ning juhtumite arv on seega kümnetes tuhandetes. Sellise andmemahu juures on võimalik tuvastada ka nõrkasid, ent statistiliselt olulisi seoseid. Küll aga tuleb arvesse võtta seda, et kõik juhtumid ei ole üksteisest täiesti sõltumatud, kuna indiviidid jagunevad riikidesse ning ühe riigi siseselt võivad vastajad olla teatavates küsimustes sarnasemad kui teistest riikidest pärit küsitletutega. Selle probleemi leevendamiseks on statistilisse mudelisse kaasatud ka riike tähistavad dihhotoomsed muutujad. Siiski eksisteerib oht teha I tüüpi viga ehk tuvastada statistiliselt oluline seos, kuigi seda tegelikult ei eksisteeri. Väga suure juhtumitehulga puhul on regressioonikoefitsientide standardvead üldjuhul väikesed ja ka väga nõrgad seosed võivad mahtuda vea piiridesse. Seega tuleb väga nõrkadesse, ent statistiliselt oluliseks märgitud seostesse siiski suhtuda teatava ettevaatusega. Analüüsi läbiviimiseks kasutan statistikaprogrammi SPSS 20.

Nagu mainitud, viidi ESSi kuuenda laine raames küsitlused läbi 29 riigis. Käesolevasse magistritöösse on neist kaasatud 26. Valimist on väljajäetud Venemaa, mida ei saa käsitleda demokraatliku riigina. 29-st uuringusse kaasatud riigist on Venemaa ainus, mis on Freedom House'i *Freedom in the World* raporti alusel liigitatud mittevabade maade hulka.²³ Nagu töö alapeatükis 1.4 selgitasin, on demokraatlike ja

²³ Kodanikuõiguste skoor 5, poliitiliste õiguste skoor 6, kokku 5,5. Riigid, mille koondskooriks on 5,5 kuni 7, on liigitatud mittevabadeks, 3-5 osaliselt vabadeks ja 1-2 vabadeks. (Freedom in the World 2012 - <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2012#.U8fh5fmSyQj>, vaadatud: 17.07.2014)

mittedemokraatlike riikide võrdlemine üsnagi keerukas ning võib viia eksitavate tulemusteni. Freedom House'i poolt osaliselt vabadeks liigitatud riikidest on käesolevast uuringust välja jäetud Kosovo. Esiteks, mahub Kosovo osaliselt vabade riikide gruppi üsna napilt, olles pigem lähemal mittevabadele riikidele.²⁴ Teisalt räägib Kosovo kaasamise vastu ka see, et riik oli ESSi uuringu läbiviimisel ajal iseseisvana eksisteerinud alles 5 aastat. See eristab Kosovot selgelt teistest uuritud riikidest, kuna iseseisvad demokraatlikud institutsioonid riigis on lihtsalt nii noored. Teistes uuringusse kaasatud Kesk- ja Ida-Euroopa maades on iseseisvus kestnud juba üle 20 aasta, mis võimaldab teha oluliselt tõsiseltvõetavamaid järeldusi selle kohta, kuidas on iseseisvad demokraatlikud institutsioonid rahva poolt omaks võetud.

Vabadeks liigitatud maadest on käesoleva töö valimist väljajäetud Iisrael, mis on küll pikalt olnud demokraatlik riik, ent ei asu Euroopas. Kolmanda hüpoteesi (H3) testimiseks liigitan riigid poliitilise ajaloo alusel kolme gruppi ning Iisrael ei sobituks neist ühtegi. Seega otsustasin ka Iisraeli valimist kõrvale jätta. Osaliselt vabadeks liigitatud riikidest on valimisse kaasatud Albaania²⁵ ja Ukraina²⁶. Kõik ülejäänud 24 kaasatud riiki on liigitatud täielikult vabadeks.

3.4 Muutujate operatsionaliseerimine

Magistritöö sõltuv muutuja on usaldus parlamendi vastu. ESSi uuringus küsitakse vastajatelt usaldust parlamendi vastu skaalal 0 (ei usalda üldse) kuni 10 (usaldab täielikult). Skaalal on seega 11 astet ning aritmeetiline keskpunkt on 5, mis annab vastajale võimaluse võtta parlamendi usaldamise suhtes ka neutraalne seisukoht. Makrotasandi hüpoteeside kontrollimisel on sõltuv muutuja esitatud riikide keskmiste usaldusnäitadena (üks juhtum on ühe riigi keskmine usaldusnäit), indiviiditasandil on üheks juhtumiks ühe indiviidi hinnang kirjeldatud skaalal.

Sõltumatute muutujate operatsionaliseerimise osas kirjeldan esmalt makrotasandi indikaatoreid. Riigi elatustaseme mõõdikuks on sisemajanduse koguprodukt (SKP) elaniku kohta ostujõu pariteedi alusel. Riigi hinnataseme järgi korrigeeritud näit annab

²⁴ Koondskoor 4,5.

²⁵ FH skoor 3,0.

²⁶ FH skoor 3,5.

võrreldes nominaalse SKP-ga täpsema pildi elanike tegelikust elatustasemest.²⁷ Kuna enamikes riikides viidi küsitlus läbi 2012. aasta teises ja/või 2013. aasta esimeses pooles, on kasutatud 2012. aasta SKP näitu²⁸.

Korruptsioonitaset riigis objektiivselt mõõta on äärmiselt keerukas. Käesolevas töös kasutan korruptsiooniindikaatorina Transparency Internationali poolt väljaantavat Korruptsioonitajumise Indeksit (CPI), mis on üheks enam kasutatavaks makroindikaatoriks korruptsioonitaseme osas. CPI ei mõõda mitte otseselt korruptsioonitaset, vaid korruptsiooni tajumist riigis. Eeldatavalt on tegelik korruptsioonitase tajutavaga mõistagi tugevalt seotud. Tulemused põhinevad ekspertküsitlustel ning iga riigi korrumpeerituse taset hinnatakse skaalal 0 (väga korrumpeerunud) kuni 100 (minimaalselt korrumpeerunud). Riigiti on kasutatud enamasti kuut kuni kaheksat erinevat ekspertuuringut ning CPI skoorina on esitatud kõikide uuringute keskmine skoor. CPI kasuks räägib sinna kaasatud väga lai riikide ring (2012. aasta uuringus 174 riiki), mis võimaldab saada võrreldavad andmed kõikide käesolevasse magistritöösse kaasatud riikide kohta.²⁹ Sarnaselt SKP-ga, on ka CPI osas kaasatud töösse 2012. aasta andmed³⁰.

Riigi fiskaaldistsipliini esitamiseks kaasan dihhotoomse muutuja, mis kajastab seda, kas riigi valitsus on eelarvekriisi ohjeldamiseks või pankade päästmiseks vajanud rahvusvahelist abipaketti.³¹

Tuvastamaks poliitilise ajaloo võimalikku mõju parlamendi usaldamisele, on riigid jaotatud kolmeks³²: Lääne-Euroopa konsolideerunud demokraatiad, Kesk- ja Ida-

²⁷ Andmed pärinevad Maailmapanga andmebaasist, <http://data.worldbank.org/> (vaadatud: 17.07.2014)

²⁸ V.a. Itaalia ja Ukraina, mille puhul on kasutatud 2013. aasta näitu, kuna uuring toimus 2013. aasta teises pooles. Samuti toimus uuring Leedus 2013. aasta teises pooles, ent Leedu SKP 2013. aastal ei ole Maailmapanga andmebaasis veel kättesaadav.

²⁹ http://www.transparency.org/cpi2012/in_detail (vaadatud: 17.07.2014)

³⁰ V.a. Itaalia, Ukraina ja Leedu, mille puhul on kasutatud 2013. aasta skoori.

³¹ Väärtuse 1 (ehk on saanud abipaketi) annan riikidele, mis on saanud abi alates aastast 2010. Käesoleva töö valimisse kuuluvatest riikidest vastavad sellele kriteeriumile Iirimaa, Portugal, Küpros ja Hispaania. 2008. Aastal said IMF-i abipaketi ka Island ja Ungari, ent uuringu läbiviimise ajaks oli sellest möödas juba ca 4 aastat, mistõttu võib selle mõju olla hääbunud. Neljas eelnevalt nimetatud eurotsiooni riigis on abipaketi temaatika kindlasti enam päevakorral. Nüüdseks on abipaketi saanud ka Ukraina, ent see toimus pärast ESS-i uuringu läbiviimisperioodi. (Cyprus becomes fifth country to seek bailout, Deutsche Welle - <http://www.dw.de/cyprus-becomes-fifth-country-to-seek-bailout/a-16049277>, vaadatud: 17.07.2014)

³² Eskujuks võetud Van der Meer (2010) ja Van der Meer ja Dekker (2011).

Euroopa postkommunistlikud demokraatiad ja Lõuna-Euroopa parempoolse autoritaarse minevikuga riigid.³³

Indiviiditasandi muutujad on operatsionaliseeritud lähtuvalt ESSi küsimustest. Sotsiaalsete võitjate operatsionaliseerimiseks kasutan muutujaid vastaja sissetulekuga rahulolu, haridustaseme ja rahvusvähemusse kuulumise kohta. ESSi küsimustikku on kaasatud ka objektiivset hinnangut eeldav küsimus vastaja sissetuleku kohta: vastajal palutakse paigutada end leibkonna sissetuleku alusel ühte sissetulekudetsiili, moodustamaks 10 sissetulekugruppi kõige rikkamatest kõige vaesemateni. Nagu selliste küsimuste puhul tihtipeale probleemiks, ei soovi aga paljud vastajad oma sissetulekut intervjuerijale avaldada. Käesoleva magistritöö valimi osas on küsimusele jätnud vastamata ca 20 protsenti intervjueritutest. Seetõttu tähendaks muutuja kaasamine sellisel kujul seda, et viiendik juhtumitest läheks kaotsi.³⁴ Seetõttu otsustasin kaasata vaid subjektiivse sissetulekuhinnangu küsimuse. ESSi küsimustikus on palutud intervjueritaval väljendada suhtumist oma leibkonna sissetulekusse nelja-astmelisel skaalal, kus 1 tähendab mugavalt äraelamist, 2 hakkamasaamist, 3 seda, et praeguse sissetuleku juures on raske hakkama saada ning 4 väga rasket majanduslikku olukorda. Kodeerin antud skaala põhjal kaks dihhotoomset muutujat: raske/väga raske sissetulekuga hakkama saada ehk „kaotajad“ sissetulekuga rahulolu alusel (väärtus 1, ülejäänud 0) ja sissetuleku juures mugavalt äraelamine ehk „võitjad“ sissetulekuga rahulolu alusel (väärtus 1, ülejäänud 0). Referentskategooriaks jääb kõige enam vastatud variant (praeguse sissetuleku juures hakkamasaamine).

Ka haridustaseme osas lisan mudelisse kaks dihhotoomset muutujat: haridustaseme alusel „kaotajad“ ehk alg- ja põhiharidusega vastajad (väärtus 1, ülejäänud 0) ning

³³ Viimases grupid on töös esindatud paraku vaid Hispaania ja Portugal, mis said demokraatlikeks riikideks 1970ndatel aastatel, eristudes seega nii KIE riikidest kui Lääne-Euroopa vanadest demokraatiatest. Kahjuks ei ole uuringusse kaasatud Kreekat, mis antud rühma samuti sobituks.

³⁴ Katsetasin ka varianti kaasata objektiivne sissetulekuhinnang dihhotoomsete muutujatena: kõige madalama sissetulekuga inimesed (kaks madalamat detsiili) vs ülejäänud ja kõige kõrgema sissetulekuga inimesed (kaks kõrgemat detsiili) vs ülejäänud. Ka selline kodeerimine ei andnud usaldusväärseid tulemusi: näiteks kahte madalamasse detsiili oli paigutatud vaid 8% kõigist vastajatest. Mudelitesse kaasatuna ei omanud kumbki dihhotoomne muutuja statistiliselt olulist mõju sõltuvalt muutujale. Seega otsustasin mudelit mitte ülekoormata ning jätsin nimetatud muutujad välja.

haridustaseme alusel „võitjad“ ehk kõrgharidusega vastajad (väärtus 1, ülejäänud 0).³⁵ Referentskategoriaks on kesk- ja keskeriharidusega vastajad.

Lisaks katsetan kas enese rahvusvähemuse hulka määratlemisel³⁶ on negatiivne mõju parlamendi usaldamisele, konstrueerides dihhotoomse muutuja (kuulub rahvusvähemuse hulka – 1, ei kuulu rahvusvähemuse hulka – 0).

Poliitilisteks võitjateks on kodeeritud viimastel valimistel küsitluse läbiviimise perioodil valitsusse kuuluvate erakondade poolt hääletanud vastajad.³⁷

Huvi poliitika vastu on ESSi küsimustikus esitatud neljaastmelise skaalana (1- väga huvitatud, 2 - üsna huvitatud, 3 - mitte eriti huvitatud, 4 – üldse mitte huvitatud). Kodeerin skaala ümber dihhotoomseks muutujaks, kus väärtus 1 on antud vastajatele, kes on poliitikast väga või üsna huvitatud ning 0 neile, kes on mitte eriti või üldse mitte huvitatud.

Demokraatia tähtsustamine on operatsionaliseeritud läbi küsimuse „Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?“, kus vastajale on sarnaselt parlamendi usaldamise küsimusele antud võimalus end asetada 11-astmelisele skaalale 0-st (ei ole üldse oluline) 10-ni (väga oluline).

Indiviidi rahulolu riigi majanduse olukorraga on ESSi küsimustikus kaardistatud läbi küsimuse „Kuivõrd rahul olete üldiselt (riigi) praeguse majandusliku olukorraga?“, kus

³⁵ Algselt on andmestikus esitatud 7-astmeline haridusskaala, alustades algharidusest ja lõpetades magistrikraadi ja sellest kõrgema kraadiga.

³⁶ Tuleb rõhutada, et selle küsimuse vastused ei pruugi peegeldada sotsiaaldemograafilist tegelikkust. Näiteks Eesti küsitluses liigitas end rahvusvähemuse hulka oluliselt vähem vastajaid kui Eestis vähemusrahvuste esindajaid proportsionaalselt tegelikult on. Tegemist ei ole aga ebakorrekse valimikoostamisega, kuna neid vastajaid, kes märkisid oma emakeeleks mingi muu keele peale eesti, oli märgatavalt enam kui end rahvusvähemuse alla liigitajaid. Võimalik, et osa venekeelseid vastajaid ei pidanud end rahvusvähemuse hulka kuulujateks, kuna nende elukohas ongi venekeelsed inimesed enamuses.

³⁷ Erijuhtumiks on antud juhul Holland, kus 2012. aasta septembris toimusid erakorralised valimised ning novembris astus ametisse uus valitsus, kuhu kuuluvad kaks valimistel enim hääli saanud erakonda, VVD ja PvdA.

Suur osa intervjuusid viidi läbi ajal, mil valitsust riigis ametis ei olnud. Kuna nii enne valitsusse laialisaatmist kui pärast erakorralisi valimisi oli peaministriparteiks VVD ja peaminister Mark Rutte sai samuti uuesti peaministriks (samuti võitis VVD erakorralised valimised), kodeerisin Hollandis poliitilisteks võitjateks VVD valijad. Andmed valitsusse kuuluvate erakondade kohta pärinevad andmebaasist <http://www.parties-and-elections.eu/>, samuti teostas in vajadusel lisakontrolle interneti otsingumootorite abil, tegemaks kindlaks, et andmed ei ole aegunud. Vt täpsemalt Lisa 1.

vastaja peab hinnangu andma samuti 11-astmelisel skaalal 0-st (üldse mitte rahul) 10-ni (väga rahul).

Avaliku sektori teenustega rahulolu operatsionaliseerimiseks kasutan ESSi küsimusi „Kui halb või hea on Teie arvates praegusel ajal hariduse olukord (riigis)?“ ja „Milline on Teie arvates praegusel ajal kogu tervishoiusüsteemi olukord (riigis)?“. Mõlema küsimuse puhul on vastajale samuti esitatud 11-astmeline skaala 0-st (väga halb) 10-ni (väga hea). Nagu mainitud, on haridus- ja tervishoiusüsteem väga tähtsad ning kesksed avaliku sektori teenused ning Euroopas peavad inimesed üldjuhul riiki nende sektorite eest vastutavaks. Seega sobivad nimetatud küsimused antud muutuja operatsionaliseerimiseks hästi.

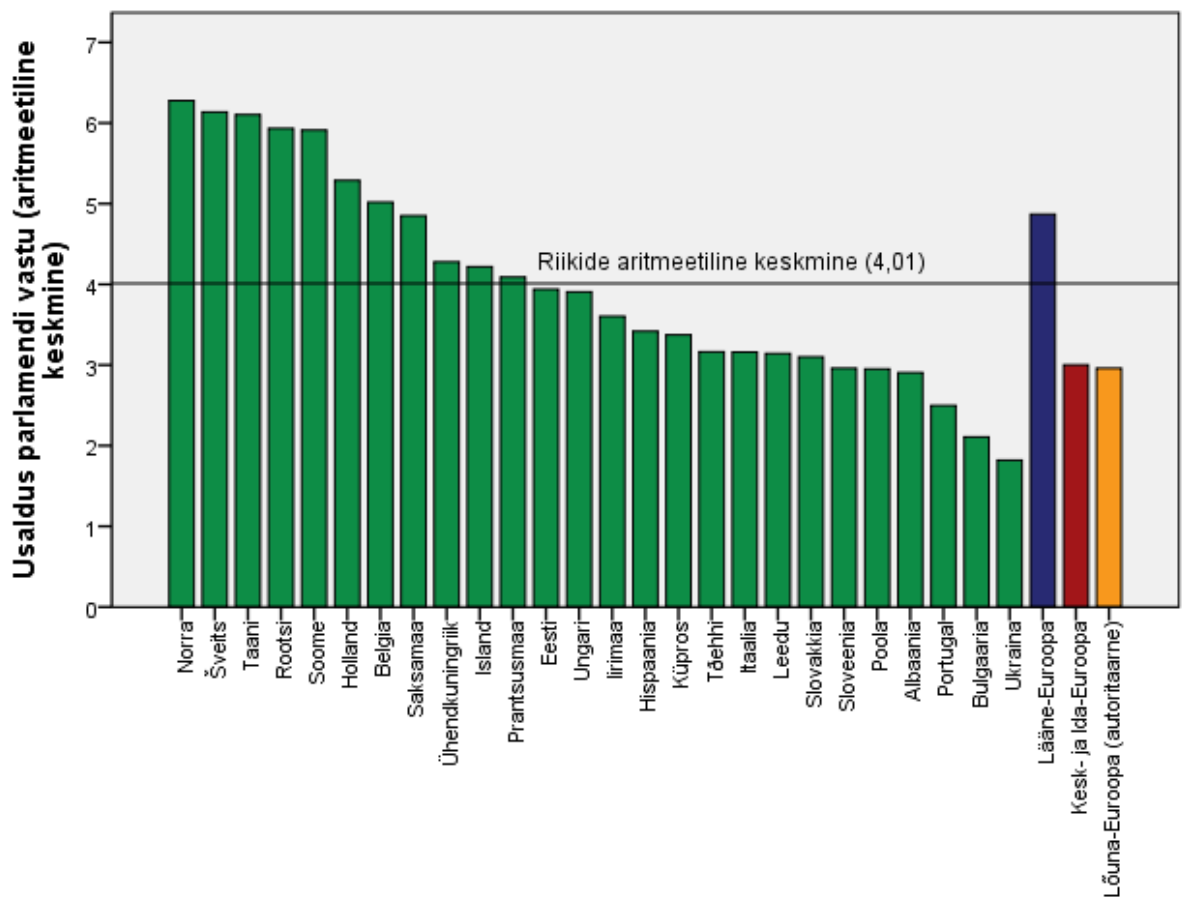
Lisaks on mudelisse sotsiaaldemograafiliste kontrollmuutujatena kaasatud vastaja sugu (naine - 1) ja vanus.

IV Empiirilised tulemused

4.1 Keskmine parlamendi usaldustase Euroopa riikides

Empiiriliste tulemuste esitamist alustan riikide keskmistest näitajatest. Joonisel 5 on esitatud kõikide vastajate aritmeetilised keskmised näitajad parlamendi usaldamise osas riikide lõikes. Joonis 5 kinnitab, et riikide ja regioonide vahel eksisteerivad parlamendi usaldamises väga märkimisväärsed erinevused.

Joonis 5. Parlamendi keskmine usaldustase Euroopa riikides.

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring (2012-2013)

Märge: Lõuna-Euroopa autoritaarse minevikuga riikide (kollane tulp) alla liigitatud Hispaania ja Portugal. Hinnangud skaalal 0-10. Andmed on kaalutud (*design weight*).

Ukrainas on keskmine usaldusnäit väiksem kui 2 palli, veel mitmetes Kesk- ja Ida-Euroopa (KIE) riikides ja ka Portugalis alla kolme. Norras, Šveitsis ja Taanis ulatub parlamendi keskmine usaldamise määr aga kõrgemale kui 6 palli. Samuti näeme, et postkommunistlikes KIE riikides ja parempoolse autoritaarse minevikuga Lõuna-Euroopa maades on parlamendi usaldustase oluliselt madalam kui pikemat aega demokraatliku valitsemise all elanud Lääne-Euroopas riikides.³⁸ Samas on Lääne-Euroopa riikide seas usaldusmäära standardhälve märgatavalt suurem. Põhjamaades, Beneluxi maades ja Šveitsis-Saksamaal on usaldus võrreldes ülejäänud riikidega märgatavalt kõrgem, samas kui Iirimaa, Küprosel ja Itaalias jääb see mitme palli võrra madalamaks. Kõikides KIE riikides jääb usaldus alla kogu riikide valimi aritmeetilise keskmise (4,01 palli), kõige lähemal sellele piirile on Eesti (3,94) ja Ungari (3,91). Üle skaala keskpunkti (5) ulatub keskmine usaldustase parlamendi vastu seitsmes riigis, kõikides ülejäänutes kalduvad inimesed parlamenti pigem mitte usaldama.

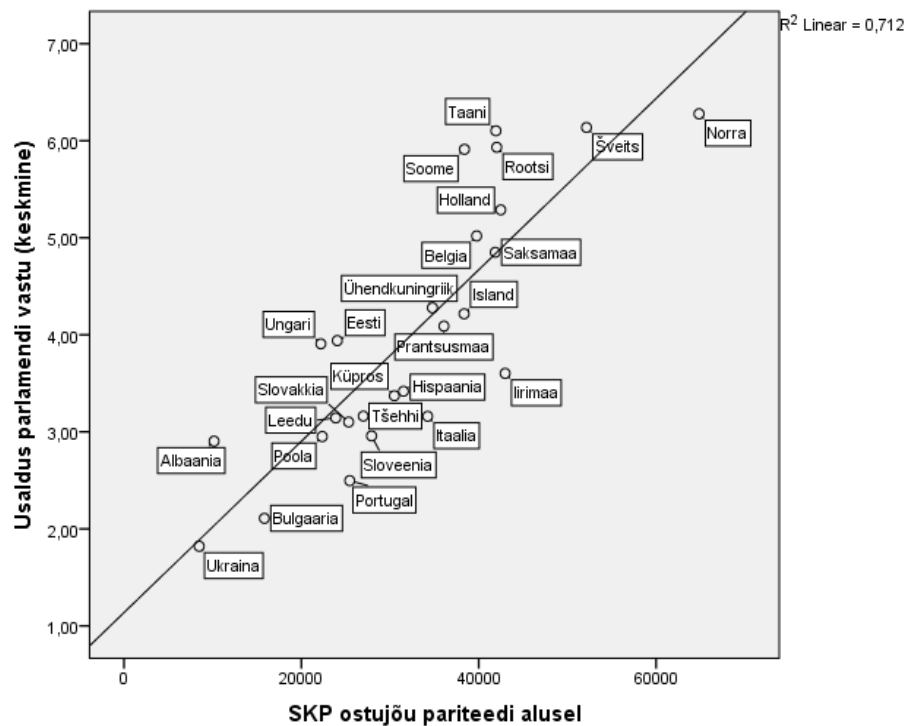
4.2 Valitsussektori majandusliku ja poliitilise tulemuslikkuse mõju parlamendi usaldamisele

Sellised riikidevahelised erinevused demonstreerivad selgelt parlamendi usaldamise seotust poliitilise kontekstiga. Käesolevas alapeatükis uurin seda, kui palju on võimalik riikidevahelisi erinevusi seletada läbi valitsussektori majandusliku ja poliitilise tulemuslikkuse ning riigi poliitilise ajaloo faktori. Joonis 6 ja Joonis 7 näitavad ilmekalt, et režiimi tulemuslikkus on parlamendi usaldamisega väga tugevas seoses. Riigi elatustase (SKP elaniku kohta ostujõu pariteedi alusel) seletab 71% riikidevahelisest variatsioonist, korruptsiooniindeks koguni 78 protsenti³⁹. Mõistagi tähendab see, et SKP ja CPI on ka omavahel tugevas korrelatsioonis ning suures osas nende poolt selgitatud osa variatsioonist kattub.

³⁸ KIE riikides keskmine 3,00, Lõuna-Euroopa autoritaarse minevikuga riikides 2,96, Lääne-Euroopas aga 4,87.

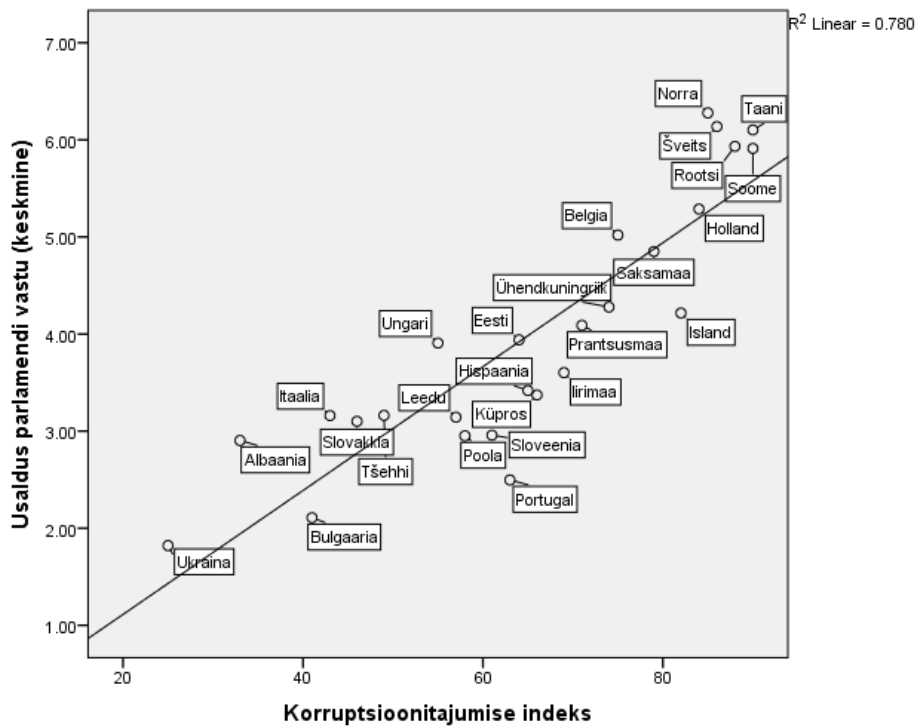
³⁹ Mõlemad on korrigeerimata regressioonikordajad, korrigeeritud R ruut mõnevõrra madalam.

Joonis 6. Parlamendi usaldamise seos riigi sisemajanduse koguproduktiga elaniku kohta (\$).

Allikas: Maailemapank

Joonis 7. Parlamendi usaldamise seos Korruptsioonitajumise indeksiga.

Allikas: Transparency International

Sellised tulemused kinnitavad nii Hüpoteesi 1 kui Hüpoteesi 2. Rikkamates ja vähem korrumpeerunud riikides usaldavad inimesed parlamenti märksa rohkem kui vaesemates korrumpeerunud maades. Samas näeme ka riike, mis jäävad nii Joonisel 6 kui Joonisel 7 regressioonijoone alla või selle kohale. Joone alla jäävates riikides on usaldus parlamendi vastu väiksem kui SKP (elaniku kohta) ja CPI põhjal ennustada võiks, joonest ülevalpool asuvates riikides on olukord vastupidine.

Kas joone alla jäävates riikides võib madalat usaldust selgitada valitsuse kehv fiskaaldistsipliin (H1.1) või autoritaarne poliitiline pärand (H3), mis siamaani mõjutab inimeste suhtumist demokraatlikesse institutsioonidesse?

Nende oletuste testimiseks koostan regressioonimudeli, kuhu kaasan lisaks SKP-le ja CPI-le ka kolm dihhotoomset muutujat: KIE riikide muutuja, autoritaarse minevikuga riikide muutuja ja majandusliku abipaketi muutuja.

Kui mudelisse kaasata korraga nii CPI kui SKP elaniku kohta, tekib aga probleem muutujate kollineaarsusega, kuna nende omavaheline korrelatsioon on lausa 0,84. Sellisel juhul on aga väga keeruline nende kahe muutuja mõju sõltuvale muutujale eristada.⁴⁰ Seetõttu koostan CPI ja SKP põhjal režiimi tulemuslikkuse indeksi.⁴¹ SKP ja CPI koondindeks seletab kokku ca 79% riikidevahelisest variatsioonist parlamendi usaldamises. Tabel 2 näitab, et kui mudelisse lisada fiskaaldistsipliini ja poliitilist ajalugu hõlmavad muutujad, tõuseb korrigeeritud R^2 85 protsendini. Statistiliselt oluliseks osutub majandusliku abipaketi muutuja: riikides, kus valitsus on pidanud eelarve- või panganduskriisi ohjeldamiseks paluma rahvusvahelist abi, on usaldus parlamendi vastu umbes ühe palli võrra madalam. Kuigi silmas tuleb pidada küllaltki suurt standardviga, võib siiski leida kinnitust Hüpotees 1.1-le. Kuigi märgatavat lineaarset seost riigivõla ja eelarvedefitsiidi ning parlamendi usaldamise vahel ei

⁴⁰ Katsetasin ka varianti, kus lisan SKP elaniku kohta ja CPI samasse mudelisse eraldi muutujatena. Sellisel juhul kaotab SKP statistilise tähtsuse (p-väärtus napilt üle 0,05-e). Nt Van der Meer (2010) järeldas samasuguse tulemuse põhjal (küll mitmetasandilises mudelis), et riigi üldine rikkustase ei olegi usaldust mõjutav muutuja. Leian, et selline järeldus ei ole täiesti vettpidav.

⁴¹ CPI on esitatud skaalal Ost 100ni, SKP väärtused jäävad aga vahemikku 8000 – 65000. Seega jagan SKP väärtused 1000-ga. Keskmise CPI väärtus riikides on u 65,2, keskmine SKP/1000 väärtus ca 32,5. Võrdsustamaks muutujate osatähtsust indeksis, korrutan SKP/1000 väärtuse kahega. Seejärel liidan CPI ja (SKP/1000)*2 omavahel kokku. Saadud indeksi korrelatsioon CPI-ga on 0,95 ja SKP-ga 0,97.

eksisteeri⁴², võib näha, et alates teatavast tasandist hakkab valitsuse suutmatuse riigi rahandust kontrolli all hoida usaldust parlamendi vastu mõjutama. Vajadus paluda rahvusvahelist abi eelarve või pankade finantseerimiseks paistab olevat see lüvend, millest alates võib eeldada ka parlamendi usaldusele tõsist mõju, kuna see osutab selgelt valitsussektori suutmatusele riigi juhtimisega hakkama saada. Seda, et eelarvekriisil on parlamendi usaldamisele laastav mõju, kinnitab ka usalduse järsk kukkumine rahvusvahelist abi palunud riikides. Võrreldes ESSi kolmanda laine andmetega 2006. aastast, mil majanduskriis ei olnud veel alanud, on kõikides nendes riikides toimunud väga tugev parlamendi usaldustaseme langus⁴³.

Kuigi suur riigivõlg ja defitsiidis eelarve olid neile riikidele iseloomulikud ka 2006. aastal, ei paistnud see toona inimeste jaoks niivõrd suure probleemina, mis viitaks valitsussektori ebapädevusele. Vahepealsete aastate jooksul on see lüvend aga selgelt ületatud ja rahvas on võtnud demokraatlikud institutsioonid vastutusele.

Tabel 2. Parlamendi usaldamist määravad tegurid riigi tasandil.

	Mudel 1	Mudel 2
Konstant	0,32(0,39)	0,71 (0,69)
Režiimi tulemuslikkus	0,03*** (0,00)	0,03***
Majanduslik abipakett		-1,00**
(0,40)		
Poliitiline ajalugu		
(Referents: pikaaegne demokraatia)		
- Autoritaarne (vasakpoolne)		-0,11 (0,39)
- Autoritaarne (parempoolne)		0,02 (0,52)
Korrigeeritud R ²	0,79	0,85
N	26	26

Esitatud standardiseerimata regressioonikordajad, sulgudes standardvead. Statistilised veapiinid: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

⁴² Tegin selle seose puudumise ka kindlaks, regresseerides riikide riigivõla (% SKP-st) parlamendi usalduse vastu.

⁴³ Iirimaa on keskmine usaldusnäit langenud 4,82-lt 3,6-le, Hispaanias 5,00-lt 3,42-le, Portugalis 3,81-lt 2,5-le ja Küprosel lausa 5,76-lt 3,37-le. (ESS 3. laine uuring; ESS 6. laine uuring).

Küll aga ei oma mudelis statistilist olulisust poliitilise ajaloo muutujad. Kuigi alapeatükis 4.1 esitatud Joonis 5 kinnitab, et autoritaarse ja kommunistliku lähiminevikuga riikides on parlamendi usaldustase oluliselt madalam kui pikaaegsetes Lääne-Euroopa demokraatiates, selgitavad selle erinevuse ära režiimi tulemuslikkuse näitajad.

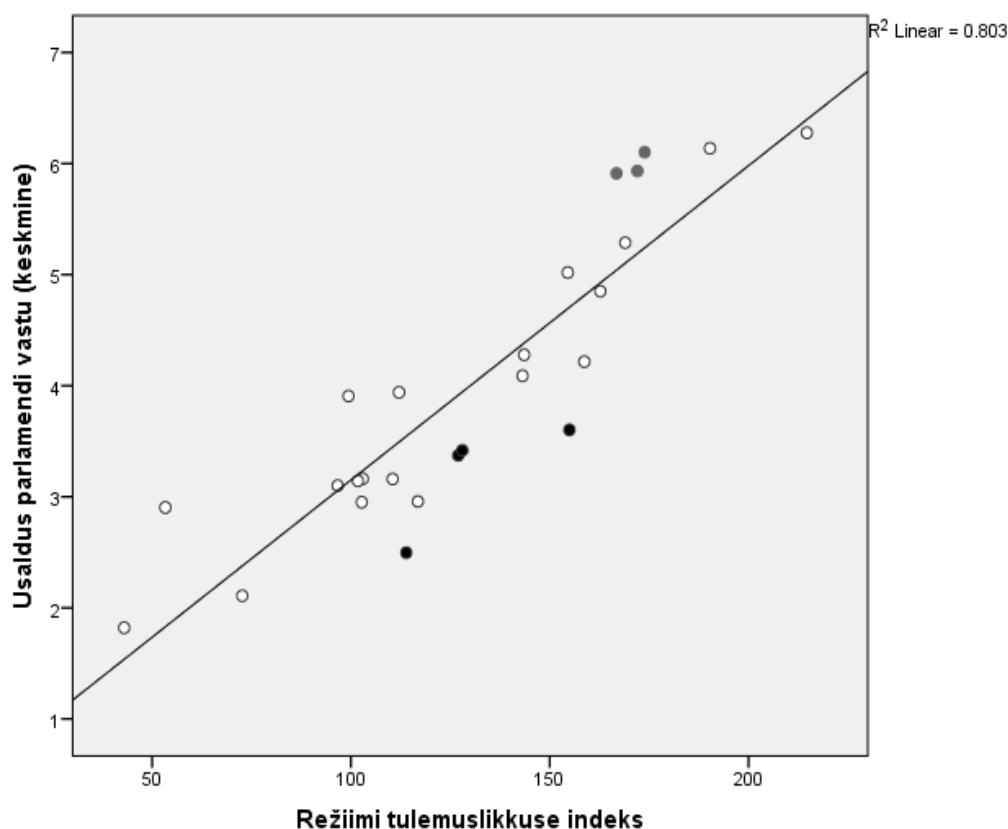
See tulemus ühtib Mishleri ja Rose'i (2001, 2011) järeldusega, et KIE riikide demokraatlikud institutsioonid ei ole poliitilise pärandi alusel määratud olema kodanike poolt mitteusaldatud. Kui institutsioonid suudavad näidata head tulemuslikkust, tõuseb ka nende usaldus rahva seas. Seega jääb Hüpotees 3 antud andmete valguses osaliselt kinnitamata. Kuigi autoritaarse ja kommunistliku poliitilise ajalooga riikides on usaldus parlamendi vastu tõepoolest madalam, ei saa kinnitada, et tegemist oleks mingisuguse minevikuarvuga. Siiski tuleb siinkohal veelkord rõhutada seda, et Tabel 2-s esitatud Mudel 2 põhineb vaid 26 juhtumil ning sellise juhtumite ja muutujate arvu juures on võimalik tabada vaid statistiliselt tugevaid seoseid. Antud mudeli põhjal ei saa välistada, et poliitilise ajaloo muutujal on parlamendi usaldusele väike, ent statistiliselt oluline mõju. Samuti on võimalik, et autoritaarne või kommunistlik poliitiline ajalugu omab parlamendi usaldamisele kaudset mõju läbi selle, et mõjutab negatiivselt režiimi tulemuslikkust (kommunismiperioodi poolt laastatud majandus ning sisseharjunud korruptiivsed praktikad).

Siiski annavad esitatud tulemused alust arvata, et kui valitsussektor suudab riigi majanduse ja rahanduse korras hoida ning korruptsiooni võimalikult palju välja juurida, ei saa poliitilisest ajaloost tingitud suhtumised määravaks takistuseks institutsionaalse usalduse kasvule.

Mõningates riikides võib näha ka seda, et usaldus parlamendi vastu on märgatavalt kõrgem kui režiimi tulemuslikkuse põhjal ennustada võiks. Selliste riikide hulka kuulub ka Eesti. Mudel 2 ennustab Eesti parlamendi usaldustasemeks 3,60, tegelik skoor on aga 3,94. Väga võimalik, et sellele on kaasa aidanud just hea eelarvedistsipliin, millega Eesti on kogu Euroopas silma paistnud. Regressioonimudeli poolt ennustatud väärtusest märgatavalt kõrgemale jäävad ka kolm Põhjamaad: Rootsi (ennustatud väärtus 5,34, tegelik 5,93), Soome (5,20/5,91) ja Taani (5,39/6,10). Põhjamaad on tuntud konsensusliku poliitilise kultuuri ja laiapõhjaliste valitsuskoalitsioonide poolest, samuti

on need riigid juba pikka aega olnud majanduslikult stabiilsed ning väga madala korruptsioonitasemega. Võimalik, et nendes riikides on tekkinud „positiivne nõiarõng“ ja institutsioonide maine on saavutanud osalise immuunsuse tulemuslikkuse ajutise languse osas. Sarnaselt paljude teiste Euroopa riikidega, tabas ka Skandinaaviamaid 2008.-2009. aastal tugev majanduslangus ning ka 2012. aastal, mil ESSi 6. laine küsitlusi läbi viidi, olid Taani ja Soome majandus kerges languses ning Rootsis majanduskasv vaid 0,9 protsenti.⁴⁴ Siiski ei ole võrreldes majanduskriisieelse 2006. aastaga üheski nendest riikidest tugevat langust parlamendi usaldustasemes toimunud.⁴⁵ See viitab tõepoolest sellele, et Skandinaaviamaades on poliitiliste institutsioonide usalduse osas tekkinud teatav „hea tahte reservuaar“, millele Easton oma kirjutistes viitas (vt ptk 1.2).

Joonis 8. Parlamendi usaldamise seos režiimi tulemuslikkuse indeksiga.

Režiimi tulemuslikkuse indeks: $(SKP/1000)*2 + CPI$

Mustad täpid: rahvusvahelise majandusabi paketi saanud riigid (Hispaania, Portugal, Küpros, Iirimaa)

Hallid täpid: Põhjamaad (Soome, Rootsi, Taani)

⁴⁴ GDP growth (annual %) - <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (vaadatud: 06.08.2014)

⁴⁵ Taanis langus 6,4-lt 6,1-le, Soomes 5,99-lt 5,91-le, Rootsis tõus 5,62-lt 5,93-le.

Eelnevat arutelu illustreerib Joonis 8, mis esitab graafiliselt Tabelis 2 väljatoodud esimese mudeli ehk SKP-st ja CPI-st kombineeritud režiimi tulemuslikkuse indeksi seose parlamendi usaldusega.⁴⁶ Rahvusvahelise abipaketi saanud riigid ning kolm nimetatud Põhjamaad on väljatoodud erinevate värvidega.

4.3 Indiviiditasandi muutujate mõju parlamendi usaldamisele

Eelnevas alapeatükis esitatud tulemused kinnitavad, et riikidevahelised erinevused parlamendi usaldustasemes on suures osas seletatavad režiimi tulemuslikkusega. Majandusliku ja poliitilise tulemuslikkuse muutujaid kaasavad mudelid selgitasid üle 80 protsendi riikidevahelisest variatsioonist. Varasemad analüüsid on aga kinnitanud, et suurem osa variatsioonist parlamendi usaldamises tuleneb indiviidi tasandilt (Van der Meer 2010; Van der Meer ja Dekker 2011). Kuigi riigi SKP, eelarvedefitsiit ja korruptsiooniindeks on kõikide riigi elanike jaoks samad, võivad inividid reageerida neile erinevalt. Väiksema teenistusega inimesed näevad majandust tumedamates toonides, poliitikast vähem huvitatud ei pruugi valitsussektori tulemuslikkust ilmestavate makroindikaatoritega üldsegi kursis olla. Samuti on inimesed mõjutatud enda vaadetest ja eelistustest. See kõik viib ka märgatavate riigisiseste individidevaheliste erinevusteni suhtumises poliitilistesse institutsioonidesse. Käesolevas alapeatükis asungi seda indiviiditasandi variatsiooni selgitama. Selle jaoks kaasan ühisesse mudelisse enam kui 47 000 indiviidi⁴⁷ kahekümne kuuest valimisse kuuluvast riigist. Joonis 9 demonstreerib seda, kuidas jagunesid respondentide hinnangud vastusevariantide kaupa.

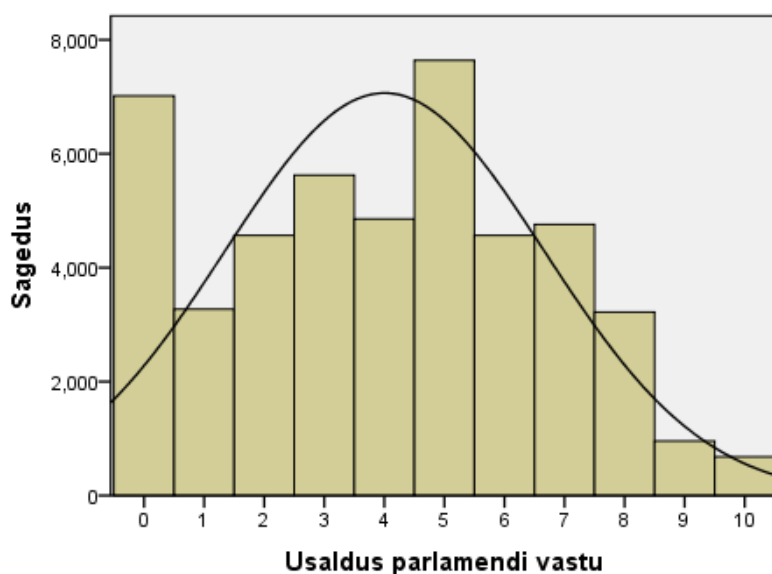
Jooniselt 9 nähtub, et kõige suurem hulk vastajaid võttis parlamendi suhtes neutraalse positsiooni, andes usaldushinnanguks 5 palli (16,2% vastanutest). Populaarsuselt teiseks variandiks on aga 0 ehk usalduse täielik puudumine (14,9%). Joonisele lisatud normaaljaotuse kurv kinnitab, et variant 0 on selgelt üle-esindatud. Seetõttu võime

⁴⁶ Tabel 2-s on R^2 väärtuseks märgitud 79%, Joonisel 8 näeme, et R^2 on üle 0,8. Erinevus tuleneb sellest, tabelist on esitatud korrigeeritud R^2 .

⁴⁷ Küsitletuid oli nendes riikides üle 48 000, ent ca tuhat vastajat ei ole parlamendi usaldamise küsimusele vastust andnud ning on seega valimist välja arvatud.

vastuste jaotuses näha teatavat positiivset asümmeetriat⁴⁸ (*positive skew*) ehk siis skaala vasakusse poolde on kogunenud rohkem vastuseid kui paremasse. Arvestades, et enamikes valimisse kaasatud riikides oli keskmine usaldustase märgatavalt alla 5-e, ei ole selline jaotus mõistagi üllatus. Seega ei ole antud juhul tegu ideaalse normaaljaotusega, ent kõrvalekalle ei ole nii suur, et välistaks parameetriliste testide (sh lineaarne OLS regressioon) kasutamise antud andmete peal.⁴⁹

Joonis 9. Parlamendi usalduse hinnangute jagunemine skaalal 0-10.

Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring (2012-2013). N=47 164

Regressioonanalüüsi eelduste täitmise osas tuleb silmas pidada ka juba alapeatükis 3.2 väljatoodud tõsiasja, et antud valimis ei ole tegemist 47 000 üksteisest täiesti sõltumatu juhtumiga. Küsitletud elavad kahekümne kuues erinevas riigis ning nagu kaks viimast alapeatükki demonstreerisid, erineb inimeste suhtumine rahvusparlamentari riikide lõikes vägagi märgatavalt. Keskmised usaldustasemed riigiti kinnitavad, et näiteks Bulgaariast või Portugalist pärit vastaja suhtub parlamentit tõenäoliselt tugeva umbusuga, samas kui Skandinaaviamaadest vastaja pigem mõõduka positiivsusega.⁵⁰ Riigitasandi mõjude kontrollimiseks on kõiki kolme Tabelis 3 esitatud mudelisse kaasatud dihhotoomsed

⁴⁸ SPSS annab jaotuse *skewness* kordajaks 0,07, täieliku normaaljaotuse korral on see väärtus 0.

⁴⁹ Sooritasin ka P-P Plots analüüsi, mis kinnitab, et tegu on (küll mitte ideaalse) normaaljaotusega. Jaotuse normaalsuse hindamisel kasutasin juhtnööre Andy Fieldi'i raamatust „Discovering Statistics Using SPSS“ (Third Edition), pkt 5.4.

⁵⁰ Bulgaarias on neid, kes hinnanud parlamendi usaldusväärsust kõrgemalt kui hindegas 5, vaid 7%, Portugalis 9. Samas aga Rootsis on neid 60%, Norras 66.

muutujad iga riigi kohta (v.a. üks riik, mis on jäetud referentskategooriaks). Dihhotoomsete riigimuutujate eesmärk on kontrollida seda, et erinevates riikides on usaldustase keskmiselt väga erinev ehk siis regressioonijoon algab erinevalt kõrguselt (st erinevalt Y-i väärtuselt). Küll aga eeldab selline lähenemine, et sõltumatute muutujate mõju (regressioonijoone tõusu- või langusnurk) on erinevates riikides üldjoontes samasugune. Seega eeldan, et vähemalt hüpoteesides (H4-H8) sõnastatud muutujate mõjusuunad kehtivad kogu valimi lõikes. Seda eeldust kinnitab ka eelmisest alapeatükist järeldatu: kui lisada mudelisse režiimi tulemuslikkuse indikaatorid, ei oma poliitilise ajaloo (demokraatia kestuse) muutuja tähtsust. See, et regressioonikoefitsiendid ei ole iga muutuja osas kõikides riikides täiesti identsed, on mõistagi paratamatu. Seetõttu teostasin samade muutujatega (v.a. mõistagi dihhotoomsed riigimuutujad) regressioonid ka kõikides riikides eraldi ning mõningate muutujate osas esitan joonealuseid täpsustusi riikidevahelise variatsiooni osas. Kõiki indiviidi tasandi sõltumatuid muutujaid kaasava regressioonimudeli seletusvõime (R^2) varieerub vahemikus 0,2 kuni 0,4.⁵¹

Mudel 1 koosnebki vaid riigimuutujatest, Mudelisse 2 on lisatud indiviiditasandi eksogeensed muutujad ning kolmandasse mudelisse endogeensed ehk rahulolu avaliku sektori tulemuslikkusega väljendavad tegurid.

Mudel 1, kuhu on kaasatud vaid dihhotoomsed riigimuutujad, seletab u 23% variatsioonist sõltuvast muutujas. See tähendab, et ligi veerand indiviididevahelisest variatsioonist parlamendi usaldamises selgitab ära vaid see, mis riigis inimene elab. Meenutame alapeatükis 4.2 esitatud tulemusi, mille kohaselt seletavad režiimi tulemuslikkuse indikaatorid (tajutud korruptsioonitase, SKP elaniku kohta ja fiskaaldistsipliin) ära 85% riikidevahelistest erinevustest. Seega võib üsnagi julgelt väita, et see 23-protsendiline osa indiviiditasandi variatsioonist, mis tuleneb riigitasandilt, on suures osas äraselgitatud läbi erinevuste režiimide tulemuslikkuses.

Mudelisse 2 lisan riigimuutujatele poliitilise süsteemi suhtes eksogeensed indiviiditasandi muutujad: haridustase, rahulolu sissetulekuga ja rahvusvähemuse hulka kuulumine (sotsiaalsed võitjad/kaotajad), huvi poliitika suhtes ja demokraatia tähtsustamine ning poliitilise võitja dihhotoomne muutuja, mis kajastab seda, kas

⁵¹ Keskmiselt 0,28, standardhälve 0,05.

indiviid hääletas viimastel parlamendivalimistel (uuringuperioodil) valitsuskoalitsiooni kuuluva erakonna poolt. Samuti on sotsiaaldemograafiliste kontrollmuutujatena kaasatud vastaja vanus ja sugu.

Tabel 3. Parlamendi usaldamist määravad tegurid indiiditasandil.

	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3
Konstant	3,94*** (0,05)	2,86*** (0,08)	0,10 (0,08)
Sissetulek (referents: saame hakkama):			
- Elame mugavalt		0,30*** (0,03)	0,08** (0,03)
- Raske/väga raske		-0,48*** (0,03)	-0,11*** (0,03)
Haridus (referents: kesk/keskeri):			
- Kõrgharidus		0,32*** (0,03)	0,28*** (0,03)
- Alg- või põhiharidus		0,10*** (0,03)	-0,06* (0,03)
Rahvusvähemus		0,13** (0,05)	0,14** (0,04)
Vanus		-0,01*** (0,00)	-0,01*** (0,00)
Sugu (naine)		0,01 (0,02)	0,08*** (0,02)
Poliitiline võitja		0,60*** (0,02)	0,40*** (0,02)
Huvitub poliitikast		0,58*** (0,02)	0,58*** (0,02)
Demokraatia tähtsustamine		0,14*** (0,01)	0,10*** (0,01)
Rahulolu riigi majandusega			0,35*** (0,01)
Rahulolu riigi tervishoiusüsteemiga			0,12*** (0,01)
Rahulolu riigi haridussüsteemiga			0,13*** (0,01)
Korrigeeritud R ²	0,23	0,29	0,43
N	47 164	45 553	43 351

Esitatud standardiseerimata regressioonikordajad, sulgudes standardvead. Statistilised veapiirid: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05. Märge: kaasatud ka kõikide riikide dihhotoomsed muutujad (referentskategoria on Eesti kui riikide keskmisele usaldustasemele kõige lähemal olev riik)

Nende muutujate kaasamisega kasvab mudeli seletusvõime 23-lt 29 protsendini ning kõik muutujad peale vastaja soo omavad statistiliselt olulist mõju parlamendi usaldamisele. Samas tuleb siinkohal taaskord meelde tuletada, et nii suure juhtumite arvu juures mahuvad ka väga nõrgad seosed tihti peale statistilise vea piiridesse.

Tugevamat mõju omavad mudelis poliitilised muutujad: poliitiliste võitjate seas on usaldus parlamendi vastu võrreldes ülejäänutega 0,6 palli võrra kõrgem, poliitikast huvitatud respondentide seas 0,58 võrra kõrgem kui mittehuvitatute. Ühe palli võrra kõrgem hinnang demokraatia tähtsuse osas tähendab 0,14 palli võrra kõrgemat usaldust parlamendi vastu. Need andmed kinnitavad viienda (H5) ja kuuenda (H6) hüpoteesi paikapidavust.

Ka hariduse ning sissetulekuga rahulolu osas on tulemused suures osas oodatavad. Kõrgharidusega ja oma sissetuleku juures mugavalt äraelavad vastajad (sotsiaalsed võitjad) usaldavad parlamenti enam, sissetulekuga mitte rahulolevad inividid (sotsiaalsed kaotajad) aga selgelt vähem. Küll aga on alg- ja põhihariduse muutuja koefitsient positiivne ja ka statistiliselt oluline, mis ei vasta ootustele. Kuigi alg- ja põhiharidusega respondentide seas on usaldus parlamendi suhtes teistest madalam, pöördub see seos Mudelis 2 positiivseks, kuna väheharitute seas on ka poliitlikast huvitatud ja demokraatiat väga tugevalt tähtsustavaid inimesi vähem, samuti on poliitiliste võitjate osakaal madalalt haritute seas madalam. Siiski on kõrgharitute positiivne koefitsient märgatavalt suurem ning üldjoontes toetavad need tulemused neljandat hüpoteesi (H4), mille kohaselt sotsiaalsete võitjate seas on parlamendi usaldamine kõrgem kui sotsiaalsete kaotajate seas.

Mõnevõrra üllatav on tulemus rahvusvähemuse hulka kuulumise mõju osas. Kuigi keskmine usaldustase rahvusvähemuse hulka kuulujate seas on (sarnaselt väheharitutega) mõnevõrra madalam kui enamusrahvuse esindajate hulgas, siis teiste muutujate mudelisse kaasamisel pöördub seos hoopiski positiivseks. See tähendab, et võttes arvesse rahvusvähemuse hulka kuulujate sotsiaaldemograafilisi karakteristikuid, huvi poliitika suhtes, demokraatia tähtsustamist ja poliitiliste võitjate hulka kuulumist, on vähemuse esindajate hulgas usaldus kõrgem kui need muutujad ennustaksid. Samas tuleb arvestada, et antud muutuja koefitsient on küllalt väike ning kuigi seos on märgitud statistiliselt oluliseks $p < 0,01$ tasemel, ei saa sellest teha väga põhjanevaid järeldusi ning väita kindlalt, et rahvusvähemuse hulka kuulumine suurendab usaldust parlamendi vastu.⁵² Peamine järeldus, mida kirjeldatud tulemuste põhjal teha saab, on

⁵² Sama mudeli proovimine iga riigi osas eraldi kinnitab, et rahvusvähemuse muutuja osas ei ole Euroopa riikide seas ühtset mõju. Mõningates riikides on mõju positiivne, mõningates negatiivne ning paljudes kaasatud riikides statistiliselt mitteoluline.

pigem see, et Euroopa riikides ei ole üldiselt tõsist usalduslõhet enamus- ja vähemusrühvuste esindajate vahel. Sellist tendentsi võib tõlgendada üsnagi positiivsena, kuna sellest nähtub, et paljud rahvusvähemuste hulka kuuluvad ei tunne end ilmselt oma rahvusliku kuuluvuse tõttu sotsiaalsete kaotajatena ning ei ole võõrandunud demokraatlikest institutsioonidest.⁵³

Samuti võib positiivseks pidada seda, et haritumad, poliitikast enam huvitatud ja demokraatiat tähtsustavad inimesed on parlamendi suhtes usaldavamad.⁵⁴ Eelduslikult on sellised inivid poliitikaga ja parlamendi tööga paremini kursis. Kui riike valitsetaks väga ebaefektiivselt ja ebademokraatlikult, võiks eeldada, et see seos oleks vastupidine. Euroopas näeme aga, et väiksemat usaldust näitavad üles sotsiaalmajanduslikult tõrjutumad ja poliitikast võõrandunud (mittehuvitatud) inimesed. Selliste andmete valguses võib väita, et 1990ndatel päevakorda tõusnud „rahulolematute demokraatide“ hüpotees tänapäeva Euroopas paika ei pea. Seda kinnitab ka vanuse kerge negatiivne efekt usaldusele, mis tähendab, et nooremate vastajate seas on usaldus mõnevõrra kõrgem. „Rahulolematud demokraadid“ on aga teooria kohaselt justnimelt nooremad, haritud ja demokraatlikult meelestatud inimesed.

Mudel 3 lisan eksogeensetele teguritele ka kolm režiimi tulemuslikkusega rahulolu väljendavat muutujat: rahulolu majandusliku olukorraga riigis ning rahulolu haridus- ja tervishoiusüsteemiga. Nagu eeldatud, omavad kõik kolm tugevat positiivset mõju parlamendi usaldamisele. Endogeensete muutujate lisamisel kasvab mudeli seletusjõud 29-lt 43 protsendini ning selgelt kõige tugevamat mõju omavaks muutujaks saab rahulolu riigi majanduse olukorraga: ühe palli võrra kõrgem hinnang majandusele seostub 0,35 palli võrra suurema usaldusega parlamendi suhtes. See kinnitab selgelt seitsmendat hüpoteesi (H7) Statistiliselt tugevad on ka positiivsed seosed haridus- ja

⁵³ Samas ei saa kinnitada, et olukord on selline kõikjal Euroopas. Selle kohta, kui suured on erinevused poliitilise toetuse erinevate vormide osas rahvusrühmade vahel Eestis vt raportit „Eesti elanike suhtumine demokraatiasse“ (Ehin, Ainsaar, Talving, Reiljan), kättesaadav - <http://www.ut.ee/et/eesti-elanike-suhtumine-demokraatiasse-euroopa-sotsiaaluuringu-andmete-pohjal-uuringu-aruanne> (vaadatud: 21.07.2014)

⁵⁴ Poliitikahuvi muutuja omab tugevat positiivset mõju kõikides 26-s uuringusse kaasatud riigis, demokraatia tähtsustamise osas on samuti kõikides riikides mõjusuund positiivne, ent mõningates riikides ei ole seos statistiliselt oluline. Hariduse osas ei ole samuti mitmetes riikides seos statistiliselt oluline, ent enamikes on tuvastatav siiski positiivne seos kõrghariduse ja parlamendi usalduse vahel. Ainsaks riigiks, kus võib näha nende kahe muutuja vahel statistiliselt märkimisväärset negatiivset seost on Leedu.

tervishoiusüsteemi ning parlamendi usaldamise vahel (ühe palli võrra kõrgem hinnang seostub vastavalt 0,13 ja 0,12 palli võrra suurema usaldusega parlamendi vastu), mis omakorda kinnitab kaheksandat hüpoteesi (H8).⁵⁵

Samuti toob tulemuslikkusega rahulolu indikaatorite lisamine mudelisse kaasa muudatusi juba eelnevalt (Mudel 2) lisatud muutujate koefitsientides. Oluliselt väheneb sissetulekuga rahulolu väljendavate dihhotoomsete muutujate tähtsus mudelis, kuigi mõlemad seosed jäävad siiski statistiliselt olulisteks.⁵⁶ Mudelis 3 on nende mõju aga küllaltki marginaalne: sissetulekuga mugavalt äraelamine suurendab usaldust parlamendi vastu 0,08 palli võrra ning toimetulekuraskused vähendavad seda 0,11 võrra (Mudel 2 vastavalt 0,30 ja -0,47). Suur osa sissetulekuga rahulolu mõju tugevusest kaob just seoses riigi majandusega rahulolu lisamisega mudelisse. See tähendab, et suur osa mõjust, mis sissetulekuga rahulolemisel on parlamendi usaldamisele, kattub riigi majanduse muutuja mõjuga. Nii jääbki see osa variatsioonist, mida seletab vaid sissetulekuga rahulolu, üsna väikeseks. Sellised tulemused kinnitavad alapeatükis 2.4 väljatoodut: kui mudelisse lisada režiimi tulemuslikkusega rahulolemist väljendavad muutujad (indiviiditasandi endogeensed), kipuvad nad mõningate teiste muutujate mõju varjutama. Rahulolu (leibkonna) sissetulekuga on just selline muutuja. Varasemates uuringutes on kohati võrreldud sotsiotroopse ja egotsentrilise majandushinnangu mõju tugevust poliitilisele toetusele ning järeldatud, et sotsiotroopne hinnang on selgelt tähtsam (nt McAllister 1999; Mishler ja Rose 2001). Leian, et nende kahe muutuja koefitsientide võrdlemise asemel tuleks hoopis uurida seda, kas hinnang riigi majandusele võib mingil määral vahendada isikliku sissetulekuga rahulolu mõju poliitilisele usaldusele. Järgmises alapeatükis (4.4) võtan antud seose täpsema vaatluse alla.

Teine sotsiaalse võitja hüpoteesi muutuja ehk haridustase säilitab Mudelis 3 aga sisuliselt sama mõjutugevuse, mis viitab sellele, et hoolimata haridustaseme ja sissetuleku omavahelisest korrelatsioonist, on haridusel ka teatav eraldiseisev mõju

⁵⁵ Majandusega rahulolu muutuja mõju on positiivne ja statistiliselt tugev üle terve mudeli. Üldjoontes kehtib sama ka tervishoiu- ja haridussüsteemi kohta, välja arvatud järgnevad erandid: Hispaanias ja Sloveenias ei oma hinnang tervishoiusüsteemile statistiliselt märkimisväärset mõju parlamendi usaldamisele; Iirimaa ei oma hinnang haridussüsteemile statistiliselt märkimisväärset mõju parlamendi usaldamisele; suurimaks erandiks on taaskord Leedu, kus hinnang haridussüsteemile omab küllalt nõrka, kuid statistiliselt märkimisväärset negatiivset mõju parlamendi usaldusele.

⁵⁶ Mitmetes riikides eraldivõetuna kaotab aga rahulolu sissetulekuga statistilise olulisuse täielikult.

poliitilisele usaldusele, mis võib tuleneda suuremast kognitiivsest võimekusest ja teadlikkusest.⁵⁷ Märgatavamat mõju avaldab just kõrghariduse omamine - kõrgharitute seas on usaldus parlamendi suhtes keskmiselt umbes 0,3 palli võrra kõrgem kui ülejäänud vastajate seas. Samuti muutub alg- ja põhihariduse muutuja mõju režiimi tulemuslikkuse muutujate lisamisel negatiivseks nagu oli ka algselt eeldatud. Küll aga on selle mõju väga väike (koefitsient 0,06).

Mudelis 3 väheneb märgatavalt aga poliitiliste võitja hulka kuulumise mõju, mis näitab samuti, et osa poliitilise võitja muutuja poolt selgitatud variatsioonist kattub režiimi tulemuslikkuse muutujate poolt seletatuga. Seega võib eeldada teataval määral sarnast vahendavat mõju nagu sissetulekuga rahulolu mõju osas, ent märgatavalt väiksemas mahu, kuna suurem osa poliitilise võitja muutuja poolt selgitatud variatsioonist ei kattu endogeensete muutujatega.

Huvi poliitika suhtes on aga sarnaselt (kõrg)haridusele muutuja, mis omab teatavat unikaalset mõju poliitilisele usaldusele, mis ei ole kuigivõrd seotud režiimi tulemuslikkuse hinnangutega. Mudelis 3 on poliitiline huvi tugevuselt teise mõjuga muutuja.⁵⁸

Mõnevõrra üllatuslikult muutub kolmandas mudelis statistiliselt oluliseks muutujaks ka sugu. Kuigi naiste seas on keskmine usaldus parlamendi suhtes mõnevõrra madalam kui meestel ning bivariatiivne korrelatsioon on seega negatiivne, pöördub see seos kergelt positiivseks juba teises mudelis ning tulemuslikkuse hinnangute lisades omandab see positiivne mõju ka statistilise tähtsuse. Naiste seas on huvi poliitika suhtes, samuti hinnangud režiimi tulemuslikkusele märgatavalt madalamad kui meeste seas. Kui mudelisse on kaasatud kõik need muutujad, on naiste usaldus parlamendi suhtes hoopis eeldatust kõrgem. Mõneti sarnast olukorda võis näha ka rahvusvähemusse kuulumise osas.

⁵⁷ Seda, et hariduse ja sissetulekuga rahulolu muutujate kollineaarsus ei ole liiga suur ning nende mõjud on selgelt eristatavad, kinnitab ka muutujate multikollineaarsust hindav *Variance Inflation Factor* (VIF) parameeter, mis kummagi muutuja osas ei ületa väärtust 1,4.

⁵⁸ Regressioonikoefitsiendi ja standardvea jagatis ehk t-väärtus on napilt suurem kui rahulolul tervishoiu- ja haridussüsteemiga.

4.4 Režiimi tulemuslikkusega rahulolu kui vahendav muutuja

Eelmises alapeatükis esitatud indiviiditasandi regressioonianalüüsi tulemused kinnitasid eelnevalt püstitatud eeldusi. Endogeensete ehk režiimi tulemuslikkusega rahulolu kajastavate muutujate lisamisel paranes mudeli seletusjõud märgatavalt. Eriti kesksel rollil mängib aga just rahulolu riigi majanduse olukorraga ehk hinnang režiimi majanduslikule tulemuslikkusele.⁵⁹ Kui lisada dihhotoomsetele riigimuutujatele vaid riigi majandusega rahulolu indikaator, seletab mudel juba ca 37% indiviiditasandi variatsioonist sõltuvas muutujas. Meenutame, et kõiki uuritud muutujaid kaasava mudeli puhul oli selleks näitajaks 43 protsenti. Seega on hinnang režiimi majanduslikule tulemuslikkusele esitatud mudelis selgelt domineeriv muutuja. Selliste numbrite valguses on mõistlik võtta antud muutuja mõnevõrra detailsema vaatluse alla. Millised tegurid mõjutavad seda, kui rahul on individ riigi majanduse olukorraga ning kas võib eeldada, et režiimi majandusliku tulemuslikkusega rahulolul on teatav vahendav mõju parlamendi usaldamisele? Nendele küsimustele vastamiseks replikeerin eelmises alapeatükis Tabelis 3 esitatud kaht esimest mudelit. Ainsaks erinevuseks on see, et sõltuvaks muutujaks on parlamendi usaldamise asemel rahulolu majandusliku olukorraga riigis. Mudel 4-a on kaasatud vaid dihhotoomsed riigimuutujad ning Mudel 5 hõlmab samu indiviiditasandi eksogeenseid muutujaid, mida kasutasin ka parlamendi usalduse ennustamiseks.

Mudel 4 demonstreerib, et võrreldes parlamendi usaldusega on indiviididevaheline variatsioon riigi majandusliku olukorraga rahulolus oluliselt enam mõjutatud dihhotoomsetest riigimuutujatest. Riigimuutujad selgitavad lausa 36 protsenti indiviiditasandi variatsioonist, mis tähendab, et enam kui kolmandik variatsioonist tuleneb riigitasandilt. Meenutame, et parlamendi usaldamise puhul oli see näitaja napilt üle viiendiku.

⁵⁹ 26-st riigist 23-s oli majandusega rahulolu kõige suurema seletusjõuga muutuja. Ainsateks eranditeks selles osas olid Küpros, Norra ja Slovakkia, kus kõige tähtsamateks muutujateks olid aga samuti režiimi tulemuslikkusega rahulolu väljendavad hinnangud haridussüsteemile (Küpros) ja tervishoiusüsteemile (Norra ja Slovakkia).

Tabel 4. Rahulolu riigi majanduse olukorraga määravad tegurid indiviiditasandil.

	Mudel 4	Mudel 5
Konstant	4,11*** (0,04)	4,22*** (0,08)
Sissetulek (referents: saame hakkama):		
- Elame mugavalt		0,46*** (0,03)
- Raske/väga raske		-0,81*** (0,02)
Haridus (referents: kesk/keskeri):		
- Kõrgharidus		0,12*** (0,03)
- Alg- või põhiharidus		0,18*** (0,02)
Rahvusvähemus		-0,02 (0,04)
Vanus		-0,01*** (0,00)
Sugu (naine)		-0,11*** (0,02)
Poliitiline võitja		0,38*** (0,02)
Huvitub poliitikast		0,03 (0,02)
Demokraatia tähtsustamine		0,05*** (0,01)
Korrigeeritud R ²	0,36	0,40
N	47 552	45 907

Esitatud standardiseerimata regressioonikordajad, sulgudes standardvead. Statistilised veapiinid: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. Märge: kaasatud ka kõikide riikide dihhotoomsed muutujad (referentskategoria on Eesti)

Eksogeensete indiviiditasandi muutujate lisamisel mudelisse suureneb mudeli R² 40 protsendini. Seega näeme, et riigi majandusega rahulolu sõltub peamiselt sellest, millises riigis inimene elab, indiviidi tasandi muutujate mõju küllaltki väike. Enamik muutujaid omab märgatavalt nõrgemat mõju kui neil oli parlamendi usaldamisele. Üks tugevamaid parlamendi usalduse determinante, huvi poliitika vastu, ei oma majandusega rahuloluga sisuliselt mingisugust seost.⁶⁰ Küll aga omab oluliselt tugevamat mõju (võrreldes mõjuga parlamendi usaldamisele) rahulolu leibkonna sissetulekuga. Indiviidid, kes hindavad praeguse sissetuleku juures hakkamasaamist raskeks või väga raskeks, hindavad riigi majanduse olukorda keskmiselt 0,81 palli võrra

⁶⁰ Seda võis aimata ka alapeatükis 4.3 esitatud Mudel 2 ja Mudel 3 parameetrite võrdlemisel.

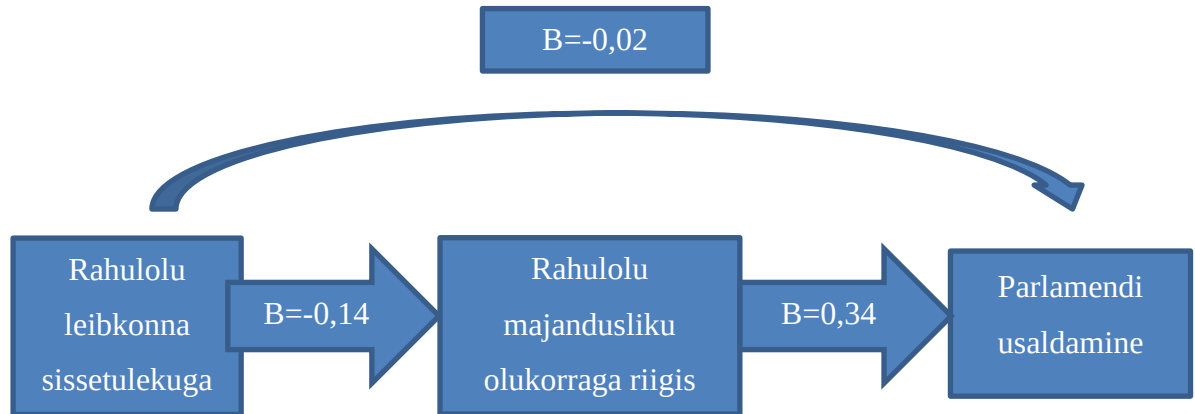
madalamalt, samas kui mugavalt äraelavad vastajad 0,46 palli võrra kõrgemalt.⁶¹ Need kaks dihhotoomset muutujat omavad Mudel 2-s kõige tugevamat mõju. Sellised andmed annavad kinnitust väitele, et kuigi sotsiotroopse majandushinnangu lisamine mudelisse muudab egotsentrilise hinnangu mõju üsnagi marginaalseks, ei tähenda see, et rahulolu isikliku/leibkondliku sissetulekuga oleks tähtsusetu muutuja. Niivõrd märgatav mõju rahulolule riigi majandusega viitab sellele, et lisaks väikesele otsesele efektile, mõjutab sissetulekuga rahulolu parlamendi usaldamist ka läbi režiimi majandusliku tulemuslikkusega rahulolu muutuja. Mudel 3 näitas, et 1 palli võrra madalam hinnang riigimajandusele seostub 0,35 palli võrra madalama usaldusega parlamendi suhtes. Korrutades omavahel toimetulekuraskuste mõju riigimajanduse hinnangule ja riigimajanduse hinnangu mõju parlamendi usaldamisele ($0,81 \times 0,35$), näeme et läbi majandushinnangute mõjutamise, võivad leibkondlikud toimetulekuraskused vähendada parlamendi usaldamist ca 0,3 palli võrra. Meenutagem, et kahe muutuja kaasamise korral samasse mudelisse oli toimetulekuraskuste negatiivne otsene mõju parlamendi usaldamisele vaid 0,11 palli. Seda seost illustreerib Joonis 10, kus on esitatud tugevama leibkondliku sissetulekuga rahulolu väljendava dihhotoomse muutuja (raske/väga raske hakkama saada) otsene seos parlamendi usaldamisega ning selle mõju režiimi majandusliku tulemuslikkuse hinnangule ning omakorda viimase mõju parlamendi usaldamisele. Standardiseeritud regressioonikoefitsiendid lubavad otsesemalt mõjutugevust võrrelda ning jooniselt näeme, et negatiivse leibkondliku sissetuleku hinnangu (toimetulek raske või väga raske) mõju rahulolule riigi majandusliku olukorraga on ca 7 korda tugevam kui selle otsene mõju parlamendi usaldamisele.

Teiseks lahendamist vajavaks küsimuseks on see, millised makrotasandi muutujad mõjutavad rahulolu režiimi majandusliku tulemuslikkusega. Nagu Tabelis 4 esitatud esimene mudel kinnitab, tuleneb suur osa indiviiditasandi variatsioonist riigi majandusega rahulolemises just riigitasandilt. Nagu töö teooriaosas rõhutatud, ei pruugi aga indiviidi hinnangud režiimi (majanduslikule) tulemuslikkusele tingimata otseselt peegeldada objektiivseid makrotasandi tulemuslikkuse indikaatoreid. Seda kinnitab ka

⁶¹ Kui ignoreerida andmestiku hierarhilisust (indiviiditasand ja riigitasand) ning vaadelda leibkondliku sissetulekuga rahulolu seost riigimajandusega rahuloluga ilma kontrollmuutujateta, seletab egotsentriline majandushinnang ca 14% hinnangust riigi majanduse olukorrale ning toimetulekuga hädas olevate vastajate koefitsient on -1,4.

egotsentrilise majandushinnangu mõju režiimi majandusliku tulemuslikkusega rahulolule.

Joonis 10. Režiimi majandusliku tulemuslikkusega rahulolu kui egotsentrilise majandushinnangu mõju vahendav muutuja.

Märge: esitatud on negatiivse egotsentrilise majandushinnangu (raske/väga raske hakkama saada) otsene mõju parlamendi usaldamisele juhul, kui mudelisse on kaasatud ka sotsiotroopne majandushinnang (Tabel 3, Mudel 3); negatiivse egotsentrilise majandushinnangu mõju sotsiotroopsele majandushinnangule (Tabel 4, Mudel 2) ja sotsiotroopse majandushinnangu mõju parlamendi usaldamisele juhul, kui mudelisse on kaasatud ka egotsentriline majandushinnang (Tabel 3, Mudel 3). Võrreldavuse huvides on esitatud standardiseeritud regressioonikoefitsiendid.

Samuti võib eeldada, et indiviid hindab majanduslikku hetkeolukorda riigis teataval määral konteksti arvesse võttes: kui Albaanias või Bulgaarias on majandus näiteks jõudsalt kasvamas, võib eeldada, et inimeste hinnangud majandusele on ka sellevõrra positiivsemad, kuigi üldine elatustase riigis on siiski võrreldes teiste (Euroopa) maadega madal. Makrotasandi muutujate mõju väljaselgitamiseks koostan sarnase regressioonimudeli nagu alapeatükis 4.2 parlamendi usaldust mõjutavate süsteemitasandi muutujate mõju uurimiseks. Sõltuvaks muutujaks on selles riigi majandusliku olukorraga rahulolu keskmine näit riigiti. Võtmaks režiimi üldisema tulemuslikkuse⁶² kõrval arvesse ka majanduse hetkeolukorra mõju, kaasan mudelisse ka majanduskasvu muutuja. Tabelis 2 esitatud tulemused kinnitavad, et SKP-d elaniku

⁶² Kuigi majandusega rahulolu osas võib eeldada, et just režiimi majanduslik tulemuslikkus (SKP elaniku kohta) on eriti tähtis muutuja, siis lähtun siinkohal teooriatest ja empiirilistest tulemustest, mis kinnitavad, et ka korruptsioonil on majandushinnangutele tugev negatiivne mõju. Katsetused erinevate mudeliversioonidega kinnitavad, et CPI-d ja SKP-d elaniku kohta kombineeriv indeks on tugevam prediktor kui SKP või CPI eraldi.

kohta ja korruptsioonitajumise indeksit kombineeriv režiimi tulemuslikkuse indeks on selgelt kõige tugevam riigi majandusliku olukorraga rahulolu mõjutav muutuja. Esimesse mudelisse on kaasatud vaid tulemuslikkuse indeks ning see seletab ca 57% riikidevahelisest variatsioonist sõltuvas muutujas. Teise mudelisse on lisatud kaks majanduslikku olukorda kajastavat muutujat: majanduskasv uuringu läbiviimise aastal ja abipaketi muutuja.⁶³ Majanduskasvu muutuja omandab teises mudelis statistilise tähtsuse $p < 0,05$ tasemel, abipaketi muutuja jääb väga napilt veapiiridest välja ($p=0,058$) ning mudeli R^2 paraneb oluliselt: Mudel 2 selgitab 74% riikidevahelisest variatsioonist keskmises rahulolus majandusliku olukorraga. Nii majanduskasvu kui abipaketi muutujate mõju on oodatud suunaga: majanduskasv mõjutab hinnangut positiivselt ning rahvusvaheline abipakett negatiivselt. Lisades majanduskasvu muutuja alapeatükis 4.2 esitatud makrotasandi mudelisse, mis selgitas parlamendi usalduse varieerumist riigiti, ei oma see aga mingisugust mõju. Seega võib ka majanduskasvu kui lühiajalisema majandusliku tulemuslikkuse indikaatori puhul näha, et selle mõju parlamendi usaldamisele on teataval määral vahendatud läbi indiviidide rahulolu riigi majanduse toimimisega. Samas aga abipaketi muutuja omab otsesemat mõju (mõju parlamendi usaldamisele tugevam kui majandushinnangule). Sarnaselt parlamendi usaldamise makrotasandi mudelile, ei anna ka nüüd tulemused mingisugust kinnitust sellele, et riigi poliitilisel ajalool võiks olla otsene mõju rahulolule riigi majandusega. Taaskord näitavad regressioonitulemused, et võti suuremale rahulolule on parem tulemuslikkus.

Nii Tabel 4 kui Tabel 5 kinnitavad, et indiviidi tasandil parlamendi usaldusele kõige tugevamat mõju omav muutuja – rahulolu režiimi majandusliku tulemuslikkusega – on märkimisväärselt mõjutatud nii objektiivsetest makrotasandi indikaatoritest (ehk makro-endogeensetest muutujatest) kui ka mõningatest indiviiditasandi eksogeensetest teguritest. Riikides, kus inimeste isiklik elatustase ja režiimi tulemuslikkus on paremad, on inimesed enam rahul režiimi (majandusliku) tulemuslikkusega ning usaldavad ka parlamenti rohkem. See, et riigi majandusega rahulolu omab indiviiditasandi mudelis niivõrd ülekaalukalt tugevaimat mõju, ei tähenda, et ülejäänud muutujad on tähtsusetud.

⁶³ Katsetasin mudelis taaskord ka poliitilise ajaloo muutujaid, ent statistiliselt märkimisväärselt mõju need jällegi ei omandanud. Et mitte mudelit üle koormata (liiga palju muutujaid väikse juhtumite arvu kohta), eemaldasin need muutujad Mudel 4-st.

Magistritöö teooriaosas esitasin teoreetilise raamistiku, mille kohaselt poliitiliste institutsioonide usaldus on endogeensete ja eksogeensete ning indiviidi- ja makrotasandi muutujate koosmõjude tulemus. Töö empiiriline osa on andnud sellisele lähenemisele kinnitust.

Tabel 5. Rahulolu riigi majanduse olukorraga määravad tegurid riigi tasandil.

	Mudel 3	Mudel 4
Konstant	0,15 (0,70)	0,21 (0,55)
Režiimi tulemuslikkus	0,03*** (0,00)	0,03*** (0,00)
Majanduskasv		0,23* (0,10)
Majanduslik abipakett		-1,01 (0,51)
Korrigeeritud R ²	0,57	0,74
N	26	26

Esitatud standardiseerimata regressioonikordajad, sulgudes standardvead. Statistilised veapiirid: *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05. Märge: režiimi tulemuslikkuse indeksis on kombineeritud SKP (PPP) elaniku kohta ja CPI (valem: $CPI + (SKP/1000)*2$); majanduskasvu osakasutatud 2012. aasta näite (v.a. Itaalia ja Ukraina, mille puhul kasutatud 2013. aasta näitu)

4.5 Empiirilise analüüsi tulemuste kokkuvõte ja diskussioon

Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on võtta kokku ning hinnata töö empiirilisi tulemusi ning arutleda võimalike edasiste uurimissuundade üle.

Käsitlesin parlamendi usaldamist kui mitmetasandilist nähtust ning püüdsin ühendada kõiki nelja peamist lähenemist selle nähtuse seletamisele. Asetasin teoreetilises mudelis keskele kohale individuaalsed hinnangud režiimi tulemuslikkusele ehk mikrotasandi endogeensed muutujad. Tulemused kinnitasid, et sellisel teoreetilisel lähenemisel on ka empiirilist alust.

Makrotasandi analüüs kinnitas režiimi tulemuslikkuse indikaatorite tugevat mõju parlamendi usaldamisele. Riigi SKP elaniku kohta seletab ca 70% riikidevahelisest

erinevusest keskmises usaldustasemes, korruptsioonitajumise indeks (CPI) lausa üle 75 protsendi. Nende kahe omavahel tugevas korrelatsioonis (0,84) oleva makroindikaatori põhjal koostatud indeksi seletusjõud ulatub 79-80 protsendini. Režiimi tulemuslikkuse indeksi ja parlamendi usalduse omavaheline hajuvusdiagramm kinnitas, et võib näha ka mitmeid riike, mis jäävad regressioonijoonest märgatavalt alla- või ülespoole. Riike, kus usaldus parlamendi vastu on selgelt madalam kui riigi elatustase ja korruptsioonitase seda ennustaksid, ühendab see, et nad on viimaste aastate jooksul võidelnud suurte eelarvepuudujääkidega ning pidanud probleemide lahendamiseks paluma rahvusvahelist abi (vt Joonis 8). Kõigis neis neljas riigis (Iirimaa, Hispaania, Portugal ja Küpros) oli parlamendi keskmine usaldustase enam kui 0,5 palli võrra madalam kui režiimi tulemuslikkuse indeks ennustas. Samuti ennustas tulemuslikkuse indeks enam kui 0,5 palli võrra kõrgemat usaldust ka Islandi parlamendile. Ka Island on 2008. aastal saanud rahvusvahelise majandusliku abipaketi, kuigi on tänaseks abiprogrammist juba edukalt väljunud. Ainus riik, mis ei ole saanud rahvusvahelist abipaketti, ent kus tulemuslikkuseindeks ennustanuks samuti enam kui 0,5 palli võrra kõrgemat usaldustaset tegelikust, on Sloveenia. Siinkohal tuleb aga märkida, et just sel perioodil, kui Sloveenias ESSi uuring läbi viidi (oktoober 2012 kuni detsember 2012, vt Lisa 1), võitles riik tõsise eelarvekriisiga ning abipaketi taotlemine oli vägagi päevakorral.⁶⁴ Olgugi, et juhtumite arv makrotasandi regressioonianalüüsis on väike (26)⁶⁵, annavad sellised tulemused üsnagi tugevat kinnitust Hüpotees 1.1-le: väga kehva eelarvedistsipliiniga riikides on usaldus parlamendi suhtes selgelt madalam.

Seega said empiirilist kinnitust kõik makrotasandi endogeensed ehk režiimi objektiivse tulemuslikkuse mõju parlamendi usaldusele käsitlevad hüpoteesid (H1, H1.1 ja H2).

Kolmas hüpotees (H3), mis põhines makrotasandi eksogeensel lähenemisel aga statistilist kinnitust ei leidnud. Kuigi nii sotsialistliku kui parempoolse autoritaarse poliitilise lähiajalooga riikides on usaldus parlamendi vastu keskmiselt märgatavalt madalam kui Lääne-Euroopa riikides, on see selgitatav režiimi tulemuslikkuse indikaatoritega. Sealjuures parempoolse autoritaarse minevikuga riikides (Hispaania ja

⁶⁴ Sloveenia «viimasel katsel» abipaketti vältida, *Postimees* - <http://eesti.info/uudised/uudis.php?uid=1518717> (vaadatud: 08.08.2014)

⁶⁵ Samas tuleb rõhutada ka seda, et demokraatlike Euroopa riikide „populatsioonist“ on esindatud enam kui pooled riigid. Seega ei ole 26 riigijuhtumit võrdeline 26 juhtumiga indiviiditasandil, vaid võimaldab kindlasti oluliselt tugevamaid järeldusi teha.

Portugal) võiks üldise elatus- ja korruptsioonitaseme põhjal ennustada märgatavalt kõrgemat usaldust parlamendi vastu. Küll aga on kummaski riigis tõsised probleemid fiskaaldistsipliiniga, samuti on majandus languses. Seega on nendes riikides just viimaste aastate arengud majanduses põhjustanud tugeva languse parlamendi usaldustasemes. Kesk- ja Ida-Euroopa silmas pidades on sellised tulemused tulevikku silmas pidades pigem positiivsed. Kui režiimid suudavad parandada inimeste elatustaset, juurida välja korruptsiooni avalikust sektorist ning hoida riigi rahaasjad korras, võib eeldada ka rahva usalduse tõusu. Erinevat paljudest Lääne-Euroopa maadest ei ole KIE riigid „jõudnud“ end kahekümne demokraatia-aasta jooksul veel väga sügavatesse võlgadesse mässida. Keskmise riigivõlg (protsendina SKP-st) on KIE riikides märgatavalt väiksem. Samas on vaja tasakaalus eelarve tingimustes tagada ka elanike heaolutaseme tõus ning see on juba oluliselt keerukam ülesanne.

Seda, et postkommunistlike riikide parlamendid ja muud demokraatlikud institutsioonid võivad pälvida rahva seas kõrgema usalduse kui oluliselt pikemate demokraatiatraditsioonidega ning kõrgema elatustasemega riigid, kinnitavad ka alapeatükis 4.1 väljatoodud andmed. Näiteks Eestis (kus on kaasatud KIE riikidest usaldus kõige kõrgem) on usaldus parlamendi suhtes kõrgem kui Iirimaa ja Itaalias - riikides, mis nii demokraatia kestuse kui majandusliku arengu osas on Eestist kaugel ees. Küll aga on Eesti valitsussektor suutnud Itaalia ja Iirimaaaga võrreldes väga hästi hallata riigieelarvet, samuti on tajutud korruptsioonitase Eestis võrreldes Itaaliaga märgatavalt madalam.

Samas ei saa makrotasandi eksogeenseid muutujaid võrrandist kindlasti lõplikult maha tõmmata. Statistiliselt on väga keeruline uurida erinevate kultuuriliste elementide mõju. Antud uuringu raamidest jäi välja sotsiaalse kapitali taseme võimalik mõju parlamendi usaldamisele. Ei saa välistada, et mõningates kultuurides on inimesed üldiselt usaldavamad, nii teiste inimeste kui ka riigiinstitutsiooni suhtes. Sellised tendentsid võivad väljenduda ka poliitilises kultuuris, mida ei saa küll enam poliitilise süsteemi suhtes eksogeenseks teguriks nimetada, kuna see põhineb poliitiliste tegutsejate endi käitumisel. Konsensuslikumat poliitilist kultuuri on korduvalt seostatud kõrgema usalduse poliitiliste institutsioonide suhtes, kuna see on inimeste jaoks vähem eemaletõukav kui väga jõulisel konkurentsil põhinev ja erinevaid „alatuud võtteid“

sisaldav parteidevaheline võimuvõitlus (Bovens ja Ville 2008, Oskarsson 2010). Mõnetist kinnitust sellele eeldusele pakkus režiimi tulemuslikkuse indeksi ja parlamendi usalduse hajuvusdiagrammilt leitud riikide „kobar“. Nimelt asuvad sellel diagrammil (vt ptk 4.2, Joonis 8) üksteisele väga lähedal Soome, Rootsi ja Taani⁶⁶. Nendes riikide poliitilises kultuuris on leitud mitmeid ühisosi ning on arutletud Põhjamaise konsensuskultuuri üle, kus rõhk ei ole mitte vastandumisel, vaid kompromisside leidmisel erinevate tegutsejate vahel.⁶⁷ Selline poliitiline kultuur tekitab inimeste seas üldiselt vähem negatiivseid tundeid ning võib viia suurema usalduseni institutsiooni vastu. Selliste seose täpsemaks uurimiseks oleks aga tarvis kasutada kvalitatiivsemaid meetodeid ning uurida riike ning nende poliitilisi kultuure eraldi.

Hoolimata sellest, et makrotasandi eksogeensete tegurite mõju osas käesolev töö midagi kinnitada ei suutnud, võib siiski öelda, et riikidevahelised erinevused parlamendi usaldamise tasemes on läbi makrotasandi (tulemuslikkuse) muutujate vägagi edukalt selgitatavad. Mudel, mis hõlmab endas SKP (elaniku kohta) ja CPI kombineeritud indeksit ning dihhotoomset muutujat rahvusvahelise majandusabipaketi kohta, selgitab 85 protsenti variatsioonist riikidevalimis.

Indiviiditasandil on aga uurimise all enam kui 47 000 juhtumit ning variatsiooni selgitamine nende vahel on märksa keerukam. Indiviiditasandi seoste uurimiseks otsustasin statistilise mudeli ehitada üles järk-järgult. Kuna võrdlevad andmed kinnitasid väga suuri riikidevahelisi erinevusi usaldustasemes, tuli seda kindlasti arvesse võtta. Kaasasin kontrollmuutujatena mudelisse riike tähistavad dihhotoomsed muutujad, mille eesmärk on kontrollida just neid riikidevahelisi suuri erinevusi keskmistes usaldustasemetes.⁶⁸ Vaid riigimuutujatest koosnev Mudel 1 demonstreerib, et ca 23% indiviididevahelisest variatsioonist parlamendi usaldamises tuleneb otseselt riigitasandilt. Võttes arvesse seda, et riigitasandil on juhtumeid vaid 26, samas kui indiviiditasandil kümneid tuhandeid, on see protsent väga kõrge. Sellise juhtumite arvu

⁶⁶ Tinglikult võib sinna kobarasse lisada ka Norra, kus usaldus parlamendi vastu on uuritud riikide seas kõige kõrgem, ent kuna Norra SKP elaniku kohta on väga kõrge ka võrreldes teiste Põhjamaadega, ennustabki mudel Norrale umbes nii kõrget usaldust nagu seal näha võib.

⁶⁷ Vt nt Tapio Raunio ettekanne Põhjamaade poliitilise kultuuri teemal - http://www.oulu.fi/intl/scandi/Kurssimateriaali_2011/Comparative%20Nordic%20Politics_2011.pdf (vaadatud: 10.08.2014)

⁶⁸ Olukorda piltlikult kirjeldades võib öelda, et erinevate riikide regressioonijooned asuvad erinevatel kõrgustel (st erinevatel Y-i väärtustel).

kontrasti juures võib küllaltki tähtsaks pidada juba seda, kui teise tasandi muutujate tähtsus indiviiditasandi variatsiooni selgitamises ületab 5 protsenti (Van der Meer 2010: 525). Samuti võib näha, et viimase kümnendi jooksul on riikidevaheline variatsioon suurenenud. 2002-2006. aasta (esimene, teine ja kolmas laine) ESSi andmeid uurinud Van der Meer (2010) leidis, et toona tulenes riigitasandilt u 15 protsenti indiviididevahelisest variatsioonist⁶⁹. Mis võiks olla sellise riikidevahelise variatsiooni tõusmise põhjus? Oletuslikult võib eeldada, et suurenenud on käärid režiimide tulemuslikkuse vahel. Aastatel 2002-2006 oli enamikes Euroopa riikides majandusliku kasvu periood ning eelarveprobleemid ei tundunud veel nõnda drastilised. Vahepealne kriis näitas aga hoopis selgemalt, millistes riikides on valitsussektor suutnud ajada jätkusuutlikku poliitikat ning millistes mitte. Sellise riigitasandi tähtsuse (võimaliku) tõusu tagamaade uurimine ei kuulu käesoleva töö uurimisküsimuste alla, ent oleks kindlasti põnev ja vajalik uurimisteema edasiseks.

Indiviiditasandi tegurite mõju parlamendi usaldamisele käsitlevad hüpoteesid (H4-H8) said suuremal või väiksemal määral kinnitust, samuti õigustas end mudeli järk-järgulise ülesehitamise meetod.

Mudelid kinnitasid, et parlamendi usaldus on kõrgem sotsiaalsete ja poliitiliste võitjate, demokraatiat hindavate ja poliitikast huvitatud inimeste seas, kes on rahul režiimi majandusliku tulemuslikkusega ning avalike teenuste (haridus- ja tervishoiusüsteem) kvaliteediga. Eriti tähtsaks muutujaks on just rahulolu riigi majanduse olukorraga, mille mõjutugevus on võrreldes teiste muutujatega kordades suurem. Vaid eksogeenseid muutujaid kaasava mudeli (Mudel 2) ja täismudeli, kuhu on kaasatud ka indiviiditasandi endogeensed muutujad (Mudel 3) võrdlemine toob esile nii oodatud kui mõnevõrra üllatuslikke kontraste.

Kõige keerukamad on seosed „sotsiaalse võitja“ karakteristikute ja parlamendi usaldamise vahel. Neist selgeim on kõrghariduse omamise positiivne mõju, mis säilib ka režiimi tulemuslikkuse muutujate lisamise järel mudelisse. Keskmiselt seostub kõrghariduse omamine u 0,3 palli võrra kõrgema usaldusega parlamendi vastu. Selline tulemus vastab ootustele, kuna demokraatlikes riikides on üldjuhul täheldatud, et

⁶⁹ Kuna erinevates lainetes ei ole kaasatud täpselt samad riigid, ei saa tulemusi ka päris otseselt võrrelda ning ka seda väljatoodud põnevat kontrasti ei tasu võtta teadusliku väitena.

haritumad inimesed usaldavad poliitilisi institutsioone enam. Kui hariduse osas avaldab tugevamat mõju referentskategorias kõrgem väärtus ning madalama (alg- ja põhiharidus) osas on tulemused küllaltki vastuolulised, siis sissetulekuga rahulolu puhul on selgem mõju just referentskategoriaga võrreldes kehvema hakkamasaamise konstateerimisel. Samas kui kaasata mudelisse režiimi tulemuslikkusega rahulolu indikaatorid, langeb leibkonna sissetulekuga rahulolu tähtsus mitmekordselt ning paljudes riikides eraldivõetuna kaotab üldsegi statistilise tähtsuse. Sellist tulemust võis eelnevate uuringute põhjal ka ette näha. Selle asemel, et konstateerida sotsiotroopse majandushinnangu selgelt suuremat tähtsust leibkondliku majandushinnanguga võrreldes (mis koefitsiente vaadates on mõistagi ilmne), võtsin vaatluse alla nende kahe hinnangu mõjude kattuvuse. Leibkondliku sissetulekuga rahulolu muutujate regressioonikoefitsiendid vähenesid riigi majanduse hinnangu lisamisel ca neljakordselt. See kinnitab, et nende kahe muutuja mõju on märgatavas osas kattuv. See kattuvus hõlmab endas aga peaaegu kogu egotsentrilise hinnangu mõju parlamendi usaldamisele, samas kui sotsiotroopse osas „jääb üle“ veel märgatav osa unikaalset mõju, mida teised muutujad ei selgita. Süvendatud analüüs, kus sõltuvaks muutujaks oli rahulolu riigi majandusliku olukorraga, kinnitas, et võrreldes teiste eksogeensete indiviiditasandi teguritega, on just leibkondliku sissetulekuga rahulolul sotsiotroopsele majandushinnangule tugevaim mõju ning läbi selle on leibkondlikul sissetulekul parlamendi usaldamisele tegelikult märgatavalt tugevam efekt, kui ptk 4.3-s esitatud täismudel näitab. Selline kaheastmeline seos illustreerib seda, et poliitiliste institutsioonide usaldamise selgitamisel ei ole kasulik vaid mikro- ja makrotasandi (viimastel aastatel kõige populaarsem suund), vaid ka ekso- ja endogeensete tegurite ühendamine.

Mõnevõrra üllatuslikuks leiuks, mis kahe mudeli (eksogeense ja täismudeli) võrdlemisel ilmnes, oli naiste koefitsiendi märgatav muutumine positiivseks ja ka statistilise tähtsuse omandamine. See positiivne mõju parlamendi usaldamisele avaldub just režiimi tulemuslikkusega rahulolu (ja ka poliitilise huvi) muutujate mõju kontrollimisel. Samas on mõjukoefitsient siiski väga väike (0,08) ning põhjapanevaid järeldusi sellest teha ei saa. Küll aga suunas selline kontrast mudelite vahel vaatlema sõltumatute muutujate väärtusi soo lõikes ja tõi esile huvitava tõsiasja, et naised hindavad režiimi

majanduslikku ja poliitilist tulemuslikkust meestega võrreldes märksa kriitilisemalt. Samuti on naised märgatavalt vähem huvitatud poliitikast.

Poliitilise võitja muutuja mõju säilib küllalt tugevana ka režiimi tulemuslikkusega rahulolu muutujate lisamisel mudelisse, viidates ka selle muutuja otsesele mõjule institutsioonide usaldamisele. Poliitilised võitjad usaldavad parlamenti märgatavalt rohkem kõikides valimisse kuuluvates riikides. Selline järelduse kinnitab töö esimeses peatükis tehtud jaotust, mille kohaselt asub poliitiliste institutsioonide usaldamine hajusa ja spetsiifilise usalduse kontinuumil pigem spetsiifilisemas otsas. Kui usaldus oleks hajusam, ei peaks see, millised erakonnad kuuluvad vastaval ajahetkel valitsusse, kuigivõrd tugevat mõju avaldama.

Režiimi tulemuslikkusest täiesti sõltumatut mõju omab poliitikast huvitumine. Sealjuures on poliitikast huvitatud vastajad parlamendi suhtes enam usaldavad kõikides valimisse kaasatud riikides. Ka demokraatiat enam tähtsustavad vastajad usaldavad kogu mudeli lõikes parlamenti märksa enam. Selliseid tulemusi võib käsitleda pigem positiivsetena, kuna võib eeldada, et ebademokraatlikes ja väga ebaefektiivselt valitsetavates riikides võiksid poliitikast enam huvitatud demokraatlike vaadetega ja kõrgemalt haritud inimesed usaldada režiimi võrreldes teistega hoopiski vähem. Selline võrdlus vabade ja mittevabade riikide vahel oleks kindlasti põnev edasine uurimissuund, kuigi selliste uuringute teostamist võib raskendada usaldusväärsete võrreldavate andmete vähesus.

Käesolevas töös uurisin mikro- ja makrotasandit eraldi, samm-sammult. Uurimaks kaht tasandit üheaegselt, tuleb kasutada metodoloogiliselt mõnevõrra keerukamaid mitmetasandilisi mudeleid. Samas ei ole ka mitmetasandiline mudel „võluvits“, mis automaatselt erinevate tasandite muutujate mõju vastuvaidlematu kindlusega selgeks teeb. Kaasates mudelitesse korraga nii indiviidi- kui makrotasandi muutujad, on jõutud järeldusteni, et nt SKP elaniku kohta ei mõjutagi parlamendi usaldamist (Van der Meer 2010) või tajutud korruptsioonitase (CPI) ei oma (otsest) mõju rahulolule demokraatia toimimisega (Lühiste 2013). Käesolev uurimus, kus vaatlen makrotasandit eraldi, viib aga järelduseni, et nii SKP kui tajutud korruptsioonitase omavad parlamendi usaldamisele vägagi tugevat mõju. Kuidas on võimalik, et SKP ja CPI koondindeks selgitab 80% riikidevahelisest variatsioonist parlamendi usaldamises, ent

mitmetasandilises mudelis selliste makrotasandi tulemuslikkuse indikaatorite mõju indiviiditasandi sõltuvale muutujale ühtäkki kaob? Leian, et just seda probleemi aitab lahendada käesolevas töös esitatud teoreetiline mudel, mis asetab kesksse kohale indiviiditasandi endogeensed ehk režiimi tulemuslikkusega rahulolu väljendavad muutujad. Nagu alapeatükis 4.4 demonstreeritud, on ka keskmine hinnang režiimi majanduslikule tulemuslikkusele tugevalt mõjutatud riigi SKP-st elaniku kohta ja CPI-st. Seega väidan, et kui SKP ja/või CPI mõju mitmetasandilises mudelis kaob, ei tähenda see, et need tegurid ei mõjuta indiviidide usaldust parlamendi suhtes, vaid nende mõju on lihtsalt vahendatud individuaalsetest hinnangutest režiimi tulemuslikkusega rahulolule.

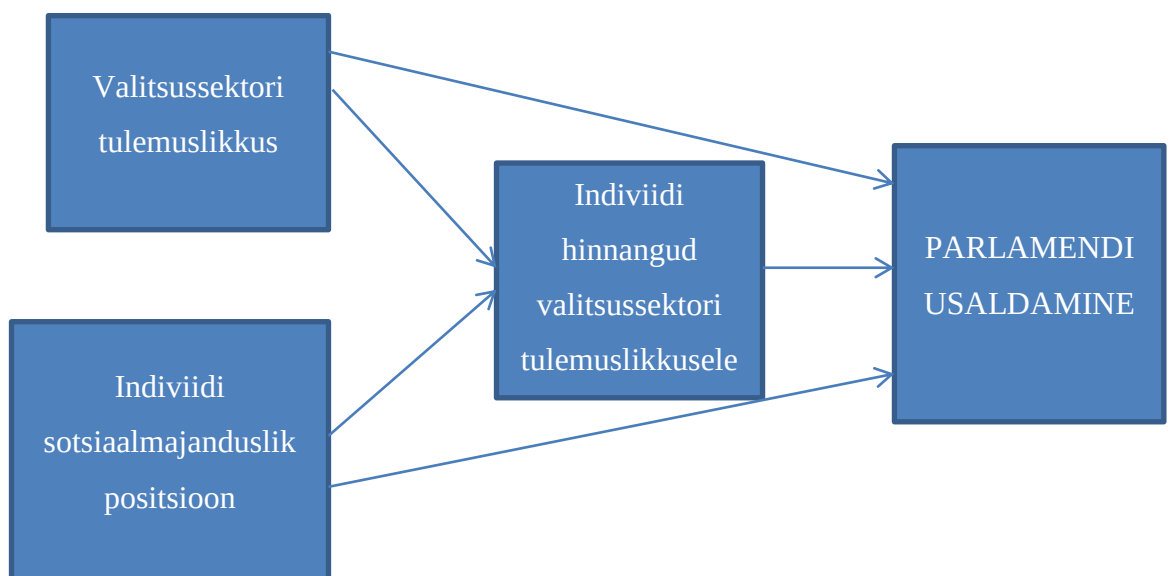
Samuti on edasiseks uurimiseks väga viljakas pinnas kindlasti see, kuidas riigitasandi muutujad mõjutavad indiviiditasandi muutujate seoseid institutsioonide usaldamisega. Võimalikke seosed uurisin ka käesoleva töö empiirilise osaga tegeledes. Proovides samade muutujatega indiviiditasandi mudelit kõikides valimisse kuuluvates riikides eraldi, võis tõepoolest tuvastada märgatava variatsiooni nii kogu mudeli seletusjõus kui ka näiteks kõige tähtsama muutuja – riigimajandusega rahulolu – koefitsientides. Küll aga paistab see variatsioon olema üsnagi juhuslik ning mingisugust mustrit tabada on keeruline. Teooria kohaselt võiks eeldada, et rikkamates riikides on majandushinnangu mõju parlamendi usaldamisele madalam⁷⁰, ent andmed sellele tõsiseltvõetavat kinnitust ei anna. 26 riigiga regressioonimudelis võib küll näha õiget mõjusuunda (mida rikkam riik, seda madalam majandusega rahulolu koefitsient), ent mõju on nõrk ning ei mahu statistilistesse veapiiridesse ($p=0,072$). Kõige kõrgem on majandusega rahulolu koefitsient Ungaris, Ühendkuningriigis, Eestis ja Hispaanias, kõige madalam aga Küprosel, Šveitsis ja Slovakkias. Ka sellised riikide kooslused ei viita kuigi tugevale mustrile.

Mõnevõrra paljulubavamalt mustrit võib näha kõrghariduse mõju osas parlamendi usaldamisele: positiivne koefitsient on märgatavalt tugevam riikides, kus korruptsioonitase on madalam. Kõige enam positiivset mõju omab kõrgharidus parlamendi usaldamisele sellistes riikides nagu Prantsusmaa, Saksamaa, Taani, Island,

⁷⁰ Kerge sellise seose (sõltuvaks muutujaks küll rahulolu demokraatia toimimisega) leiab Kadri Lühiste (2013), ent mõju on üsnagi nõrk.

Norra ja Rootsi (koefitsient 0,5-0,7), samas kui Leedus ja Ukrainas on kõrghariduse mõju negatiivne⁷¹ ning Itaalias, Hispaanias, Portugalis, Slovakkias, Ungaris ja Küprosel nullilähedane ja statistiliselt tähtsusetu. Selliste seoste täpsem uurimine mitmetasandiliste regressioonimudelite abil pakub edasiseks kindlasti palju võimalikke suundi. Kindlasti peaks ka edasised uuringud võtma arvesse parlamendi usalduse mitmedimensioonilisust ning kõrvale ei tasu ei mikro- ega makrotasandit ega endo- ja eksogeenseid lähenemisi. Kuna käesolevas töös leidsin kinnitust vaid indiviiditasandi endo- ja eksogeensete ja makrotasandi endogeensete muutujate mõjule parlamendi usaldamisele, esitan ptk 2.4 lõpus esitatud joonise kujul, mis vastab empiirilistele tulemustele. See, et välja on jäetud makrotasandi eksogeenne poliitilisel ajalool põhinev lähenemine (mille mõju tuvastada ei õnnestunud), ei tähenda aga, et see ei vääriks edasist uurimist.

Joonis 11. Skemaatiline kujutis parlamendi usaldust mõjutavatest muutujatest.

⁷¹ Ukrainas ei oma seos küll statistilist tähtsust)

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli teha kindlaks, millised muutujad mõjutavad millises ulatuses rahvusparlamentide usaldamist demokraatlikes Euroopa riikides. Uurimuse lähtepunktiks oli käsitus poliitilisest usaldusest kui mitmedimensioonilisest nähtusest.

Magistritöö esimene osa keskendub sõltuva muutuja lahtimõtestamisele. Lähtun poliitilise usalduse käsitlemisel „õhukese“ usalduse definitsioonist, mille kohaselt ei ole usaldus riiklike institutsioonide vastu samastatav usalduse intensiivsemate vormidega. Pigem on tegu valitsussektori legitiimsuse ja demokraatlike „mängureeglite“ tunnustamisega. Erinevad uuringud kinnitavad, et inimesed tajuvad poliitilisi institutsioone ühtse kogumina: hinnangud erinevate institutsioonide usaldusele on omavahel tugevas korrelatsioonis. Seetõttu operatsionaliseeritakse institutsionaalne usaldus tihti peale läbi indekse, mis koondavad endas hinnangud mitmete institutsioonide usaldusele. Siiski võib erinevate riiklike institutsioonide usaldamise osas näha ka teatavaid erinevusi nii teoreetilisel kui empiirilisel tasandil. Jaotan institutsioonid nende funktsioonide ja olemuse põhjal kaheks: rakendus- ja esindusinstitutsioonid. Rakendusinstitutsioonide hulka kuuluvad politsei, kohtusüsteem, relvajõud, samuti ka avalik teenistus ning selle erinevad osad. Nendelt institutsioonidelt eeldatakse erapooletust ning poliitilist neutraalsust. Samuti võib inimestel nende institutsioonidega suurema tõenäosusega olla isiklikke kokkupuuteid. Töös kasutatava „õhukese“ usalduse definitsiooniga haakuvad paremini esindusinstitutsioonid, mis tegelevad otseselt poliitikaga. Selliste institutsioonide olemuse alla kuulub poliitiline võimuvõitlus ja huvide konflikt. Esindusinstitutsioonid on parlament, valitsus ja erakonnad.

Euroopa Sotsiaaluuringu küsimustikus palutakse inimestel anda hinnang enda usaldusele viie riikliku institutsiooni vastu. Kaks neist – kohtusüsteem ja politsei – kuuluvad rakendusinstitutsioonide hulka. Erakonnad ja poliitikud on aga inimeste silmis pigem poliitilised tegutsejad kui institutsioonid, samuti on usaldus erakondade ja poliitikute vastu omavahel väga tugevas korrelatsioonis. Seega jõuan järeldusele, et saamaks kõige täpsemat pilti kesksete demokraatlike poliitiliste institutsioonide

usaldamise kohta „õhukese usalduse“ kontekstis, tasub võtta vaatluse alla just usaldus rahvusparlamendi vastu. Usaldus parlamendi kui demokraatia sümboli vastu iseloomustab kõige paremini inimeste suhtumist poliitilise süsteemi legitiimsusesse.

Töö teises osas võtan vaatluse alla sõltumatud muutujad ehk tegurid, mis mõjutavad parlamendi usaldamist. Lähenemised poliitiliste institutsioonide usalduse selgitamisele võib kahe dimensiooni alusel jaotada neljaks. Jaotuse aluseks olevad dimensioonid on: 1) endo- ja eksogeensus 2) indiviidi ja süsteemi tasand.

Endogeensed ehk sisetekkkelised lähenemised seletavad poliitilist usaldust läbi režiimi poliitilise ja majandusliku tulemuslikkuse ning institutsionaalse struktuuri (süsteemi tasand) ja indiviidide hinnangute režiimi tulemuslikkusele (indiviidi tasand). Eksogeensete ehk välistekkeliste teooriate kohaselt võib usaldus poliitiliste institutsioonide vastu tuleneda aga teguritest, mis ei ole seotud sellega, mida ja kuidas institutsioonid teevad. Usaldus on selliste lähenemiste kohaselt hoopis poliitilise süsteemi väliste tegurite nagu ajalugu, kultuur ja sotsiaalne kapital (süsteemi tasand) ning indiviidi sotsiaaldemograafiliste karakteristikute ja vaadete tagajärg. Lähtun käesolevas uurimuses käsitlesest, mille kohaselt ei ole need neli erinevat lähenemist üksteisest eraldiseisvad. Võti poliitiliste institutsioonide usaldamise ja mitteusaldamise selgitamisele peitub just erinevate lähenemiste ühendamises. Viimasel kümnendil on hoogu kogunud kahetasandiline lähenemine, mis ühendab endas indiviidi ja süsteemi tasandi ning käsitleb usaldust nendevahelise interaktsiooni tulemina. Käesolevas töös rõhutan, et unustada ei tohi ka ekso- ja endogeensete muutujate omavahelisi seoseid. Sellistelt lähtealustelt visandan teoreetilise mudeli, mille keskmes on indiviidi tasandi endogeensed muutujad ehk inimeste rahulolu režiimi tulemuslikkusega. Eeldan, et hinnangud režiimi tulemuslikkusele, mis tihtipeale on statistilistes mudelites kõige tugevamate mõjukoefitsientidega muutujad, on omakorda mõjutatud nii makrotasandi muutujatest kui ka indiviidi tasandi eksogeensetest muutujatest (isiklik heaolutase, haridus, vaated) ning vahendavad nende mõju parlamendi usaldusele.

Töö kolmandas osas püstitan teises peatükis esitletud teoreetilise raamistiku põhjal kaheksa hüpoteesi. Hüpoteesid käsitlevad nelja peamise lähenemise alla kuuluvate muutujate otsest mõju parlamendi usaldamisele. Esialgsete hüpoteeside paikapidavuse kontrollimise järel kavandan süvendatud analüüsi, mille eesmärgiks on teha kindlaks,

kas indiviidi tasandi endogeensete muutujate asetamine teoreetilises mudelis keskssele vahemuutuja kohale omab ka empiirilist alust.

Hüpoteeside kontrollimiseks kasutan nii makrotasandi tulemuslikkuse indikaatoreid (SKP elaniku kohta ja korruptsioonitajumise indeks) kui indiviidi tasandi uuringuandmeid. Indiviidi tasandi andmed pärinevad Euroopa Sotsiaaluuringu kuuendast lainest. Käesoleva magistritöö valimisse on kaasatud 26 demokraatlikku Euroopa riiki. Uuring viidi kaasatud riikides läbi 2012-2013. aastal, seega on andmed värsked ning igati aktuaalsed.

Töö viimases osas teostan eelnevalt visandatud plaani järgi empiirilise analüüsi, kasutades lineaarset OLS regressioonanalüüsi. Rakendan järk-järgulist lähenemist, alustades makrotasandi hüpoteeside kontrollimisega, jätkates indiviidi tasandi eksogeensete muutujatega ning viimaks lisan ka režiimi tulemuslikkuse hinnangud (indiviidi tasandi endogeensed muutujad). Makrotasandi analüüsis on sõltuvaks muutujaks riigi keskmine usaldus parlamendi suhtes ning analüüs kinnitab, et režiimi tulemuslikkuse indikaatorid seletavad riikidevahelist variatsiooni väga edukalt. Rikkamates ja vähemkorrumpeerunud riikides usaldavad inimesed parlamenti keskmiselt märksa enam. Tugeva omavahelise kollineaarsuse tõttu on keeruline eristada elatustaseme (SKP PPP) ja tajutud korruptsioonitaseme mõju sõltuvale muutujale, ent võib eeldada, et mõlemad muutujad on tähtsad. Elatus- ja korruptsioonitaset kombineeriv režiimi tulemuslikkuse indeks seletab ligi 80% variatsioonist sõltuvas muutujas. Lisaks saab kinnitust ka hüpotees, mille kohaselt mõjutab usaldust parlamendi vastu ka riigi eelarvedistsipliin. Rahvusvahelise abipaketi saanud riikides on usaldus parlamendi vastu (korruptsiooni ja SKP mõju kontrollimise korral) umbes 1 palli võrra madalam.

Küll aga ei saa kinnitust hüpotees, mille kohaselt autoritaarse poliitilise lähiajalooga riikides võib näha senini kestvat negatiivset mõju parlamendi usaldamisele. Kuigi viimase poole sajandi jooksul autoritaarse korra all elanud riikides on usaldus võrreldes pikaajaste Lääne-Euroopa demokraatiatega madalam, on see erinevus selgitatav endiste autoritaarsete režiimide madalama tulemuslikkusega. Postkommunistlikes KIE riikides on sealjuures peamiseks probleemiks madal elatustase ning kohati ka kõrge korrumpeerituse aste, samas kui Lõuna-Euroopa autoritaarse minevikuga riikides

(Hispaanias ja Portugalis) paistab usaldust langetavat kesine eelarvedistsipliin ning majanduse kehv hetkeolukord.

Tulenevalt väga suurtest riikidevahelistest erinevustest keskmises usaldustasemes, alustan indiviidi tasandi variatsiooni uurimist just sellest, kui suurt mõju avaldab see, mis riigist vastaja pärit on. Tulemused kinnitavad, et ligi veerand indiviidi tasandi variatsioonist sõltuvas muutujas tuleneb riigi tasandilt. Arvestades kui väike on kaasatud riikide hulk võrreldes indiviidide arvuga, võib niisugust makrotasandi muutuja osakaalu variatsioonis pidada küllaltki suureks. Indiviiditasandi eksogeensete muutujate lisamine mudelisse tõstab seletusvõime peaaegu 30 protsendini. Statistiliselt kõige tugevamat mõju omavad poliitiliste võitjate hulka kuulumist ja poliitilist huvi käsitlevad muutujad. Ka demokraatia tähtsustamine omab parlamendi usaldusele tugevat positiivset mõju. Sotsiaalsete võitjate hüpoteesi alla kuuluvate muutujate mõju on mõnevõrra nõrgem, ent siiski saab kinnitust, et haritumad ja oma sissetulekuga rohkem rahul olevad vastajad usaldavad parlamenti enam. Küll aga ei oma negatiivset mõju rahvusvähemuse hulka kuulumine. Teiste muutujate mõjude kontrollimisel on rahvusvähemuse hulka kuulumisel usaldusele lausa positiivne mõju. Sellest võib järeldada, et enamikes Euroopa riikides ei tunne rahvusvähemuste esindajad end oma päritolu tõttu sotsiaalsete kaotajatena.

Indiviidi tasandi endogeensete muutujate lisamisel tõuseb aga mudeli seletusvõime 43 protsendini ning rahulolu riigimajandusega omab parlamendi usaldamisele kolm korda tugevamat mõju kui ükski teine muutuja. Statistiliselt märkimisväärne ja tugev on ka haridus- ja tervishoiusüsteemiga rahulolu mõju sõltuvale muutujale.

Seega saavad kinnitust kõik indiviidi tasandi hüpoteesid (H4-H8). Samuti kinnitavad empiirilised tulemused eelnevalt oletatud: kõige tugevamat mõju omavad muutujad mudelis on indiviidi tasandi hinnangud režiimi tulemuslikkusele. Samuti vähendab endogeensete muutujate lisamine mudelisse mõningate eksogeensete muutujate mõju. Eriti märgatavalt langeb leibkondliku sissetulekuga rahulolemise mõju, mis tähendab, et sotsiotroopse ja egotsentrilise majandushinnangu mõju on paljuski kattuv. Kuna eriti tugevat mõju omab just rahulolu režiimi majandusliku tulemuslikkusega, võtan selle muutuja edasise uurimise alla.

Süvendatud analüüs näitab, et indiviidi rahulolu riigi majanduse olukorraga on väga tugevalt sõltuv sellest, mis riigis inimene elab. Riigitasandi muutujad seletavad lausa 36% individidevahelisest variatsioonist. Indiviiditasandi eksogeensetest muutujatest omab tugevaimat mõju rahulolu leibkondliku sissetulekuga. Kui parlamendi usaldust selgitava indiviidi tasandi mudeli (kuhu on kaasatud ka endogeensed muutujad) kohaselt on toimetulekuga raskustes olevate vastajate seas usaldus u 0,1 palli võrra madalam, siis toimetulekuraskuste mõju rahulolule riigi majandusega on -0,8 palli. Ühe palli võrra kõrgem hinnang majandusele seostub 0,35 palli võrra kõrgema usaldusega parlamendi suhtes. Nende koefitsientide korrutamine näitab, et läbi riigi majandusega rahulolu mõjutamise võib aga leibkondliku sissetulekuga mitte rahulolemise negatiivne mõju parlamendi usaldamisele olla ligi 0,3 palli.

Makrotasandi analüüs kinnitab, et individide keskmine rahulolu majandusega (riigiti) on tugevalt seotud korruptsiooni- ja elatustasemega, samuti omavad teatavat mõju majanduskasv ja eelarvedistsipliin. Kombineerituna seletavad need muutujad 74% riikidevahelistest erinevustest elanike rahulolus majandusega.

Seega saab kinnitust eeldus, et indiviidi tasandi hinnangud rahulolule riigi majandusega on tugevalt mõjutatud režiimi objektiivsest tulemuslikkusest ning märgatavat mõju omab ka isiklik majanduslik toimetulek. Seega saab töö teoreetiline mudel empiirilist kinnitust ning võib järeldada, et indiviidi tasandi endogeensed muutujad on tõepoolest parlamendi usaldamise selgitamises kesksel kohal, kuna vahendavad ka teiste muutujate mõju. Sellised tulemused lähevad vastuollu järeldustega, mille kohaselt indiviidi rahulolu isikliku majandusliku olukorraga ei oma institutsioonide usaldamisele mõju. Samuti ei saa kirjeldatud tulemuste valguses nõustuda väidetega nagu ei mõjutaks SKP elaniku kohta või tajutud korruptsioonitase tegelikult usaldust institutsioonide vastu. Leian, et selliseid järeldusi tehes on jäetud tähelepanuta fakt, et nende muutujate mõju kaob just seoses režiimi tulemuslikkusega rahulolu lisamise tõttu mudelisse. Indiviidi tasandi endogeensete muutujate vahendava mõju eiramine võib seega viia poolikute järeldusteni.

Loodan, et käesolev magistritöö annab panuse poliitiliste institutsioonide usalduse mitmedimensioonilise käsitlemise arendamisse ning et töös arendatud teoreetiline mudel leiab ka edasist kasutust.

Kasutatud kirjandus

- Bovens, M. & Wille, A. (2008). Deciphering the Dutch Drop: Ten Explanations for Decreasing Political Trust in The Netherlands. *International Review of Administrative Sciences*, vol 74, lk 283–305.
- Bovens, M. & Wille, A. (2011). Falling or Fluctuating Trust Levels? The Case of the Netherlands. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 47-66
- Brehm, J & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, vol 41, lk 999-1023.
- Catterberg, G. & Moreno, A. (2005). The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, vol 18, no 1, lk 31–48.
- Citrin, J. (1974). Comment: The Political Relevance of Trust in Government. *The American Political Science Review*, vol 68, no 3, lk 973-988.
- Christensen, T. & Lægreid, P. (2005). Trust in Government: The Relative Importance of Service Satisfaction, Political Factors, and Demography. *Public Performance and Management Review*, 28 (4), lk 487–510.
- Clarke, H.D. & Elliott, E. & Mishler, W. & Stewart, M. & Whiteley, P.F. & Zuk, G. (1992). *Controversies in political economy*. Boulder, CO: Westview.
- Dalton, R. (2004). *Citizen Politics. Fourth Edition*. CQ Press
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS. Third Edition*. Sage.
- Freitag, M. (2006). Bowling the state back in: Political institutions and the creation of social capital. *European Journal of Political Research*, vol 45, lk 123–152.
- Hardin, R. (1999). Do we want trust in government? M.E. Warren (toim.). *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, lk 1-21.

Hay, C. (2007). *Why We Hate Politics?* Polity Press.

Holmberg, S. (1999). Down and Down We Go: Political Trust in Sweden. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 103–122.

Hooghe, M. & Zmerli, S. (2011). Introduction: The Context of Political Trust. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 1-12

Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*. Princeton: Princeton University Press.

Inglehart, R. (1999). Postmodernization Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, 236–256.

Job, J. (2005). How is trust in government created? It begins at home, but ends in parliament. *Australian Review of Public Affairs*, vol 6, no 1, lk 1-23

Klingemann, H-D. (1999). Mapping Political Support in the 1990s: A Global Analysis. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 31–56.

Levi, M. & Stoker, L. (2000). Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, vol 3, lk 475-507.

Lühiste, K. (2006). Explaining trust in political institutions: Some illustrations from the Baltic states. *Communist and Post-Communist Studies*, vol 39, lk 475-496.

Lühiste, K. (2013a). Social Protection and Satisfaction with Democracy: a Multi-level Analysis. *Political Studies*, doi: 10.1111/1467-9248.12080

Lühiste, K. (2013b). *Regime support in European democracies*. University of Tartu Press

- Marien, S. (2011). Measuring Political Trust Across Time and Space. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 13-45.
- McAllister, I. (1999). The Economic Performance of Governments. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 188-203.
- Miller, A. & Listhaug, O. (1999). Political Performance and Institutional Trust. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 204-216.
- Mishler, W. & Rose, R. (2001). What Are the Origins of Political Trust?: Testing Institutional and Cultural Theories in Post-communist Societies. *Comparative Political Studies*, vol 34, lk 30-62.
- Muller, E.N. & Seligson, M.A. (1994). Civic culture and democracy: The question of causal relationships. *American Political Science Review*, vol 88, lk 635-652.
- Newton, K. (1999). Social and Political Trust in Established Democracies. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 169–187.
- Newton, K. (2001). Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. *International Political Science Review*, Vol 22, No 2, lk 201–214
- Norris, P. (1999a). Introduction: The Growth of Critical Citizens? P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 1-30.
- Norris, P. (1999b). Institutional Explanations for Political Support. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 217–235.
- Norris, P. (1999c). Conclusions: The Growth of Critical Citizens and Its Consequences. P. Norris (toim.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press, lk 257–272.

- Offe, C. (1999). How can we trust our fellow citizens? M.E. Warren (toim.). *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, lk 42-87.
- Oskarsson, S. (2010). Generalized trust and political support: A cross-national investigation. *Acta Politica*, vol 45, no 4, lk 423–443.
- Patterson, O. (1999). Liberty against the democratic state: on the historical and contemporary sources of American distrust. M.E. Warren (toim.). *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, lk 151-207.
- Schoon, I. & Cheng, H. & Gale, C. & Batty, D. & Deary, I. (2010). Social Status, Cognitive Ability, and Educational Attainment as Predictors of Liberal Social Attitudes and Political Trust. *Intelligence*, vol 38, lk 144–150.
- Reiljan, A. (2014). Usaldus Riigikogu ja erakondade vastu. Ehin, P. (toim.). *Eesti elanike suhtumine demokraatiasse Euroopa Sotsiaaluuringu andmete põhjal*. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 35-44.
- Reiljan, A. & Pettai, V. (2012). Rahva usaldus Riigikogu vastu 1995–2012, *Riigikogu Toimetised*, nr 26.
- Rose, R. & Mishler, W. (2011). Political Trust and Distrust in Post-Authoritarian Contexts. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 117-140.
- Slomczynski K.M. & Janicka, K. (2009). Structural Determinants of Trust in Public Institutions: Cross-National Differentiation. *International Journal of Sociology*, volume 39, number 1, lk 8-29.
- Zmerli, S. & Newton, K. & Montero, J.R. (2007). Trust in People, confidence in political institutions, and satisfaction with democracy. Van Deth, J.W. & Montero, J.R. & Westholm, A. (toim.). *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. Routledge, lk 35-65.
- Zmerli, S. & Newton, K. (2011). Winners, Losers and Three Types of Trust. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 67-94.

Uslaner, E.M. (2011). Corruption, the Inequality Trap and Trust in Government. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 141-162.

Van de Walle, S. & Bouckaert, G. (2003). Public Service Performance and Trust in Government: The Problem of Causality. *International Journal of Public Administration*, vol 26, no 8-9, lk 891-913

Van der Meer, T. (2010). In What We Trust? A Multi-level Study into Trust in Parliament as an Evaluation of State Characteristics. *International Review of Administrative Sciences*, vol 76, lk 517–536.

Van der Meer, T. & Dekker, P. (2011). Trustworthy States, Trusting Citizens? A Multilevel Study into Objective and Subjective Determinants of Political Trust. Zmerli, S. & Hooghe, M. (toim.). *Political Trust: Why Context Matters*. ECPR Press, lk 95-116.

Warren, M.E. (1999). Introduction. M.E. Warren (toim.). *Democracy and Trust*. Cambridge University Press, lk 22-42.

Summary

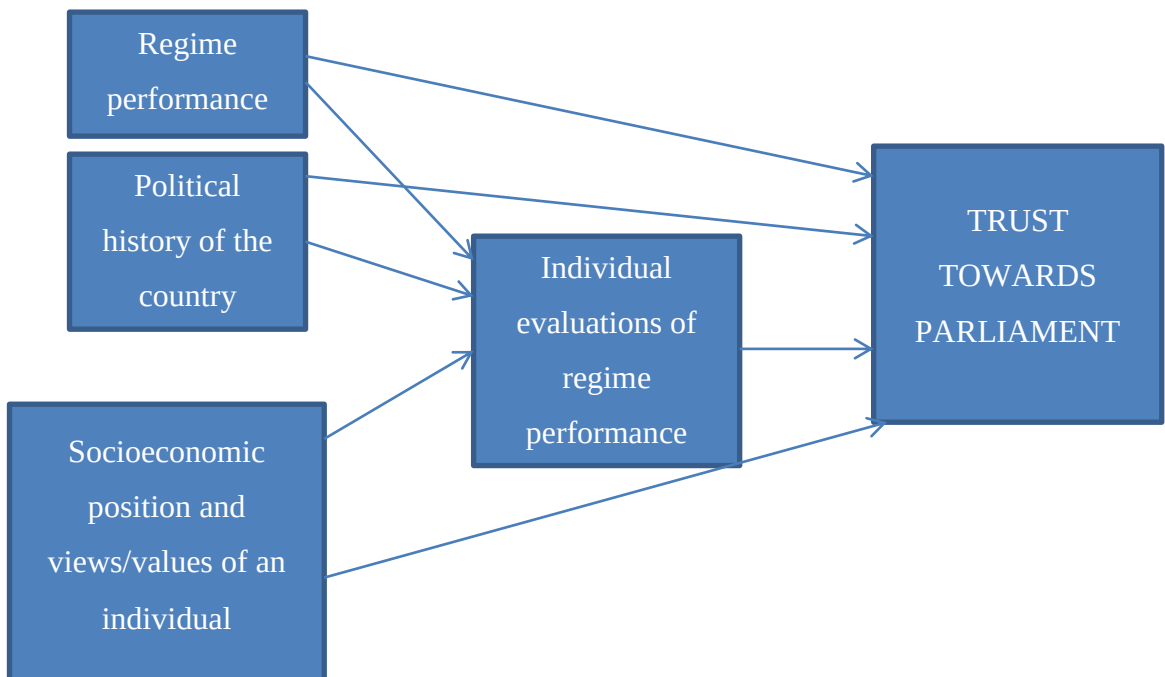
Public trust towards national parliaments in European countries

The aim of this master thesis was to determine which variables and to what extent effect people's trust towards their national parliaments.

I concentrated on trust towards parliament, as parliament is perceived as a central political institution, a cornerstone and a symbol of democracy. Thus, attitudes towards parliament should indicate the general legitimacy of the political system in the eyes of the citizens.

In my research, I take a multidimensional perspective towards political trust, considering it to be a result of an interplay between individual and macro level, as well as exogenous and endogenous (in relation to political system) variables.

The theoretical model that combines four main approaches for explaining political trust (based on two dimensions: micro/macro and exogenous/endogenous) is illustrated on the graph below:

As indicated on the graph, individual evaluations of regime performance have a central position in the theoretical model, as they are expected to mediate the effect of system level variables and exogenous individual level variables to trust in parliament.

In empirical analysis I use up-to-date data from the 6th wave of European Social Survey, also combining it with some macro indicators of regime performance.

Empirical results confirm the direct effects of most variables, except the political history of the country. Trust towards parliaments is higher in countries where the living standard is higher and which are perceived to be less corrupt. Problems with fiscal discipline might also have a negative effect on trust, starting from a certain threshold. GDP per capita, corruption perception index and a dummy variable for countries that have had an international bailout altogether explain 85% of the variance between trust scores among countries.

On the individual level, results indicate that people with higher education and higher satisfaction with their household income; who are interested in politics and prioritize democracy highly; support government parties and are satisfied with the political and economic performance of the regime, have higher trust towards parliament. The dominant variable in the model is clearly satisfaction with the economic situation in the country. The unique effect of that variable is more than three times the size of any other variable. Thus, I also investigate which variables determine satisfaction with regime economic performance. I find that it is very strongly related to country level variables, as more than one third of the variation among individuals is attributable to country level. Also, feeling towards household income has a significant effect on it, as people who are not coping with their present income perceive also state economy as being in worse shape. It is noteworthy that egocentric and sociotropic economic evaluations are included in the same model to explain individual trust towards parliament, the former loses almost all of its effect. It is clear that there is a big overlap between the effect of these two variables on institutional trust. Thus, it is shown that individual economic perceptions mediate the effect of objective regime performance and also individual living conditions, giving empirical support to the theoretical model built in the first chapters of the thesis.

Tunnustus

Käesoleva töö autorina tänan oma juhendajat Piret Ehinit, kes on mind kogu tööprotsessi vältel palju aidanud ja õpetanud. Samuti tänan prof. Vello Pettaid, kes tõi mind parlamendiuuringute teema juurde. Tänan Liisa Talvingut näpunäidete eest töö metodoloogia osas ning oma head sõpra Kristel Vitsa igakülgse abi eest töö lõplikul viimistlemisel.

Lisa 1 – Riikide taustainfo

Riik	Küsitlute arv	Uuringuperiood	SKP (PPP) elaniku kohta (dollarites)	Korruptsiooni-tajumise indeks	Endine režiimitüüp ²	Abipakett	Majanduskasv	Valitsuserakonnad uuringuperioodil	Parlamendi usaldustase (aritm. keskmine)
Albaania	1201	01.12.12 - 12.02.13	10154 (2012)	33 (2012)	Sotsialistlik	Ei	1,3 (2012)	PD, LSI, PR, PDIU	2,90
Belgia	1869	10.09.12 - 24.12.12	39764 (2012)	75 (2012)	Demokraatlik	Ei	-0,1 (2012)	PS, SPA, CD&V, CDH, VLD, MR	5,02
Bulgaaria	2260	09.02.13 - 30.04.13	15828 (2012)	41 (2012)	Sotsialistlik	Ei	0,6 (2012)	GERB	2,11
Eesti	2380	01.09.12 - 28.01.13	24046 (2012)	64 (2012)	Sotsialistlik	Ei	3,9 (2012)	RE, IRL	3,94
Holland	1845	28.08.12 - 30.03.13	42486 (2012)	84 (2012)	Demokraatlik	Ei	-1,2 (2012)	VVD ³	5,29
Hispaania	1889	23.01.13 - 14.05.13	31511 (2012)	65 (2012)	Autoritaarne (parempoolne)	Jah	-1,6 (2012)	PP	3,42
Iirimaa	2628	15.10.12 - 09.02.13	42971 (2012)	69 (2012)	Demokraatlik	Jah	0,2 (2012)	FG, Labour	3,60
Island	752	03.10.12 - 23.03.13	38348 (2012)	82 (2012)	Demokraatlik	Jah	1,5 (2012)	S, VG	4,22
Itaalia	960	01.06.13 -	34303	43 (2013)	Demokraatlik	Ei	-1,9 (2013)	PD, SC,UDC, PDL	3,16

		20.12.13	(2013)						
Küpros	1116	01.10.12 - 31.12.12	30489 (2012)	66 (2012)	Demokraatlik	Jah	-2,4 (2012)	AKEL	3,37
Leedu	2109	21.05.13 - 25.08.13	23876 (2012) ¹	57 (2013)	Sotsialistlik	Ei	3,7 (2012)	LSDP, DP, TT, AWPL	3,14
Norra	1624	14.08.12 - 08.02.13	64839 (2012)	85 (2012)	Demokraatlik	Ei	2,9 (2012)	A, SV, SP	6,28
Poola	1898	19.09.12 - 08.01.13	22350 (2012)	58 (2012)	Sotsialistlik	Ei	1,9 (2012)	PO, PSL	2,95
Portugal	2151	24.10.12 - 20.03.13	25448 (2012)	63 (2012)	Autoritaarne (parempoolne)	Jah	-3,2 (2012)	PSD, CDS-PP	2,50
Prantsusmaa	1968	08.02.13 - 30.06.13	36072 (2012)	71 (2012)	Demokraatlik	Ei	0,0 (2012)	PS, EELV, PRG	4,09
Rootsi	1847	01.10.12 - 05.05.13	42022 (2012)	88 (2012)	Demokraatlik	Ei	0,9 (2012)	M, C, FP, KD	5,93
Saksamaa	2958	06.09.12 - 22.01.13	41860 (2012)	79 (2012)	Demokraatlik	Ei	0,7 (2012)	CDU/CSU, FDP	4,85
Slovakkia	1847	24.10.12 - 06.03.13	25333 (2012)	46 (2012)	Sotsialistlik	Ei	1,8 (2012)	SMER-SD	3,1
Sloveenia	1257	01.10.12 - 31.12.12	27915 (2012)	61 (2012)	Sotsialistlik	Ei	-2,5 (2012)	SDS, DESUS, NSI, SLS, LGV (DL)	2,96
Soome	2197	03.09.12 - 02.02.13	38389 (2012)	90 (2012)	Demokraatlik	Ei	-1,0 (2012)	KOK, SDP, VIHR, SFP, KD, VAS	5,91
Šveits	1493	01.09.12 -	52145	86 (2012)	Demokraatlik	Ei	1,0 (2012)	SP, SVP, FDP, CVP,	6,14

		22.04.13	(2012)					BDP	
Taani	1650	10.01.13 - 24.04.13	41934 (2012)	90 (2012)	Demokraatlik	Ei	-0,4 (2012)	S, RV, SF	6,10
Tšehhi	2009	09.01.13 - 11.03.13	26981 (2012)	49 (2012)	Sotsialistlik	Ei	-1,0 (2012)	ODS, TOP09, (LIDEM) ⁴	3,16
Ukraina	2178	11.07.13 - 09.08.13	8788 (2013)	25 (2013)	Sotsialistlik	Ei	1,9 (2013)	PR	1,82
Ungari	2014	10.11.12 - 17.02.13	22190 (2012)	55 (2012)	Sotsialistlik	Ei	-1,7 (2012)	FIDESZ-KDNP	3,91
Ühendkuning- riik	2286	01.09.12 - 07.02.13	34778 (2012)	74 (2012)	Demokraatlik	Ei	0,3 (2012)	Conservative, Liberal Democrat	4,28

1 – Kuigi uuring Leedus toimus peamiselt 2013. aasta teises pooles, on kasutatud 2012. aasta SKP ja majanduskasvu näitu, kuna Maailmapanga andmebaasis on need viimased saadaolevad andmeühikud Leedu osas. 2 – Sarnaselt Van der Meer ja Dekker (2011) lähenemise, arvestan endist režiimitüüpi 1970. aasta seisuga: kas riik oli sel ajal demokraatlik, autoritaarne või sotsialistlik. 3 – Uuringut viidi läbi ajal, mil valitsus astus tagasi ning korraldati erakorralised valimised, mille järel astus ametisse uus valitsus. Ainus erakond, mis oli valitsuses nii enne kui pärast erakorralisi valimisi ning omas mõlemal juhul ka peaministriportfelli, oli VVD. Seega on vaid VVD arvestatud valitsuserakonnana uuringuperioodi ajal (selle alusel on kodeeritud ka poliitilised võitjad Hollandis). 4 – Valitsuskoalitsiooni kuulus ka väikeerakond LIDEM, ent Tšehhi küsitlusankeeti on lisatud vaid 5 populaarsemat erakonda ning ülejäänud on jäetud kategeooria „muud“ alla. Seega ei ole võimalik LIDEM-i valijaid eristada ega neid poliitiliste võitjate hulka kodeerida.

Allikad: Maailmapanga andmebaas - <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (SKP elaniku kohta ja majanduskasv), Transparency International - <http://www.transparency.org/research/cpi> (Korruptsioonitajumise indeks), Parties & Elections andmebaas - <http://www.parties-and-elections.eu/> (valitsusparteid)

Lisa 2 – Indiviiditasandi muutujate jaotused ja keskmised näitajad 26 riigi lõikes (kaalutud andmed)

Usaldus parlamendi vastu	Keskmine: 4,00 Standardhälve: 2,66 Puuduvad väärtused: 2,53%
Kui huvitatud Te olete poliitikast?	Väga huvitatud/üsna huvitatud: 43,97% Vähe huvitatud/üldse ei tunne huvi: 55,64% Puuduvad väärtused: 0,39%
Kui oluline on Teie jaoks elada riigis, mida valitsetakse demokraatlikult?	Keskmine: 8,49 Standardhälve: 2,04 Puuduvad väärtused: 2,15%
Haridustase	Alg- ja põhiharidus: 29,47% Kesk- ja keskeriharidus: 48,87% Kõrgharidus: 20,98% Puuduvad väärtused: 0,68%
Sugu	Naine: 53,56% Mees: 46,41% Puuduvad väärtused: 0,03% (16 juhtumit)
Vanus	Keskmine: 47,54 aastat Standardhälve: 18,43 Puuduvad väärtused: 0,21%
Kas Te kuulute (riigis) rahvusvähemusgruppi?	Jah: 5,80% Ei: 92,93% Puuduvad väärtused: 1,28%
Milline järgnevatest kirjeldustest vastab Teie arvates kõige paremini Teie leibkonna praegusele sissetulekute tasemele?	Praeguse sissetuleku juures on raske/väga raske hakkama saada: 30,67% Saame hakkama praeguse sissetuleku juures: 43,07% Elan /elame mugavalt praeguse sissetuleku juures: 25,07% Puuduvad väärtused: 1,19%
Kuivõrd rahul olete üldiselt (riigi) praeguse majandusliku olukorraga?	Keskmine: 4,07 Standardhälve: 2,60 Puuduvad väärtused: 1,75%
Kui halb või hea on Teie arvates praegusel	Keskmine: 5,70 Standardhälve: 2,37

ajal hariduse olukord (riigis)?	Puuduvad väärtused: 4,37%
Milline on Teie arvates praegusel ajal kogu tervishoiusüsteemi olukord (riigis)?	Keskmine: 5,25 Standardhälve: 2,60 Puuduvad väärtused: 1,09%
Viimastel parlamendivalimistel valitsusse kuuluva partei poolt hääletanud (poliitiline võitja)	Jah: 31,15% Ei: 68, 85%